

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**HZ. PEYGAMBER'İN ANLAYIŞINDA
TAADDÜD-İ ZEVCÂT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN HAZIRLAYAN
PROF. DR. SAFFET SANCAKLI GÜLTEN GÜMÜŞ ANDIÇ

MALATYA 2023

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

HZ. PEYGAMBER'İN ANLAYIŞINDA TAADDÜD-İ ZEVCÂT

GÜLTEN GÜMÜŞ ANDIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. SAFFET SANCAKLI

MALATYA – 2023

ÖN SÖZ

İslâm dininin Kur'ân'dan sonra en büyük kaynağı olan ve adeta dinin ana damarı niteliğindeki sünnet; kelime anlamı itibariyle iyi olsun kötü olsun izlenen yol, yöntem ve uygulama demektir. İstilâhta ise en yaygın tanımıyla Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerine denir. Sünnet, tek başına kaynak olmasının yanı sıra, ilk kaynağın da açıklayıcısıdır. Müslümanlar için Hz. Peygamber, uyulması gereken (el-Ahzâb, 33/21), O'na itaatin farz olduğu (Âl-i İmrân 3/32), Kur'ân'ı açıklayan (en-Nahl 16/44) çok önemli bir rehber, örnek alınması gereken üstün ahlak sahibi, seçilmiş bir insandır. O'nun sünneti ise Kur'ân'ı teyit eden, Kur'ân'daki hükümleri Müslümanlar için açıklayan, kimi zaman da yeni hükümler koyan, Kur'ân'dan sonra ikinci kaynaktır.

Hadis, Müslümanlar için Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takriridir. Hadis, Müslüman için hayat kaynağıdır. Hadis ve sünnet önceki ulemaya göre müterâdif olarak telakki edilmektedir. Her ne kadar bugün farklı tanımlar yapılmışsa da biz, önceki ulemanın anlayışını kabul etmekteyiz.

Müslümanın dünyasını aydınlatıp şekillendiren Sünnet, her konuda olduğu gibi ideal aile konusunda da başvurulacak önemli bir kaynaktır. Aile her ne kadar toplumun en küçük birimi ise de mâna olarak toplumun en önemli müessesesidir. Bir toplumun huzurlu ve mutlu olması ile ailenin mutlu ve huzurlu olması arasında çok güçlü bir ilişki vardır. Kadın ve erkeğin bir araya gelip oluşturdukları ve bireylerin sükûna erdiği bu mutlu ve huzurlu birliktelikle, kadın erkeği, erkek kadını tamamlayarak bir bütünü oluştururlar.

Aile, bir yandan kişinin diğer yarısını bulduğu, huzur ve mutluluk kaynağı, diğer yandan çocuklar için hayat menbaıdır. Aile denilince her ne kadar bir erkek ve bir kadından oluşan bir çift ve çocuklar akla gelse de, bazı yörelerde ailedeki kadın sayısı birden fazla olabilmekte, taaddüd-i zevcât (polygamy) denilen çok eşlilik durumu görülebilmektedir. Yer yer problemlere neden olan bu mesele, çoğu zaman İslâm'ın sorunu olarak lanse edilmekte, bilhassa İslâm karşıtı kesimler bunun üzerinden zaman zaman İslâm'a saldırmakta, hatta sözde kadın hakları savunucuları bunun bir hak ihlali olduğunu ileri sürmektedirler. Hâlbuki tarih boyunca çok eşlilik var olagelmıştır. Çeşitli medeniyet ve uygarlıklarda çok eşliliğe sıkça rastlanmaktadır. Günümüzde de bilhassa

Batı'da nikâhsız ve birden çok birliktelikler görülmektedir. İslâm ile var olmayan bu mesele, çeşitli sebeplerle sınırlama ve düzenleme getirilerek maslahata ve zarûrete binaen devam etmiştir. Biz bu çalışmamızda çok eşliliğin islâm'daki yerini, diğer din ve uygarlıklardaki gibi sınırsız olmayışını, çok evlilik olduğu takdirde dikkat edilmesi gereken şartların olduğunu Hz. Peygamber örneğinde işlemeye çalıştık. Bu düzenlemelere rağmen İslâm'ın eleştirilmesini de işlediğimiz çalışmamızda, çok eşliliğin günümüzdeki ve ülkemizdeki durumunu da değerlendirdik.

Çalışmamın her aşamasında gerek ufuk açıcı fikirleri gerekse de yönlendirmeleriyle tezimin şekillenmesine büyük katkılar sunan danışman hocam Prof. Dr. Saffet Sancaklı'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ders dönemi boyunca değerli ilimlerinden ve ilmî ahlâklarından istifâde etme imkânı elde ettiğimiz Prof. Dr. Veysel Özdemir, Dr. Öğr. Üyesi Selahattin Yıldırım ve Dr. Öğr. Üyesi Serkan Demir hocalarıma, tezimin incelenmesi ve savunulması esnasında bilgi ve tecrübelerini bizlerden esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Murat Gökalp hocama, ayrıca çalışmam esnasında benden desteklerini esirgemeyen kıymetli arkadaşlarım Ümran Erdem ve Nazmi Koç'a, her zaman arkamda desteğini hissettiğim değerli eşim M. Zahir Andiç'e teşekkür ederim.

Gülten Gümüş ANDIÇ

2023

ÖZET

Çok eşlilik konusunun hadisler bağlamında ele alındığı bu çalışmamızın birinci bölümünde Hz. Peygamberin anlayışında taaddüd-i zevcât kavramını ele alıp, onun gerek yaşantısıyla gerekse verdiği mesajlarla konuya açıklık getirmeye çalıştık. Tarihten günümüze toplumlardaki yerine işaret ettiğimiz taaddüd-i zevcât konusunun sebeplerine değinerek konuyla ilgili âyetlerin kısa bir değerlendirmesini yaptık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise esas kaynağı olan hadislerde taaddüd-i zevcât konusunu ayrıntılı bir şekilde işledik. Hz. Peygamber'in sosyal, siyasî ve hukûkî ve ilmi amaçlarla yaptığı evliliklerin sebep ve hikmetleri üzerinde durduk. Özellikle Hz. Peygamber'in ilk eşi Hz. Hatice ile uzun süre tek eşli yaşamasını ve bu evliliğinde yaşadıklarını ele aldık. Ayrıca Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma ile evliyken Ebû Cehil'in kızı Cüveyriye ile evlenme isteği ve buna Hz. Peygamber'in karşı çıkarak bu evliliğe mani olması üzerinde durduk. Hz. Peygamber'in kendisi çok eşli olmasına rağmen kızının böyle bir durum yaşamasına neden izin vermediği üzerinde durup değerlendirme yapmaya çalıştık.

Yine çok eşliliğin sebepleri üzerinde de durduğumuz üçüncü bölümde ise; çalışmamızda, çok eşlilik yapmış olan Hz. Peygamber'e gerek kendi döneminde gerekse sonraki dönemlerde ve bilhassa günümüzde yapılan eleştirileri ele aldık. Son olarak çok eşlilik konusuna geleneksel ve modern yaklaşımları vererek meselenin günümüzde ve ülkemizdeki boyutlarına değindik.

Anahtar kelime: Aile, Hz. Hatice, Hz. Muhammed (s.a.s), Çok Evlilik, Taaddüd-i zevcât.

ABSTRACT

In the first part of this study, in which the subject of polygamy is discussed in the context of hadiths, Hz. We discussed the concept of ta'addüd-i zavrât in the understanding of the Prophet and tried to clarify the subject both with his life and with the messages he gave. We have made a brief evaluation of the verses related to the subject by referring to the reasons for the subject of taadüd-i zavrât, which we have pointed out to its place in societies from history to the present.

In the second part of our study, we have discussed in detail the subject of ta'addüd-i zavrât in the hadiths, which is the main source. We focused on the reasons and wisdoms of the marriages of the Prophet for social, political, legal and scientific purposes. Especially Hz. The first wife of the Prophet, Hz. We discussed her long monogamous life with Hatice and her experiences in this marriage. Also, St. Ali's Hz. While he was married to Fatima, Abu Jahl's desire to marry his daughter, Juwayriye, and Hz. We focused on the Prophet's opposition to this marriage. Hz. We tried to evaluate why the Prophet himself did not allow his daughter to experience such a situation even though she was polygamous.

In the third part, where we also focus on the reasons for polygamy; In our study, Hz. We have discussed the criticisms of the Prophet, both in his own time and in the following periods, and especially today. Finally, by giving traditional and modern approaches to the subject of polygamy, we touched upon the dimensions of the issue today and in our country.

Keyword: Family, Hz. Hatice, Hz. Muhammad (pbuh), Multiple Marriages, Taaddüd-i zavrât.

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Saffet SANCAKLI danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Hz. Peygamber’in Anlayışında Taaddüd-i Zevcât” adlı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Gülten Gümüş ANDIÇ

2023

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ONUR SÖZÜ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	3
3. Konunun Kaynakları ve Konuyla İlgili Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi	3
BİRİNCİ BÖLÜM	6
1. TAADDÜD-İ ZEVCÂT VE DÎNÎ KAYNAKLARI	6
1.1. Konu ile İlgili Bazı Kavramlar	6
1.1.1. Zevc:	6
1.1.2. Nikâh:	7
1.1.3. Taaddüd-i Zevcât:.....	7
1.2. Tarihte Çok Eşlilik	9
1.2.1. Yahudi ve Hristiyanlıkta Çok Eşlilik.....	10
1.2.2. Cahiliye Döneminde Çok Eşlilik	11
1.3. Çok Eşliliğin Sebepleri.....	12
1.3.1. Çok Eşlilik ve Çok Eşliliğin Meşru Sebepleri	12
1.3.1.1. Bazı Dönemlerde Kadın Nüfusunun Erkek Nüfusundan Fazla Olması ve Dul Kalan Kadınları Sahiplenme Düşüncesi	13
1.3.1.2. Kadının Kalıcı Hastalığının Olması.....	14
1.3.1.3. Kişinin Gücünü Artırma ve İtibar Kazanma İsteği	15
1.3.1.4. Allah Resûlü'nün Müjdesine Mazhar Olma Arzusu	16
1.3.1.5. Çok Eşliliğin Günahtan Koruduğu Fikri	17
1.3.1.6. Akrabalık Bağı Kurma Düşüncesi	18
1.4. Çok Eşliliğe Delalet Eden Âyetler Ve Bu Âyetlerin Değerlendirilmesi	19
1.4.1. Nisâ sûresi 3. Âyet:.....	19

1.4.2.	Nisâ 129. Âyet:	22
1.4.3.	Konuyla Dolaylı Alakası Bulunan Âyetler	25
1.4.3.1.	Tâhrim Sûresi 1-5 Arası Âyetler:	25
1.4.3.2.	Ahzâb Sûresi 28-34 Arası Âyetler:	26
1.4.3.3.	Ahzâb Sûresi 59. Âyet	27
1.5.	Çok Eşliliğin Dört İle Sınırlandırılması	27
1.6.	Çok Eşliliğe Delalet Eden Bazı Hadisler ve Bu Hadislerin Değerlendirilmesi	29
1.7.	Hız. Peygamber'in Evlilikleri	37
1.8.	Hız. Peygamber'in Evliliklerinin Sebep ve Hikmetleri	38
1.8.1.	Hatice binti Huveylid (ö.620)	39
1.8.2.	Hız. Sevde binti Zem'a (ö.24/673)	39
1.8.3.	Hız. Âişe binti Ebi Bekir (ö.58/678)	41
1.8.4.	Hız. Hafsa binti Ömer (45/665)	42
1.8.5.	Hız. Zeyneb binti Huzeyme (3/624)	42
1.8.6.	Hız. Ümmü Seleme Hind el-Mahzumiye (62/681)	43
1.8.7.	Hız. Zeyneb binti Cahş (20/640)	45
1.8.8.	Hız. Cüveyriye binti el-Hâris (50/670)	47
1.8.9.	Hız. Ümmü Habibe Remle binti Ebi Süfyan (ö.44/664)	48
1.8.10.	Hız. Safiyye binti Huyey b. Ahtab (ö.50/670)	50
1.8.11.	Hız. Meymûne binti el-Haris el-Hilaliyye (ö.51/671)	51
1.8.12.	Hız. Mâriye el-Kıbtiyye (ö.16/637)	52
1.9.	Hız. Peygamber'in Evliliklerinin Genel Sebepleri	53
1.9.1.	Sosyal Sebep Evlilikler	54
1.9.2.	Siyasi Amaçlı Evlilikler	54
1.9.3.	Hukukî Sebep Evlilikler	54
1.9.4.	İlmi Amaçlı Evlilikler	55
1.10.	Hız. Peygamber'in (s.a.s.) Çok Eşli Olması Sebebiyle Yaşadığı Sıkıntılar	55
1.11.	Hız. Peygamber'in (s.a.s.) Hanımları Arasında Kıskançlıktan Ötürü Çıkan Problemler	56
1.12.	Hız. Peygamber'in Eşlerinin Dünyalık İstemesinden Dolayı Yaşadığı Problemler	62

1.13. Sahabe Dönemi Evlilikler	64
İKİNCİ BÖLÜM.....	67
2. HZ. PEYGAMBER'İN TAADDÜD-İ ZEVCÂTA YAKLAŞIMI.....	67
2.1. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile Evliliği	68
2.1.1. Hz. Hatice Kimdir?.....	68
2.1.2. Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Hatice ile İzdivacı.....	68
2.1.3. Düğün Merasimleri	70
2.1.4. Evlilik Yaşlarıyla Alakalı Görüşler.....	70
2.1.5. Aile Hayatları.....	71
2.1.6. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile Tek Evli Kalması.....	72
2.2. Hz. Peygamber'in Kızı Hz. Fâtıma Üzerine, Hz. Ali'ye Evlenme İzni Vermemesi 74	
2.2.1. Hz. Fâtıma (ö. 11).....	74
2.2.2. Hz. Ali	75
2.2.3. Hz. Fâtıma'nın Hz. Ali ile Evlilikleri	76
2.2.4. Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'nın Sağlığında Evlenmek İstemesi.....	78
2.2.5. Câriyelerle İlgili Bazı Rivâyetler	79
2.2.6. Hz. Ali'nin Ebû Cehil'in Kızı ile Evlenme Teşebbüsüne Dair Rivâyetler80	
2.2.7. Rivâyetlerin Değerlendirmesi	83
2.2.8. Hz. Peygamber'in Bu Evliliğe İzin Vermemesinin Sebebi.....	84
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	87
3. ÇOK EŞLİLİK KONUSUNA GENEL YAKLAŞIMLAR	87
3.1. Çok Eşlilik Konusunda Yapılan Eleştiriler	88
3.2. Çok Eşlilik Konusuna Geleneksel Yaklaşımlar	89
3.3. Çok Eşlilik Konusuna Modern Yaklaşımlar	89
3.3.1. Elmalı Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942).....	90
3.3.2. Musa Carullah Bigiyef (ö. 1949):.....	91
3.3.3. Fazlur Rahman (ö. 1988):.....	92
3.3.4. Sabri Şakir Ansay (ö. 1962):	92
3.3.5. Abdünnâsır Tevfîk Attâr:	93
3.3.6. Halil Cin:	93

3.4. Çok Eşliliğin Ancak Bazı Şartlarla Mümkün Olduğunu Savunanlar.....	93
3.5. Aile ve Hukuk Kararnamesinde Taaddüd-i Zevcât	95
3.6. Günümüzde Çok Eşlilik	96
3.7. Ülkemizde Çok Eşlilik.....	97
SONUÇ	101
KAYNAKÇA.....	105

KISALTMALAR

- b. : Bin
bkz. : Bakınız
c.c. : Celle Celalühü
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
ö. : Ölümü
r. anha : Radıyallahu anha
s. : Sayfa Numarası
s.a.s. : Sallallahu aleyhi ve sellem
v.b. : ve benzeri

GİRİŞ

İslâm'da aile, tüm bireyler için huzur kaynağıdır. Her birey kendisini aile ocağında huzurlu ve güçlü hisseder. Dolayısıyla aile üyelerinin tümü, huzuru tehdit eden her türlü iç ve dış etmenlerden aileyi korumakla mükelleftir. Çünkü sağlıklı aile sağlam toplum demektir. Aile bireylerinin sağlıklı ve mutlu olması, aynı oranda sosyal çevrenin huzuru anlamına gelmektedir.

Çok eşlilik, Kur'ân'da¹ ve diğer dini kaynaklarda yeri olan bir konudur. Bununla beraber İslâm tasavvurunda benimsenen bir durum olduğu iddia edilemez. Sadece gerekli durumda izin verilen bir ruhsattır. Çok evlilikle ilgili başta Hz. Peygamber olmak üzere birçok örneğin bulunması bazı yanlış algılara sebep olsa da bu, İslâm dininin bir emri değildir. Hatta gelenekten gelen kültürel bir olgu olduğunu savunanlar da vardır.²

Hz. Peygamber (s.a.s.), hayatının bazı dönemlerinde çok evlilik yapmış olsa da evlilik hayatının uzun bir bölümünü tek eşli olarak sürdürmüştür. İlk eşi Hz. Hatice (ö. 620) ile yirmi beş yıl kadar mutlu bir evlilik hayatı yaşamış olup, bu süre zarfında bize yansıyan veya günümüze kadar ulaşan bir aile problemi bulunmamaktadır. Hz. Hatice, Hz. Peygamber'in en zor zamanlarında yanında bulunmuş gerek manevi gerekse maddi desteğini esirgememiştir.

Biz bu çalışmamızda İslâm dininin taaddüd-i zevcât'a bakışı ve Hz. Peygamber'in uygulamalarını "Hz. Peygamber'in anlayışında çok eşlilik" başlığı üzerinden ele alacağız. Çok eşliliğe delalet eden âyetler ve hadisler üzerinde durup değerlendirmelerde bulunacağız. Hz. Peygamber'in çok eşlilik yapmasının hikmetleri üzerinde durup, çok eşli olmasından kaynaklı yaşadığı sıkıntılara değineceğiz. Yine Hz. Peygamber'in ömrünün önemli ve uzun bir bölümünü neden tek eşli olarak geçirdiğinin üzerinde duracağız. Ayrıca Hz. Peygamber'in kendisi çok evlilik yapmasına rağmen damatlarına izin vermemesi, aslında konuya nerden ve nasıl bakmamız gerektiği konusunda ufukumuzu açacaktır. Konuyla ilgili İslâm'a ve Hz. Peygamber'e yöneltilen

¹ Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, trc., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 3. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), Nisâ, 4/3.

² Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme* (Ankara Üniversitesi Basım Evi: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1974), 300-301.

eleştiriler de üzerinde duracağımız bir diğer husus olacaktır. Bu manada çok evliliğin Hz. Peygamber'in sünnetindeki yerini, uygulamaların keyfiyetini ve günümüzdeki yansımalarını ele alıp, okuyuculara faydalı bir çalışma yapmayı hedefledik.

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Toplumun salah ve saadeti sağlam temeller üzerine kurulan bir aileye dayandığı gibi böyle ailelerde yetişen fertlerin de toplumun geleceğinin teminatı olacağı açıktır. Bu sebeple ferdî ve ictimâî her sorun ve bu sorunların çözümü için aile, hayati bir konumdadır. Aile kurumunun karşı karşıya olduğu meselelerden biri de çok evliliğidir. Zarûrî durumlarda meşruluğu inkâr edilemeyecek olan bu gerçeklik, kimi zaman anlama ve uygulama hataları sebebiyle çözüm önerisi iken problem kaynağı olmuştur. Çevremizde çok fazla karşılaştığımız bu problemin ve yanlış algıların açıklığa kavuşması en temel amacımızdır. Zira dinin çok kutsal gördüğü aile kurumu üzerinden İslâm'ın evlilik anlayışına saldırı ve eleştiriler rahatsız edici boyutlardadır. Özellikle bunun Hz. Peygamber üzerinden yapılması işin en vahim kısmıdır. Üstelik Resûl-ü Ekrem her yönüyle bize örnek olduğu gibi aile hayatında da en büyük örnek iken böyle bir mevzuda eleştirilmesi insafli bir durum değildir. Çok eşlilik konusunun İslâm hukuku alanında ve çeşitli alanlardaki makalelerde ele alınmakla beraber hadis alanında müstakil olarak bir tez konusu şeklinde çalışılmamış olması bizi bu araştırmaya sevk eden temel sebeptir.

Çok eşlilik tarihin neredeyse her döneminde görülen bir aile biçimidir. İslâm'la var olmadığı gibi İslâm'ın sorunu da değildir. Aslında çok eşlilik doğru anlaşıldığı ve zarûretler çerçevesinde uygulandığı zaman gerek bireysel gerekse de toplumsal açıdan olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Ancak bunun tersi bir durumda olumsuz sonuçları olacağından bu sonuçların sebebi İslâm gibi algılanmaktadır. Bunun için en büyük dayanak olarak Nisâ sûresi 4. âyeti ve Hz. Peygamber'in hayatının son zamanlarında çeşitli sebeplerle yaptığı evlilikler adeta dillere pelesenk olmuştur. Bu konunun doğru bir yaklaşımla ele alınması zarûrî görülmektedir. Bu bakımdan İslâm'ın bakış açısını anlamaya katkı sunmak adına bu çalışma yapılmıştır.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Öncelikle bu alanda yazılmış ulaşabildiğimiz eserleri inceleyerek kapsamlı bir çalışma yaptık. Özellikle konumuzla alakalı hadisleri ve şerhlerini okumak suretiyle konuyu kendi açımızdan değerlendirmeye gayret gösterdik. Bu eserlerdeki kaynaklara ulaşım bulduğumuz verileri kendi süzgecimizden geçirerek tarafsız bir şekilde ilerlemeye çalıştık.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde taaddüd-i zevcât kavramının lugavi ve ıstılâhi anlamlarının açıklanması, tarihi, diğer dinlerdeki varlığı, cahiliye döneminde çok eşlilik konusunu tarihsel olarak değerlendirdik. Daha sonra çok eşliliğin sebepleri üstünde durduk. Konuyla ilgili âyetleri inceleyip doğrudan veya dolaylı ilgili âyetleri ve tefsirlerini inceledik. Hz. Peygamber'in konuyla ilgili hadislerini mercek altına alarak bu hadislerin şerhlerini araştırdık. Ayrıca Hz. Peygamber'in evliliklerini sebep ve hikmetleri açısından ele almakla beraber Allah Resûlü'nün çok eşli olmasından dolayı yaşadığı sıkıntılar üzerinde durduk.

İkinci bölümde ise Hz. Peygamber'in hayatının önemli bir bölümünü tek eşli geçirmesi gerçeğini ele aldık. Hz. Hatice ile olan evliliğini geniş bir şekilde inceledik. Diğer bir başlığımız olan Hz. Peygamber'in Hz. Fatıma üzerine Hz. Ali'nin evlenmesine izin vermemesi rivayetlerini ele alıp inceledik.

Üçüncü bölümde de çok eşliliğe klasik ve modern yaklaşımlara değindik. Ayrıca günümüzde çok eşlilik konusunu ele alarak ülkemizdeki çok eşlilik ve bölgesel dağılımı ile bu evliliklerin genellikle neden yapıldığı ve sonuçları üzerinde durarak çalışmamızı sonlandırdık.

3. Konunun Kaynakları ve Konuyla İlgili Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi

Çalışmamızın ilk bölümünde taaddüd-i zevcât kavramı üzerinde duruldu. Bu anlamda çeşitli sözlüklerden yararlanıldı. Bu sözlüklerin başında Hüseyin b. Muhammed Râğıb el-İsfehânî'nin (ö./11. yüzyılın ilk çeyreği) el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân, Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö.816/1413) Kitâbu't-ta'rîfât, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde Kevser Kâmil Ali, Orhan Çeker ve Salim Öğüt'ün yazdığı “çok

evlilik” maddesi ile Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’nde Mehmet Boynukalın’ın yazdığı “Zevce” maddesinden istifade edilmiştir.

Âyetlerin mealinde kaynak olarak Diyanet İşleri Başkanlığı mealleri tercih edildi. Tefsir olarak, genellikle Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kur’an Yolu tefsirinden istifade edilmekle beraber, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî el- Mâtürîdî’nin (ö. 333/944) *Te’vîlâtü’l – Kur’ân*’ından, Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. ‘Amr ez –Zemahşerî’nin (ö. 538/1144) *el- Keşşâf*’ından, Fahrettin er- Râzî’nin (ö. 606/1210), *Mefâtîhu’l- Ğayb’ından (et-Tefsîrul–Kebir)*, Muhammed Reşîd Rızâ’nın (ö. 1935) *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm’inden (Tefsîru’l–Menâr)*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın (ö. 1942) *Hak Dini Kur’an Dili*’nden ve İbn Âşur’un (ö. 1973) *et-Tahrîr ve’t-tenvir* adlı eserinden faydalanılmıştır.

Hadis denilince hiç şüphesiz en sağlam ve en önemli kaynak, *Kütüb-ü sitte* olarak bilinen ve altı kitaptan oluşan hadis külliyyatıdır. Biz de bu çalışmamızda daha çok bu kaynaklardan istifade etmeye çalıştık. Özellikle Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî’nin (ö. 256/870) ve Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî’nin (ö. 261/875) *el-Câmiu’s-Sahîh’leri*, *Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî* (ö. 320/932), Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887) ve Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî’nin (ö. 303/915) *es-Sünen* isimli eserleri özellikle istifade edlilen kaynaklardır. Bunun yanında bu hadis kaynaklarına yazılmış şerhlerden de faydalanmaya gayret gösterdik. Bunlar arasında, İbn Hacer el-Askalânî’nin (ö. 852/1449) *Fethu’l-Bârî*’si, Aynî’nin (ö.855/1451) *Umdetu’l-Kârî*’si, el-Azimâbâdî’nin (ö. 1857/1911) *Avnü’l-ma’bûd*’u, Kastallânî’nin (ö. 923/1517) *İrşâdü’s-Sârî*’si ve ayrıca İmam Nesâî’nin *İşretü’n–Nisâ*’sı (Hanifî Akın- F. Havva Özbey) araştırmada bizim için birer kaynak oldular.

Ayrıca konumuz tarihle ilişkili olduğu için tabakât kitaplarına bolca müracaat edildi. En fazla yararlandığımız kaynaklar arasında kuşkusuz İbn Sa’d’ın (ö. 230/845) *Kitâbu’t-tabakâti’l-kebîr* adlı eseri yer almaktadır. Bunun yanında Belâzürî’nin (ö. 279/892-893) *Ensâbu’l-eşrâf*’ı, İbn Abdülber’in (ö.463/1071) *el-İsti’ab fî Ma’rifeti’l – Ashâb*, İbnü’l-Esir’in *Üsdü’l-ğabe*’si, Zehebî’nin (ö. 748/1348) *Siyer*’i, Taberî’nin (ö.310/923) *Târîhu’r-Rüsûl ve’l-mülûk*’u gibi birçok eser araştırmamıza ışık tutmuştur.

Çok eşlilik konusunda hadis alanında yapılmış bir tez çalışması olmadığını müşahade ettik. Çeşitli kitap ve makalelerde farklı yönüyle ele alınmış olan bu konunun önemli noktalarını biraraya getirerek genel bir bakış açısı sunmaya çalıştık. Yararlandığımız kaynaklar arasında Abdünnâsır Tevfik Attâr'ın "*Teaddüdü'z-zevcât mine'n-nevâhîd-dîniyye ve'l-ictimâiyye ve'l-kânûniyye*" adlı eseri, Şemseddin Günaltay'ın "*İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri*" makalesi, (Bu makale 1951 yılında *Belleten* dergisinde ve ardından Cem Zorlu tarafından tekrar yayına hazırlanarak *Marife* dergisinde yayımlanmıştır.) Adnan Demircan'ın "*Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber*" adlı kitabı ve "*Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik*" adlı makalesi, Halil Cin'in "*İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*" isimli eseri, H. İbrahim Acar'ın "*Poligami Konusunda Bazı Mülâhazalar*" başlıklı makalesi, İbrahim Yılmaz'ın "*İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması*" ile yine aynı yazarın "*İslam Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar*" adlı makaleleri, Abdullah Durmuş'un "*Ahmed Hamdi Akseki'nin birden fazla evlilik (çok eşlilik) konusundaki yaklaşımı*" adlı çalışması, Gökçe Birsen'in "*Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım*" ile Semra Ulaş'ın "*İslâm'da Çok Kadınla Evlilik*" isimli makaleleri, Gencal Şenayla'nın "*Hz. Ali'nin Ebû Cehil'in Kızı ile Evlenme Teşebbüsü Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi*" adlı çalışması, Abdurrahman Kurt'un "*Osmanlı Toplumunda Poligami*" adlı makalesi gibi gibi birçok eser bulunmaktadır. Bütün bu çalışmalar, aynı zamanda referans gösterdikleri ana kaynaklar yönüyle bize rehberlik etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TAADDÜD-İ ZEVCÂT VE DÎNÎ KAYNAKLARI

Bir erkeğin birden çok kadınla evli olması manasına gelen taaddüd-i zevcât,³ gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse de hadislerde yer bulduğu gibi ulemanın da üzerinde durduğu hukuki bir mesele olarak tefsirlerde, hadislerde ve fihhi kaynaklarda işlenmiş bir konudur. Psikolojik ve sosyolojik boyutları da olmakla beraber bu çalışmada konuya dinin aslî kaynakları olan Kur'an ve Sünnet ışığında yaklaşılarak bir bakış açısı sunulmaya çalışılacaktır. Bu bölümde konunun daha iyi anlaşılması için konuyla ilgili temel kavramlar ve konunun tarihi arka planı üzerinde durulacaktır.

1.1. Konu ile İlgili Bazı Kavramlar

1.1.1. Zevc:

Zevc kavramı sözlüklerde genel olarak çift, kendisiyle sayının iki eşit kısma ayrıldığı şey olarak ifade edilmektedir.⁴ Kelime, tekin zıddı olarak bir şeyin bir şeye yakınlığı anlamında kullanılır. Bu yakınlık bazen renksel bazen şekilsel olabileceği gibi daha çok dişi ve erkekten her bir çift için kullanılır. Çoğulu ise ezvâctır. İsfahani de eril ve dişil iki şeyin birbirine yakınlığı olarak ifade ettiği bu kelimenin insan, hayvan gibi canlı varlıklar için söz konusu olabileceği gibi ayakkabı gibi cansız varlıklar için de kullanıldığına dikkat çeker.⁵ Erkek ve kadının her ikisi için zevc kelimesi kullanılabileceği gibi kadını erkekten ayırmak için zevce kelimesi de kullanılmıştır.⁶

Zevc kelimesi Kur'ân'da birkaç yerde geçmektedir.⁷ Kur'ân, bu kavramı kullanırken kimi zaman insanların,⁸ kimi zaman bitkilerin,⁹ kimi zaman da hayvanların¹⁰ eşlerinden bahseder.

³ Kevser Kamil Ali - Salim Ögüt, "Çok Evlilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/367.

⁴ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rîfât*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007), 119.

⁵ Hüseyin b. Muhammed Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412), 384.

⁶ Mehmet Boynukalın, "Zevce", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/306.

⁷ Âl-i İmrân, 3/15; Nisâ, 4/20; Ra'd, 13/23; Fâtır, 35/11; Mü'min, 40/8.

⁸ Nahl, 16/72; Kiyâme, 75/39; Nebê, 78/8.

Zevc'in ıstılâhî anlamına gelince; fukâhanın tanımları farklı olmakla birlikte bu farklılık lafızdadır. Bütün tarifler aynı mefum etrafında dönmektedir. Eşlerden her birine diğerinden meşru yolla faydalanma hakkı veren akit¹¹ anlamında kullanılan zevac kelimesindeki çiftlerden her biri diğerinin zevci anlamındadır.

Zevc/eş; kendisiyle huzur bulması için yaratılan, yeryüzü imtihanında zorlukları beraber göğüsleyen, iyi günde kötü günde beraber yürümeye yeminli, ahirette cennet bahçelerinde beraber dinlenmeyi isteyen ifade eder. Yani eş olmak, uyum içerisinde eşlik etmektir.¹² Bu uyum Hz. Peygamber'in hayatında çok net bir şekilde görülmektedir. Bir bayram eğlencesinde beraber uyum içerisinde izlerken de bir seferin, bir savaşın eziyetlerine katlanırken de bu birliktelik görünmektedir.¹³

1.1.2. Nikâh:

Nikâh; sözlükte, akit anlamındadır.¹⁴ Bu kelime aynı zamanda toplamak ve eklemek anlamına gelmektedir.¹⁵ Bu anlamda bir araya getirme, birleştirme, cinsel münasebet, evlilik gibi anlamlara gelir.¹⁶

Fıkıh ıstılâhında nikâh, “cinslerin birbirinden menfaat temlik için yapılan kasdi akittir.”¹⁷ Diğer bir ifadeyle aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkek ve bir kadının hayatlarını sürekli bir şekilde birleştiren bağıdır.¹⁸

1.1.3. Taaddüd-i Zevcât:

Taaddüd Arapça'da “add” (saymak) kökünden gelmektedir. Birliklerden oluşan kemiyettir. Birden çok anlamındadır. Taaddüd etmek kavramı; çoğaltmak, sayısını

⁹ Ra'd 13/3.

¹⁰ En'am, 6/143; Şûrâ, 42/11.

¹¹ Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *el-Ahvâlu's-Şahsiyye fi's-Şerâti'l-İslâmiyye* (İstanbul: Hanifiyye Yayınları, t.y.), 112.

¹² Adnan Demircan, *Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 50.

¹³ Demircan, *Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber*, 55.

¹⁴ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*, 823.

¹⁵ Cürcânî, Seyyid Şerîf el-. *Kitâbu't-ta'rîfât*. Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mara'shî. (Beirut: Dâru'n-Nefâis, 2007), 241.

¹⁶ Fahrettin Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112.

¹⁷ Cürcani, Ta'rifat, 241.

¹⁸ Atar, “Nikâh”, 33/ 112.

artırmak şeklinde kullanılmaktadır.¹⁹ Bir erkeğin birden çok kadınla evli olmasına İngilizce, Fransızca ve Yunanca’da polygamy (taaddüd-i zevcât), bir kadının birden çok erkekle evli kalmasına ise yine aynı dillerde polyandry (taaddüd-i ezvâc) denir.²⁰

Taaddüd-i zevcat, aslında hem bir kadının birden çok erkekle evli olması, hem de bir erkeğin aynı anda birden çok kadınla evli olması anlamına gelmektedir. Fakat bir kadının birden çok erkekle aynı anda evli kalmasının örneği çok fazla olmadığından polygamy denilen çok eşlilikte, genel itibariyle bir erkeğin birden fazla kadınla evli olması ilk akla gelendir.²¹

Taaddüd-i zevcât, yani birden fazla kadınla evli olma uygulamasının çok öncelere dayanmaktadır. Özellikle Mısır, Hindistan, Çin ve İran’da uygulama çok yaygındı. Yahudi ve Arap toplumunda ise gerek nikâhlayarak gerekse dost tutarak birden çok kadınla evlilik yapılıyordu. Aynı uygulamanın Yunan ve Roma toplumlarında da yapıldığına tarih şahitlik etmektedir. Anlaşıldığı üzere erkeğin birden çok kadınla evli olma uygulamasını İslâm getirmemiştir, var olan bir uygulamaya şartlar ve kurallar koymuştur.²²

Sağlıklı bir aile hayatında tabii olan durum tek eşli olma hâlidir. Ama tarih boyunca çeşitli sebeplerden ötürü insanlar çok eşliliğe başvurmuşlardır. Birden çok kadınla evlenme sebepleri arasında, kadın erkek nüfus oranı, erkek çocuk sahibi olma, kadınların işgücünden faydalanmak, kadınlardaki kalıcı hastalıklar, nüfus oranını artırma isteği, haramdan sakınmanın etkisi, Hz. Peygamber’in müjdesine mazhar olma düşüncesi, ekonomik imkânlar, sosyal saygınlığı artırmak gibi nedenler sayılabilir.²³

İslâm dini aile kurumu üzerinde hassasiyetle durmuştur. Birçok konuda ölçü ve kriterlerini Allah (c.c) bizzat kendisi belirlemiştir. Ailede tek eşlilik önerilen bir durum olsa da çok eşlilik yasaklanmamış olup, gerekli durumlarda başvurulabilir bir ruhsattır. Ancak neredeyse imkânsız denilebilecek birtakım şartlara bağlamak koşuluyla her

¹⁹ Cürcani, Ta’rifat, 151.

²⁰ Kevser- Öğüt, “Çok evlilik”, 8/367.

²¹ İbrahim Yılmaz, “İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar Ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar”, *Bilimname*, 1 (2019), 560.

²² Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, 6. Bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017), Nisâ, 4/3.

Birsen Gökçe, “Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları* 4 (1990), 386.

durumda uygulanmasının önüne geçmiş bulunmaktadır. Birçok uygarlık ve medeniyette hatta dinlerde uygulandığını hatta önerildiğini görmekteyiz. Ayrıca cahiliye döneminde herhangi bir sınır ve şarta bağlı kalmadan hayat tarzı haline getirilmiş olması ve İslâm'ın bunu bir kayda bağlı kılması, aslında İslâm'la var olan bir mesele olmadığını, insanlığın varoluşu ile var olan bir mesele olduğunu gözler önüne sermektedir.²⁴

Hem İslâm dini açısından hem de toplum açısından aile kurumu oldukça önemli bir müessesedir. Aile bir kavram olmaktan çok ötede âb-ı hayattır. Bu kadar önemli bir yapıyı Allah adeta koruma altına almış, sınırını ve ilkelerini de yine kendi koymuştur. Nasıl bir eş ile evlenmeden tutun da evliliğin ilk aşaması olan düğün merasimi ve dahi evlilik birliği içinde kişilerin hak, hukuk ve sorumluluklarını Allah Resûlü belirlemiştir. Aileyi tehdit eden unsurlardan kaçınılması gerektiğini bildiren dinimiz, aile huzur ve mutluluğu için birçok tavsiyede bulunmuştur. Bazen aile olduğu hal üzerine işlevini yitirmiş olabilir. Bu tür durumlarda İslâm dini çeşitli alternatifler sunmuştur. Bunlardan bir tanesi de birden çok evlilik yolunu kapatmamaktır.

1.2. Tarihte Çok Eşlilik

Çok eşlilik, tarihten günümüze birçok millet ve uygarlıkta az ya da çok uygulanmıştır. Kimi topluluklarda tamamen serbest iken kimisinde ise belli şartlar dâhilinde serbesttir. Bu topluluklar arasında Mısır, Babil, Çin, İran gibi birçok ülke ve medeniyet vardır. Doğu dinleri olan Zerdüştlük ve Brahmanizm'de çok eşlilik meşrudur.²⁵ Türkler de bu milletlerdendi. Yapılan arkeolojik kazılarda poligami kalıntılarına rastlanmıştır.²⁶ Özellikle siyasetçi veya askerlerin çok eşliliği daha çok uyguladığı görülmektedir.²⁷ Evde ilk eş olarak bulunan kadın baş hatun olarak anılır sadece ondan doğanlar veliaht sayılırdı.²⁸

²⁴ Kevser Kamil Ali - Salim Ögüt, "Çok Evlilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/365.

²⁵ Kevser, Ögüt, "Çok Evlilik", 366.

²⁶ Kevser, Ögüt, "Çok Evlilik", 366

²⁷ Sevim Can, *Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)* (İstanbul: Ufuk Ötesi Yayınları, 2008), 168. Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları* (İstanbul: Türk Dünyası Vakfı Yayınları, 1988), 252; Esra Yakut, "Eski Türklerde Hukuk", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1/3 (2002): 416.

1.2.1. Yahudi ve Hristiyanlıkta Çok Eşlilik

Yahudilikte çok eşlilik dini bir sorumluluk değildir. Erkeğin ihtiyacı ve isteğine kalmış bir meseledir. Bir erkek istediği sayıda kadınla evlenebilir. Bunun için bir kayıt söz konusu değildir. Yahudilikte çok eşlilik yasaklanmamakla birlikte emredildiği konusunda da herhangi bir hüküm yoktur.²⁹ Yahudilikte çok eşlilik daha çok zenginler, krallar gibi üst tabakada yaygındır.³⁰ Tevrat'ta çok eşlilik ile ilgili bir sınırlandırma yoktur.³¹ Aynı zamanda evlilikle ilgili bir sayı belirtilmemiştir.³² Hz. Süleyman,³³ Mûsa,³⁴ İbrahîm,³⁵ Dâvut³⁶ peygamberlerin çok sayıda eşi olduğu belirtilmektedir.³⁷ İsrail'de çok eşlilik 1949 yılında yasaklanmıştı.³⁸

Hristiyanlıkta da konuyla alakalı bir engelleme yoktur. Çünkü Kitab-ı Mukaddes'te konuyla alakalı herhangi bir yasaklama söz konusu değildir.³⁹ Hristiyan bilginler, bu konudaki görüşlerini bizzat Hz. İsa'nın Matta'da geçen bir sözüne dayandırırılar. Burada Hz. İsa net olarak bir erkeğin on kadınla evlenebileceğini söylemektedir.⁴⁰

Çok eşlilik, görüldüğü üzere tüm din ve uygarlıklarda uygulanmış bir yaşam tarzı ve aile biçimidir.⁴¹ İslâm, sınırsız ve kayıtsız olan bu aile biçimini sınırlandırıp,⁴² birtakım şartlara bağlamıştır.⁴³

²⁹ Avram Galanti, *3 Sami Va'z-ı Kanun: Hammurabi, Musa, Muhammed* (Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, 1927), 26.

³⁰ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/189.

³¹ Tekvin bölümü, bab: 15/29-30; bab: 34/8-12 ve 46/9-21; sayılar bölümü, 31/ 35; Birinci Samuel, 1/1-2, 18/27-35, 42-45; İkinci Samuel, 3/3, 5/11

³² Kamil Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 8: 365; Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2000), 202.

³³ Kitab-ı Mukaddes, I. Krallar, 11/ 2-3

³⁴ Kitab-ı Mukaddes, Çıkış 18/ 2-4; Sayılar, 12/1.

³⁵ Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 16/ 1-4, 24/1 (Hz. İbrahim, Sâra, Hacer ve Ketura adında üç hanımla evlenmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekrem Buğra Ekinci, *İslâm Hukuku Ve Önceki Şeriatleri*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2003), 102).

³⁶ Kitab-ı Mukaddes, I.Tarihler,14/3, (Hz. Davud'un dokuz hanımı vardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekinci, *İslâm Hukuku Ve Önceki Şeriatleri*, 102.

³⁷ Demircan, Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber, 216.

³⁸ Ünal, "Yahudilik", 57

³⁹ Özcan ve Dalyan, "Evlilik Müessesesinde Başlık Uygulamaları", 320.

⁴⁰ Muhammed Ali, "Tevrat ve İncilde Şarap domuz sünnet örtünme ve teaddüdü Zevcât, 13.

⁴¹ Kâmil -Öğüt, "Çok Evlilik",366

⁴² Nisâ, 3/4

Haklı gerekçeler olsun olmasın çok eşlilik tarih boyunca uygulanmıştır. Gerek eski medeniyetlerde ve uygarlıklarda yaşanmış olması gerekse önceki peygamberlerin çok evli olmaları ve bunun Hz. Peygamber'den önceki dönemde sıkça görülmesi ve Hz. Peygamber döneminde bazı şartlar dâhilinde devam etmesi konunun dini olmadığını gözler önüne sermektedir. Her ne kadar çok eşlilik uygulaması gelenekten gelen bir uygulama olsa da dînî kaynaklarda, meşruiyeti söz konusudur. Çünkü toplumda bu kadar yaygın olan bir uygulama elbette ki İslâm'ın konusu olur.

1.2.2. Cahiliye Döneminde Çok Eşlilik

Cahiliye döneminde kadının durumu içler acısıydı. Kız çocuğu ile erkek çocuğu arasında bariz fark vardı. Kadınların toplumda kabul görmesi ancak belli şartlara bağlıydı.⁴⁴ Asabiyet kültürünün yaygın olduğu toplumda evliliğin yakınlık kurup düşmanlığı bitiren bir yönü vardı.⁴⁵ Ama bu evlilikler kadın, hayat ortaklığından ziyade mal karşılığında babasının himayesinden alınıp eşin himayesine giren bir eşya mesabesindeydi.⁴⁶

Arap toplumunda yaygın evlilik türlerinden biri monogamiydi.⁴⁷ Çok eşli evliliklerin yanı sıra başlık parası vermeme uğruna kişinin kız kardeşini karşı taraftan birine vermesi anlamına gelen şığar nikâhı,⁴⁸ ki bu tür evliliği İslâm yasaklamıştır. Bir başka evlilik çeşidi de baba öldükten sonra üvey anne ile evlenme şeklinde olan makt nikâhıdır.⁴⁹ Bu evlilik türü de İslâm tarafından yasaklanmıştır.⁵⁰ Cahiliyede uygulanan bir başka nikâh şekli de erkeğin bir süreliğine bir kadınla nikâh yapmasıdır ki bu da

⁴³ Ebû Zehra, el-Ahvâlü's-şahsiyye, 90-93; İbn Âşûr, et-Tahrîr, 4: 226-227; Zerkâ, el-Medhal, 1: 36; Hayreddin Karaman, Anahatlarıyla İslâm Hukuku, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 2: 68; Apaydın, "İmam Nikâhı Uygulaması", 379; Demircan, "Çok Eşlilik", 248-251.

⁴⁴ Rıza Savaş, Hz. Muhammed Devrinde Kadın (İstanbul: Ravza Yayınları, 1991), 25-27.

⁴⁵ Savaş, Hz. Muhammed Devrinde Kadın, 32; Ebû Muhammed Cemalüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye (Beyrut: Dâru'l-Hayr, 2004), 1/123.

⁴⁶ Ali Bardakoğlu, "Ali Bardakoğlu, Cahiliye Döneminde Kadın (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996), 11.

⁴⁷ Şemseddin Günaltay, "İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türlü Nikâh Şekilleri", *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 1/3 (2001), 196.

⁴⁸ Günaltay, "İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türlü Nikâh Şekilleri", 197.

⁴⁹ Günaltay, "İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türlü Nikâh Şekilleri", 197; Neşet Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), 137.

⁵⁰ Nisâ, 4/22.

mut'a nikâhıdır.⁵¹ Mut'a nikâhı Hz. Peygamber döneminde özellikle sefer esnasında uygulanmış daha sonra yasaklanmıştır.

Cahiliye Araplarında çok evlilik, toplumun ekonomik ve kültürel durumuyla orantılıdır Savaşlarda kaybedilen erkek nüfusunun telafisi için çok evliliğe rağbet gösteriliyordu. Ayrıca yaygın asabiyet duygularının bitmesi ve akrabalık ilişkisi kurmada çok eşliliğe neden olarak gösterilebilir. Bütün bunların yanında çok eşlilik, zengin ve güçlü kimselerin güç göstergesiydi. Araplarda gençler arasında genelde tek kadınla evlenmek yaygın iken çok kadınla evlenme genelde yaşı ilerleyen kişilerde mevcuttu. Bu durumda evlenen kadın genelde dul kadınlar olurdu. Ama aradaki düşmanlıkları bitirmek veya dostluk kurmak gibi sebeplerden yaşı küçük kızlarla da evlenilirdi. Ayrıca kısıtlama söz konusu olmadan bir erkek istediği kadınla evlenebiliyordu.⁵²

1.3. Çok Eşliliğin Sebepleri

Çok eşlilik tarih boyunca insanları meşgul etmiş ve sürekli gündemde olmuştur. Bir yandan çok eşli insanlar, bir yandan da çok eşliliği eleştirenler var olmuştur. Yine tarih boyunca çok eşlilik yapan insanların farklı farklı gerekçeleri olmuştur. Kimi gerekçeler meşru iken, kimi gerekçeler de meşru olmayan türden olmuştur. Bu bölümde meşru sebepler üzerinde durulacaktır.

1.3.1. Çok Eşlilik ve Çok Eşliliğin Meşru Sebepleri

İslâm'da asıl olan tek eşliktir. Bu, gerek Kur'an'ın anlatımıyla Hz. Âdem ve Havva'nın kıssasından, gerekse Allah Resûlü'nün hayatında ömrünün uzun ve önemli bir bölümünü tek eşli yaşamasından anlaşılmaktadır. Ayrıca Nisâ suresinde tek eşliliğin tavsiye edilmesi, Hz. Peygamber'in kendi kızlarının üzerine damatlarından Ebû'l Âs ve

⁵¹ Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 123; Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, 137; Ali Osman Ateş, *İslama Göre Cahiliye ve Ehli Kitap Örf ve Adetleri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014), 331.

⁵² Demircan, *Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber*, 19; Burhanuddin Dellu, *Ceziretü'l Arab Kable'l İslâm Tarihu'l-İktisadi İctimai Sekafi Siyasi* (Lübnan: Daru'l Farabi, 2004), 20.

Hz. Ali'nin evlenmesine izin vermemesi konuyu daha açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.⁵³

Her ailenin hukuksal ve toplumsal işlevleri vardır. Bir aile bu işlevini yerine getirdiği sürece tek eşlilik bu ailede esastır. Ne zaman ki aile toplumun ihtiyacını karşılayamaz bir hal alıp, işlevini yitirirse, artık o ailede çok eşlilik çözüm olabilir. Yani çok eşlilik, zarûrî durumlarda ortaya çıkan helal bir yoldur, denilebilir.⁵⁴

Bu bölümde çok eşliliği mübâh hale getiren meşru sebepler üzerinde durulacaktır. Yalnız bu durumlar sabit değil değişkendir. Toplumlar büyüdükçe, kültür, medeniyet ve eğitim seviyesi değiştikçe bu meşru durumlar değişkenlik gösterebilir.⁵⁵

1.3.1.1. Bazı Dönemlerde Kadın Nüfusunun Erkek Nüfusundan Fazla Olması ve Dul Kalan Kadınları Sahiplenme Düşüncesi

Hastalık, zor ve tehlikeli işlerde çalışmak ve en önemlisi savaş, kadın erkek nüfus dengesini bozmaktadır. Erkek nüfusu bu durumlarda ciddi anlamda düşmektedir. Çünkü erkekler, fiziksel gücünden dolayı özellikle savaşlarda ön saflarda bulunmaktadırlar. Kadının yaratılışındaki narin yapısı onları savaşlarda arka planda bırakmaktadır. Hal böyle olunca erkeklerde can kaybı daha fazla yaşanmaktadır. Bu durum kadınların yalnız ve dul kalmalarına sebep olmakta, bazen çaresizlik ve kimsesizlik onları sahiplenme, himaye altına alma ihtiyacı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Eşlerini savaşlarda kaybeden hanımları genellikle ya eşini boşamış ya da evli erkekler himaye ediyorlardı.⁵⁶ Haliyle bu durum toplumda çok eşlilik halinin yaşanmasına sebep oluyordu. Çünkü geleneğe göre bekar bir erkek kendi gibi bekar biriyle evlenmekteydi.

Allah Resûlü'nün Medine döneminde çok evlilik görülmesi bu sebebe bağlıdır. Çünkü o dönemde gerçekleşen bitmek bilmeyen savaşlar çok sayıda kadının dul ve birçok yetim çocuğun geride sahipsiz kalmasına sebebiyet vermişti.⁵⁷ İnsanlar bu

⁵³ Sümeyra Açık, *İslâm Hukukunda Çok Eşlilik Ve Uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, 2019), 70.

⁵⁴ Açık, *İslâm Hukukunda Çok Eşlilik*, 71.

⁵⁵ Adnan Demircan, *Hz. Peygamber'in (s.a.s) Ailesi* (İstanbul: Ufuk Yayınları, 2014), 112; Adnan Demircan, "Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 1/2 (2003), 10.

⁵⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/217.

⁵⁷ Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk* (Beirut: Dâru't-Turâs, 1387), 2/282.

dönemde genel olarak çok evliliği dul kadını himaye edip korumak için yapmaktaydılar.⁵⁸

Gerek Hz. Peygamber döneminde, gerekse önceki dönemlerde kadının yalnız yaşaması çok zordu. Geçimini sağlaması, kendini muhafaza etmesi, tek başına yolculuğa çıkması imkânsız denilebilecek kadar zordu. Haliyle dul kalan kadının tekrar bir evlilik yapması kaçınılmazdı.⁵⁹

Yukarıda ifade edildiği gibi, dul kadın ancak ya boşanmış ya da evli olan biriyle evlenebildiği için haliyle toplumda çok eşlilik meydana gelmekteydi. Konu bir örnekle açıklanacak olursa, Ümmü Külsüm bt. Ukbe b. Ebi Muayt dul bir bayandır. Hz. Peygamber onu Zeyd b. Harise için kardeşi Osman b. Affan'dan isteyerek bu evliliğin gerçekleşmesine vesile oldu.⁶⁰ Normal şartlarda Hz. Osman, kardeşinin ihtiyaçlarını maddi anlamda karşılayabilirdi. Fakat bir kadın için en güzel yuva, sükûnet bulacağı eşinin yuvasıdır. Hz. Zeyd, Mute savaşında şehit olunca bu hanım, Zübeyr b. Avvam ile evlenir. Hatta O, Ümmü Külsüm'ü boşanmış, Ümmü Külsüm daha sonra Amr b. As ile evlenmişti. Ümmü Külsüm Medine'ye Hudeybiye anlaşmasından sonra geldiği için anlaşma gereği iade edilmesi gerektiği zaman, "*Beni dinimden döndürsünler diye mi geri iade edeceksiniz Yâ Resûlallah!*" diyen bu kadının hakkında Mümtetine sûresi 60/10 âyeti nazil olmuştur.⁶¹

Görüldüğü üzere zaman ve ortam şartları kişiyi çok eşlilik yapmaya adeta itmiştir. Maddi yeterlilik olsa da başka unsurlar bir eş himayesine muhtaç bırakmaktadır. Bu şartlar altındaki o dönemde çok eşlilik yadırganmayacak kadar normal bir durum gibi görülmektedir.

1.3.1.2. Kadının Kalıcı Hastalığının Olması

Kadının uzun süreli bir hastalığa yakalanması veya bu hastalığının kendisinde kalıcı olması halinde birtakım sıkıntılara sebebiyet verir. Örneğin ruhsal ve bedensel

⁵⁸ M. Yaşar Kandemir, *Örneklerle İslâm Ahlâkı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 70.

⁵⁹ Demircan, Hz. Peygamber'in (s.a.s) Ailesi, 109-110

⁶⁰ Hâfız Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415), 2/260.

⁶¹ Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-eşrâf*, thk. Süheyl ez-Zekkâr ve Riyâd ez-Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 9/343.

anlamda erkeğin ihtiyaçlarına cevap veremez duruma gelir.⁶² Şu da var ki; evlilik sadece maddi ve bedensel ihtiyaçların karşılanması demek değildir. Evlilik, evvela kişilerin birbiriyle sükûnet bulması, şefkat ve merhamet temelli bir cennet nişanesidir. Bazı ihtiyaçların helal yollardan karşılanması gerekir ki bunu da en güzel evlilik karşılamaktadır. Bu hastalık her iki taraf için geçerlidir. Eğer hasta olan erkekse, iki durum söz konusu olur. Yani kadın için iki seçenek oluşur. Kadın ya kendi ihtiyaçlarını askıya alıp, kendini eşine adayacak ya da eşinden ayrılmayı seçecektir. Hasta olan kadın ise erkek için üç seçenek söz konusudur. Kadında olduğu gibi erkek de ya kendi ihtiyaçlarını öteleyecek, kendini eşine adayacak, ya hasta olan eşini bırakmayı seçecek ya da eşini bırakmayıp ona bakmaya devam edecek, ama diğer meşru ihtiyaçları için ikinci bir eşle evliliği tercih edecektir.⁶³

Çok evliliğe sebep olan rahatsızlık türlerinden biri de kısırlıktır. Zira tarih boyu çocuk doğuramayan kadın, imkânların sınırlı olmasından ötürü eşinin başka kadınla evlenmesine maruz kalmıştır.⁶⁴

Geçmişten günümüze iş imkânı bulamayan, maddi yetersizliği olan kadının yaşamını sürdürmek için bir erkeğe bağımlı olduğu görülmektedir. Bu erkek bazen kadının babası iken, bazen de eşi olabilmektedir. Özellikle geçmişte kadın, hastalık gibi onu tamamen bağımlı hale getiren durumlarda eşinden boşanmak yerine ikinci eş olmaya göz yummaktaydı. Böyle bir eşi olan erkek onu mağdur etmek yerine hem ona bakmayı hem de kendi ihtiyaçlarını karşılayacak bir eş ile evlenmeyi daha uygun bulmaktaydı.

1.3.1.3. Kişinin Gücünü Artırma ve İtibar Kazanma İsteği

Bazı toplumlarda çok eşli olmak bir güç gösterisi sayılırdı. O toplumlarda bir adamın ne kadar çok eşi varsa o kadar güçlüydü.⁶⁵ Özellikle İslâmiyet'ten önce Araplarda çok eşlilik konusunda herhangi bir sınırlama söz konusu değildi.

Geçmiş dönemlerde yaşanan savaşlar neticesinde çok fazla insan kayıpları yaşanıyordu. Kayıpların çoğu erkek olunca geride çok fazla kadın kimsesiz kalıyordu.

⁶² Oya Topdemir Koçyiğit, "İnfertilite ve sosyo-kültürel etkileri", *İnsan Bilim Dergisi* 1/1 (2012), 30.

⁶³ Açık, *İslâm Hukukunda Çok Eşlilik*, 75.

⁶⁴ Demircan, *Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber*, 29.

⁶⁵ Gökçe, *Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım*, 390.

Bu kayıpları telafi eden en kolay yol, çok eşlilikti. Bu dönemlerde kadının yalnız kalması sakıncalı görüldüğü için bir erkek istediği kadını himaye etmek maksadıyla birden fazla kadınla evlenebiliyordu.

Bunun yanında bir kişinin himayesinde ne kadar çok kadın varsa o kadar zengin ve itibarlı kabul edilirdi. Bazı erkekler bu kabullenmişlikten ötürü de çok evlilik yapmayı uygun buluyorlardı. Böylece kişi, nüfuzunu artırmış, itibar kazanmış oluyordu. Buna mukabil tek eşli kişi aynı oranda güçsüz ve zayıf görülürdü.⁶⁶ Çok evli olmak güçlü erkek olmak anlamına gelirdi. Bu düşünce günümüzde de bazı bölgelerde varlığını sürdürmektedir. Özellikle ülkemizde doğu ve güneydoğu bölgelerinde bu düşünce yapısına ve uygulamaya rastlanmaktadır.

1.3.1.4. Allah Resûlü'nün Müjdesine Mazhar Olma Arzusu

Hız. Peygamber (s.a.s)'in en önemli sünnetlerinden olan evliliğe teşvik amacıyla söylemiş olduğu sözler içinden Allah Resulü'nün "*Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi uygulamazsa benden değildir. Evleniniz, ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar ederim.*"⁶⁷ buyurması ve bazı sahabenin bu hadisin muhatabı olma arzusu onları çok evlilik yapmaya teşvik etmiştir. Yalnız bu hadiste dışlama söz konusu değildir. Aksine evliliğe teşvik söz konusudur.

Başka bir hadiste Allah Resûlü, "*Kişi evlendiğinde dinin yarısını tamamlamıştır. Diğer yarısı için de Allah'tan korksun*"⁶⁸ buyurmaktadır. Bu tür ifadelerle genelde Allah Resûlü, özellikle gençlerin evliliği hususunda titiz davranmış, onlara maddi manevi destekler sunmuş ve onların evliliği konusunda da ümmetini yönlendirmiştir. Yine Kur'an-ı Kerîm'de "*İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah'ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir.*"⁶⁹ Görüldüğü üzere Allah Teâla bütün Müslümanlara evlendirme konusunda sorumluluk yüklemiştir. Hal böyle olunca evlenmek veya evlendirmek bazı Müslümanlar için çok önemli bir mesele

⁶⁶ Kamil Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 8/365.

⁶⁷ Buhârî, "Nikâh", 1; Müslim, "Nikâh", 5; Nesâî, "Nikâh", 4; Dârimî, "Nikâh", 3.

⁶⁸ Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünen*, thk. İmâdu't-Tayyâr v.dğr. (Beirut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2010), "Nikâh", 1.

⁶⁹ Müslim, "Nur", 32.

olmuştur. Dolayısıyla ne kadar çok evlilik yapılırsa veya evliliğe vesile olursa o kadar çok bu müjdelerin muhatabı olunacağı düşüncesi zaman zaman Müslümanları çok evlilik yapmaya ya da çok evlilik yapılmasına vesile olmaya teşvik etmiştir.

1.3.1.5. Çok Eşliliğin Günahıtan Koruduğu Fikri

Evlilik, kişiyi günahıtan alıkoyar. Nitekim Allah Resûlü “*Ey genç topluluğu! Aranızdan evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan korumak ve iffeti muhafaza etmek için en iyi yoldur.*”⁷⁰ buyurmaktadır. Evlilik insanlar için onları türlü günahlardan korur. Adeta zırh olan evlilik, başkasının iffetine göz dikmeye mâni olur. Bu düşünce bazı erkekleri çok eşlilik yapmaya sevk etmektedir. Çok eşliliğin onları yanlış yapmaktan koruduğunu düşünüyorlardı. Özellikle Bedevi Arap kabilelerinin ileri gelenleri çok fazla evlilik yapıyorlardı. Çünkü çok evlilik aynı zamanda gücün ve zenginliğin göstergesiydi.⁷¹

Kadınların her ay gördükleri hâyız döneminde cinsel birliktelik yaşanmadığı için, erkeklerin arzu ve isteklerine cevap bulamaması da çok eşliliğe sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu dönemlerde helal yollardan giderilemeyen arzu ve isteklerin haram yollardan giderilmesi beklenilemezdi. Böyle bir şey yapması halinde hem recm cezasına maruz bırakılacak hem de toplum tarafından kınanma söz konusu olabilecekti.⁷²

Evlilik, insanlar için adeta bir zırh mesabesinde. İnsanların yeme içme gibi tabii ihtiyaçlarının yanında cinsellik ile ilgili ihtiyaçlar da tabiidir. Bu duyguların helal yoldan giderilmesi dinimizin en önemli emirlerindedir. Bu duyguların giderilmesinin en doğru yöntemi hiç şüphesiz evliliğdir. Evlilikte bu işlev devam etmezse sıkıntılar baş gösterecektir. İşte evliliğin bu işlevini yitirmesi üzerine alınacak tedbir ve yapılacak yöntemlerden biri de çok eşlilik yolunu seçmektir.

⁷⁰ Buhârî, “Nikâh”, 3; Müslim, “Nikâh”, 1.

⁷¹ Günaltay, “İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türlü Nikâh Şekilleri”, 695.

⁷² Hatri Erten, “Aile Din Münasebeti (Osmanlı Ailesinden Kesitler)”, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmî Mecmuası* 1/1 (2004): 74.

1.3.1.6. Akrabalık Bağı Kurma Düşüncesi

Kabile savaşlarının çok yaygın olduğu dönemlerde insanların can ve mal güvenliği yok denilecek kadar azdı. İnsanlar çeşitli kabilelerden evlenerek akrabalık ilişkisi kuruyor, böylece kendi güvenliklerini sağlamış oluyorlardı. Aynı zamanda kızlarını asil ve kuvvetli birileriyle evlendirme yarışı da söz konusuydu.⁷³ Bu durum erkekleri çok eşliliğe, aileleri de kızlarını asil ve zengin kişilerle evlendirmeye yönlendiriyordu. Kız alıp vermek akrabalık ilişkisi kurmanın en iyi yoluydu. Çünkü evlilik iki kişi arasında gerçekleşmesine rağmen iki aile hatta kabile arasında dostluk kurulmasına vesile oluyordu.⁷⁴

Hz. Peygamber dönemi evlilikleri incelendiğinde evliliklerin temel sebeplerinin askeri ve dini olduğu gözlenmektedir. Evlilik yoluyla kurulan dostluk ve akraba ilişkileri İslâm'a gönüllerin ısınmasını sağlıyor, böylece İslâm dini daha çok yayılıyordu. Örneğin Dûmetü'l cendel seriyyesinde Hz. Peygamber, komutan tayin ettiği Abdurrahman b. Avf'a (ö. 653/1255) "*Eğer sana itaat ederlerse, onların başkanlarının kızlarıyla evlen*" buyurması bunun en net göstergesidir.⁷⁵

Hz. Peygamber, birçok evliliğini önemli kabile reislerinin kızlarıyla yaparak onlarla akrabalık bağı kurmuş, İslâmiyet'i onlara anlatma şansı bulmuştur. Bu evliliklerin neticeleri olarak İslâm'ın yayılması ya da en azından düşmanlıklarını azaltmak şeklinde olmuştur.

Çok eşlilik, her ne kadar Hz. Peygamber ile başlamış olmasa da günümüzde Hz. Peygamber'in en çok gündeme geldiği meselelerdendir. Hâlbuki tarih boyunca çok eşliliği en ilkeli hale getirip uygulayan kişi Hz. Muhammed (s.a.s.) olmuştur. Çünkü onun çok kadımla evlenmesi ne şahsi ne de nefsiydi. Onun evlilikleri kendi nefsinden ziyade gönülleri İslâm'a kazandırmak, İslâm'ın insanlar arasında yayılmasını sağlamak, İslâm düşmanlarının saldırılarını önlemek, onlardan gelebilecek tehlikelerin önüne geçmek şeklinde olmuştur. Ayrıca ilk Müslüman olan sahabe hanımlar arasında dul kalmış kimsesi olmayan kişileri himayesi altına alarak, onları hem korumak hem de

⁷³ Es-Seyyid Mahmud Şükri Alûsî, *Bülûğu'l Ereb fi Ma'rifeti Ahvali'l Arab*, thk. Mahmut Behcet Eleseriy (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.), 2/7.

⁷⁴ Alûsî, *Bülûğu'l Ereb fi Ma'rifeti Ahvali'l Arab*, 2/250.

⁷⁵ Muhammed b. Ömer el Vâkîdî, *Kitâbü'l Mağâzi* (İstanbul: İlkharf Yayınevi, 2015), 2/561.

ihya etmeyi amaçlamıştır. Ayrıca yakın dostlarını mutlu etmek de Hz. Peygamber'in çok eşlilik sebeplerindedir.

Ayrıca çok eşli olan Allah Resûlü, aynı anda dokuz hanımla evli olmasına rağmen aralarında adaletle hükmetmiş, onlara asla zulm etmemiş, sevgi ve merhametle mumele etmiştir. Evlilik hayatları boyunca ne bir hakaret ne de küçük düşürücü herhangi bir harekette bulunmamıştır. Bu yüzden asr-ı saâdet⁷⁶ olarak adlandırılmış, kıyamete kadar müslümanlara örnek olacak bir aile modeli bırakmıştır.

1.4. Çok Eşliliğe Delalet Eden Âyetler ve Bu Âyetlerin Değerlendirilmesi

İslâm dininde yapılan her şeyin meşru bir dayanağı olmalıdır. Çok eşlilik de bunlardan bir tanesidir. Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamber'in (s.a.s) uygulamalarında çok eşliliğin bazı şartlar dâhilinde meşru olduğu bir gerçektir. Bu bölümde çok eşliliğe delalet eden ve onu meşru kılan âyetler ele alınacaktır. Çok eşlilikle doğrudan ilgisi bulunan âyet sayısı ikidir. Bunun yanında çok eşliliğe dolaylı temas eden bir çok âyet bulunmaktadır. Bu bölümde o âyetler üzerinde durulacak ve çeşitli değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Çok eşlilik tarih boyunca uygulanan bir aile modelidir. İslâm bu uygulamayı ıslah etmekle beraber tamamen kaldırmamış, bazı şartlara bağlı olarak uygulanmasına izin vermiştir. Kur'an'da çok eşliliğe delâlet eden birçok âyet olmakla beraber konuyla alakalı olanlar şunlardır:

1.4.1. Nisâ sûresi 3. Âyet:

İslâm'ın önerisi olmamakla beraber, çok eşliliğin mübâh ve meşru olduğu hem âyetten hem Hz. Peygamber'in yaşantısından anlaşılabilir. Bu konudaki âyet şöyledir:

وَأَنْ حِفْتُمْ أَلَّا تُفْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَّةَ وَرُبَاعَ فَإِنْ حِفْتُمْ أَلَّا تُعَدِّلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا

“Yetimlerin haklarına riâyet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın

⁷⁶ Abdülkerim Özyayın, “Asr-ı Saâdet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/501.

veya mülkiyetinizdeki bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olandır. "77

Yetimlerin malları, canları ve ırzları emanettir. Bu emanete ihanet etmemek ve onları en güzel şekilde muhafaza etmek gerekmektedir. Eğer bunlara ihanet edileceğinden endişe edilirse o takdirde diğer kadınlardan ikişer, üçer, dörder, evlenilebileceğine bu âyette işaret vardır. Kur'an, bu şekilde hareket etmenin karşı tarafı mağdur etmemek, velinin de zulüm etmemesi açısından daha isabetli olacağını buyurmaktadır.⁷⁸ Âyetten de anlaşılacağı üzere Allah, birden fazla evliliğe izin vermiş, ama bunu şarta bağlamak sûretiyle keyfi uygulamanın önüne geçmiştir. Tek eşle evliliğin daha hayırlı olduğunu da ayrıca belirtmiş ve tavsiye etmiştir. Ayrıca bu âyetle, hiç evlilik yapmamış olanlara bir kadını yetinmelerinin yanında, birden çok kadını evli olanlara ise adalet şartı konularak kayıt altına alma söz konusu olmuştur.

Öncelikle âyetteki emrin (فَأَنْكِحُوا) vücûb ifade etmediği usulcülerin genel görüşüdür. İmam Şafii de Nisâ yirmi beşinci âyeti delil göstererek nikâh emrine uymanın nikâhı terk etmekten evlâ olmakla beraber emir ifade etmediğini söylemektedir.⁷⁹

Âyetin sebab-i nüzûlü hakkında birkaç rivâyet vardır. Hz. Âişe (ö. 58/678) ve seçkin bazı sahâbîlere göre bu âyetin maksadı kadınlar arasında adaleti sağlamak ve yetim mallarının haksız yere yenilmesini engellemektir.⁸⁰ Âyetin iniş sebebine binaen özel olarak rivâyet edilen olay ise Urve b. Zübeyr (ö. 94/713)'in Hz. Âişe'ye sorusu üzerine, Hz. Âişe'nin şu cevabıdır: *‘Ey kız kardeşimin oğlu, bu âyetteki yetim kız, velisinin velâyet ve vesâyeti altında bulunup malında erkeği ortak yapar. Kızın malı ve güzelliği, velisi olan erkeğin hoşuna gider. Bu sebeple velisi onunla evlenmek ister. Fakat kızın mehrinde adalet etmek ve başkasının vereceği kadar mehr vermek istemez. İşte (bu âyette) o çeşit velîlerin velâyeti altındaki yetim kızları –haklarında adalet ve*

⁷⁷ Nisâ, 4/3

⁷⁸ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.), 1/562.

⁷⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)* (Beirut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, 1420), Nisâ, 3.

⁸⁰ Yusuf Ziya Keskin, "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Âyet Ve Hadislerin Tahlili", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (2001), 7.

*onların mehirlerini en yüksek miktârına yükselmedikçe- nikâh etmeleri nehyolunup, bunlardan başka kendilerine helâl olan kadınlardan nikâh etmeleri emrolunmuştur.*⁸¹

Nisâ suresi 2. âyette yetim malı yemenin haram olduğu bildirilince kimse yetimi velâyeti altına alamaz oldu. Onların alıp haklarını ihlal etmekten çekindikleri için bunun yerine çok fazla kadını nikâhlamayı uygun buldular. Nisâ suresi 3. âyetle aslında şu mesaj verilmek istendi; yetimleri alıp onların hakkına girmekten korktuğun gibi zina yapmaktan da kork. Zira dört kadından fazlası uygun değildir. Yine yetime hassas olduğu gibi diğer kadınlar arasında da adaletli olunması istenmektedir.⁸²

Zemâhşeri (ö. 538/1144), âyetin iniş sebebini tefsirinde, “*Yetim malı yemenin haram olduğunu bildiren âyet gelince insanlar yetimleri himaye etmekten korkar oldular. Oysa o dönemlerde adamlar on altı veya on sekiz kadınla evlenip aralarında adaleti gözetmezdi. Gelen bu âyetle verilen mesaj, yetimlerin hakları konusunda nasıl ki titiz davranıyorsanız ve velâyetlerini almıyorsanız, eşleriniz arasında da adil davranmalısınız ve eşlerinizin sayısını azaltmalısınız şeklinde bir uyarıdır. Ayrıca bir günaha karşı dikkatli olup benzer bir günahta ise dikkatli olunmazsa önceki günahtan sakınılmış olunmaz*” şeklinde açıklamada bulunmaktadır.⁸³

Bunun yanında bu âyetin evlilik hususunda rakamsal bir sınırlama anlamı taşımadığını söyleyenler de vardır. Onlara göre buradaki amaç yetimlere yapılan haksızlığı önlemektir. Bu görüşü savunan Şîi ve Zahiriler’den bazıları, erkeğin dörtten fazla kadınla evlenebileceğini de savunmuşlardır. Bu görüşte olanlara göre âyette geçen “mesnâ, sülâse ve rubâ’a” daki vav’lar toplama manasındadır. Dolayısıyla bu sayıların toplamı (2+3+4=9) dokuzdur. Onlara göre bir erkek dokuz kadınla aynı anda evli olabilir. Ayrıca Hz. Peygamber’in vefat ettiği esnada nikâhı altında dokuz kadının olmasını kendi görüşlerinin bir delili olarak sunarlar. Bu görüşü yorumlayan Ebû Bekir İbn Arabi, Nisâ sûresi 3. âyetten dokuz kadınla evlenilebileceği yorumunu çıkarmanın

⁸¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh*, thk. ‘İzzuddîn Dali v.dğr. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, 2015), Nikâh, 9.

⁸² Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 2/142.

⁸³ Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. (Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 1/408; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmiu’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Atfeyş (Kâhire: Dâru’l-Kutubî’l-Misriyye, 1964), 6/33; Maḥmûd b. ‘Abdullâh el-Ḥuseynî el-Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî fi Tefsîr el-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’u’l-Meşânî*, thk. ‘Alî ‘Abdubârî ‘Aṭiyye (Dâru’l-Kutubî’l-İlmiyye; Beyrut: y.y., 1415), 4/192.

yanlış olduğunu ve Kur'an'ın beyanına ters olduğunu ifade edip “*mesnâ ve sülâse ve rubâ'a lafızları şu anlama gelmektedir: “Dört kadınla evlenebilirsiniz. Aralarında âdil davranamayacaksınız, üç kadınla, onlar arasında da âdil davranamayacaksınız iki kadınla, şayet iki kadın arasında da âdil davranamayacaksınız bir kadınla evlenin”* şeklinde bir açıklama getirmiştir.⁸⁴ Bazıları mesnâ'yı dört, sülâsa'yı altı, rubâ'yı sekiz olarak değerlendirip bu sayıyı *on sekiz kadınla evlenilebilir* şeklinde de yorumlamışlardır.⁸⁵ Bütün bunların yanında âyette geçen “mesnâ, sülâse ve rubâ'a” ifadelerinde herhangi bir sınırlama yoktur. Bir erkek istediği sayıda kadınla evlenir görüşünü ileri sürenler olmuştur.⁸⁶

Bu sayılardan 2, 3 ve 4'ü toplayarak 9 kadınla evlenmeye cevaz verildiğini düşünenlere Fatır süresi 1. Âyet ilr cevap verilebilir. “*Hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. O dilediği kadar fazlasını da yaratır. Kuşkusuz Allah her şeye kadirdir.*”⁸⁷ Âyetinde de olduğu gibi meleklerin aynı anda ikişer üçer dörder kanatları olmadığı bazıların iki bazıların üç bazıların dört kanadı olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁸

Buhârî, (ö.56/870) el-Câmiu's-Sahîh'inde Nikâh kitabının 19. bâbında dörtten fazla evliliği câiz görmemekte, mesnâ, sülâsa ve rubâ'a ifadelerinin tercih anlamına geldiğini savunmaktadır. Buhârî, Ali b. Hüseyin'in (ö.94/712) âyette geçen “ikişer veya üçer veya dörder” şeklinde yorumladığını rivayet etmektedir. Yani bahsi geçen sayılar arasında geçen “و” harfi, “veya” anlamına gelmektedir.⁸⁹ İmam Şâfiî (ö. 204/820) ise, Nisâ süresi 3. âyetinin sınırlandırma ile ilgili olduğunu kitabında kaydeder. Dörtten fazla kadını aynı anda nikâhı altında tutmayı da haram olarak görür.⁹⁰

1.4.2. Nisâ 129. Âyet:

Çok eşlilikle doğrudan ilişkisi olduğu düşünülen diğer bir âyet de Nisâ suresi 129. âyettir. Bu âyet ve devamındaki diğer âyetlerin (128, 129, 130) iniş sebepleri için 127.

⁸⁴ İbn 'Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân, 1/408-409

⁸⁵ İbn 'Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân, 1/408-409; Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmü'l-Kur'ân, 6/33; Âlûsî, Rûhü'l-me'ânî, 4/192-193.

⁸⁶ Mustafa Yıldırım, “Nisâ Suresi 3. Âyet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi”, Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı (İzmir, 2012), 539.

⁸⁷ Fatır, 35/1.

⁸⁸ İbn Aşur, et tahrir vettenvir, c.4, s.17.

⁸⁹ Buhârî, "Nikâh", 19.

⁹⁰ Muhammed bin İdris Şâfiî, el-Ümm (Beyrut: Dar'ul Ma'refe, 1973), 5/53.

âyette geçen, “Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar” ifadesine cevap niteliği taşımaktadır. Nisâ suresi 127. âyet şu şekildedir;

“Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar. De ki: “Onlara ait hükmü, Allah ve kitapta size okunan âyetler açıklıyor; onlar için yazılanı kendilerine vermediğiniz, nikâhlamak da istemediğiniz yetim kadınlar hakkında, çaresiz çocuklar hakkında, yetimlere âdil davranmanız hususunda size okunup duran âyetler (açıklıyor). İyilik olarak ne yaparsanız şüphesiz Allah onu eksiksiz bilmektedir.”⁹¹

Hz. Âişe bu âyetin açıklamasını şu şekilde yapmıştır: “Hakkında açıklama istenen kadından maksat, yanında bulunduğu adam aynı zamanda velisi ve vârisi olan, sahibi olduğu hurma ve hurmalığa varıncaya kadar her şeyine bu kişiyi ortak eden yetim bir kadındır. Ancak bu adam ne o kadını nikâhlamak istemekte ne de –malına ortak olacak diye– kadının başkasıyla evlenmesine izin vermektedir. Bu şekilde kadıncağızın evlenmesini engellemektedir. Söz konusu âyet işte böyleleri hakkında nâzil olmuştur.”⁹² Bu âyetin, Müslümanların miras, geceleme, boşanma gibi soruları üzerine geldiği açıktır.⁹³ Bu soruların cevabı niteliğindeki 129. âyet ise;

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا
“Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah’a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, engin rahmet sahibidir.”

Nisâ sûresinin başındaki âyette çok eşlilikte adalete vurgu yapılmaktadır. Kişi eğer adaletli davranamayacağından korkuyorsa bir kadınla evlilik yapması tavsiye edilmektedir. Bu âyette ise kişi ne kadar uğraşırsa uğraşsın adaleti sağlayamayacağı vurgulanmıştır. Her ne kadar kalbin meyli insanın elinde değilse dahi, kalpteki hisler sözlere, davranışlara yansır. Bu da açıkça gösterir ki tam anlamıyla adaleti sağlamak imkânsızdır. Zira sevgide farklılık neticede farklılık getirir.⁹⁴

⁹¹ Nisâ, 4/127.

⁹² Buhârî, “Tefsir”, 123.

⁹³ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)* (el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitâb, 1990), 5/576.

⁹⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, 129.

Sevgi kalpte gerçekleşen ve kişinin elinde olmayan fitri bir duygudur. Kişinin bir kişiyi az ya da çok sevmesi onun elinde değildir. Kişi aile bireylerini dahi aynı oranda sevmeyebilir. Çocukları arasında bile sevgide eşitlik söz konusu değilken eşleri aynı oranda sevmek de bir kişiden beklenilemez. Zaten erkekten beklenen eşit davranma meselesi, sevgide değildir. Aksine anlaşılacağı üzere sevgi, karşı konulamaz bir duygudur. Ama muamelelerde adaletle davranılması beklenir.

“*Bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın.*” Kalbin meyli insanın elinde değildir. Ne kadar da çaba sarf edilse buna güç yetiremez. Ama en azından adaletli olması gereken diğer durumlarda dikkatli olunmalıdır. Bu noktalara örnek olarak gün ayarlama ve nafaka temini verilebilir.⁹⁵

Zemahşeri’ye göre, “*Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz*” âyetine binâen kadınlar arasında büsbütün âdil muamele mümkün değildir. Çünkü kalbin herkesi aynı oranda sevmesi imkânsızdır. Buna dayanarak adaletle hükmetme sorumluluğunun olmadığını, bunun yanında çabanın gerekli olduğunu ifade etmektedir.⁹⁶

127. ve 130. Âyetler, aile hayatına düzenlemeler getiren âyetlerdir. Özellikle gelen sorular üzerine inen bu âyetler kadınlar konusunda birçok bilinmeze veya yanlış bilinene ışık tutmuştur. Başından itibaren Nisâ suresindeki bu âyetlerden anlaşılan şudur ki, çok eşlilikle alakalı emir veya yasaklama söz konusu değildir. Sosyal bir vakıa olan bu duruma düzenleme söz konusudur.

Özetle bu âyetlerden anlaşılan henüz evlenmemiş kişilere tek evlilik tavsiye edilirken, çok eşli olan ve ayrılamayan kişilerin de adaletli davranması tavsiye edilmiştir. Bunun yanında kalbin meyli konusunda adaletle riâyet zor olduğundan, kişi bundan sorumlu tutulmamış ama diğer hususlarda dikkat edilmesi gerektiği üzerinde önemle durulmuştur. Diğer taraftan birine büsbütün yönelip diğer eşini yalnız bırakıp, sanki eşi yokmuş gibi davranmanın da doğru olmadığı vurgulanmıştır.

⁹⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, thk. Bekir Topaloğlu ve Yusuf Şevki Yavuz, 18 c. (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2004).

⁹⁶ Ebû’l-Îsâk Maḥmûd b. ‘Amr ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Ḥaḳâîkı Ğavâmiḳi’t-Tenzîl* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1407), “Nisâ”, 129.

1.4.3. Konuyla Dolaylı Alakası Bulunan Âyetler

Konuyla doğrudan ilgisi bulunan âyetler incelendiğinde çok eşliliğin aslında insanların abartıp eleştirdiği gibi bir problem olmadığı anlaşılmaktadır. Tarih boyu süregelen bu mesele, birtakım şatlara bağlı olarak İslâm tarafından disiplin altına alınmıştır. Yani islâm'da çok eşlilik problemi yoktur. Problem, insanların bu konuyu olumsuz lanse edip İslâm'a mal etmesidir. Konuyla dolaylı âyetler incelendiğinde meselenin çok eşlilik meselesi olmadığı, farklı vesilelerle Hz. Peygamber'in eşlerine veya mümin hanımlara seslenildiği müşahade edilmiştir.

1.4.3.1. Tâhrim Sûresi 1-5 Arası Âyetler:

Âyetlerin iniş sebebi üzerine yapılan yorumlar farklılık göstermektedir. Taberi'nin yazdıklarından yola çıkarak bu âyetlerle ilgili şunlar söylenebilir. 1. âyette Hz. Peygamber'in aslında kendisine helal olan bir durumu sebep ne olursa olsun haram kılmasının yanlış olduğu bildirilmiştir. 2. âyette bir mesele üzerine karar verildiği vakit yemin dahi edilmiş olsa bu yeminin bozulması daha isabetli duruyorsa, şer'î olarak kefâret ödemek suretiyle bunun bir yolunun olduğu hatırlatılmıştır.⁹⁷ Allah Resûlü'nün bu kararını verirken, yemin edip etmediği kesin olarak bilinmemekle beraber, bu karardan vazgeçtiğinde kefâret ödeyip ödemediği net olarak bilinmemektedir. 3.âyette farklı rivayetler olmasına karşı bu âyette anlatılan kişinin yani kendisine sır verilen kişinin Hz. Hafsa olduğu, 4. âyette anlatılan kişinin ise (kendisine sır veilen) Hz. Âişe olduğu genel kabuller arasındadır.⁹⁸

“Ey peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığını, eşlerini hoşnut etmek arzusuyla niçin kendine haram kılıyorsun? Bununla beraber Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir. Allah size (belli durumlarda) yeminlerinizi çözmeyi meşrû kılmuştur. Allah sizin yardımcınızdır; O bilendir, hikmet sahibidir. Hani peygamber, eşlerinden birine gizli bir şey söylemişti. Eşi bunu başkalarına aktarıp Allah da durumu peygambere açıklayınca peygamber bunun bir kısmını anlattı, bir kısmından vazgeçti. Eşine konuyu anlatınca o, “Bunu sana kim haber verdi?” diye sordu. “Her şeyi bilen, her şeyden

⁹⁷ Mâide 5/89

⁹⁸ Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Müessesetü'r-Risâle, 2000), 28/155; Yusuf Şevki Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 7/5084.

haberdar olan Allah bana bildirdi” diye cevap verdi. İkiniz de Allah’a tövbe ederseniz (çok iyi olur), çünkü kalpleriniz eğilmişti. Ama peygambere karşı bir dayanışma içine girecek olursanız bilin ki herkesten önce Allah onun dostu ve koruyucusudur, sonra da Cebrâil ve iyi müminler. Melekler de bunların ardından onun yardımcısıdır. Eğer sizi boşayacak olursa rabbi ona, sizin yerinize sizden daha iyi olan, Allah’a teslimiyet gösteren, yürekten inanan, içtenlikle itaat eden, tövbe eden, kulluk eden, dünyada yolcu gibi yaşayan, dul ve bâkire eşler verebilir.”⁹⁹

Her ne kadar bu âyetlerin iniş sebebi konumuzla alakalı olmayıp, Allah Resûlü’nün kendisine helal olan bir şeyi haram kılmasına cevaben indirilmiş olsa da “Ey peygamber! Allah’ın sana helâl kıldığını, eşlerini hoşnut etmek arzusuyla niçin kendine haram kılıyorsun? Bununla beraber Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.” âyetinden de anlaşılacağı üzere dolaylı da olsa çok eşliliğin meşru olduğu anlamı çıkmaktadır.

1.4.3.2. Ahzâb Sûresi 28-34 Arası Âyetler:

Çok eşliliğe dolaylı olarak işaret eden ayetlerden biri de Hz. Peygamber’in eşleri ile ilgili olan ve tahyir ayeti olarak da bilinen ayettir.

“Ey peygamber! Eşlerine şöyle de: “Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım. Yok eğer Allah’ı, resulünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden güzel davrananlara büyük bir ödül hazırlamıştır. Ey peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa onun cezası ikiye katlanır, bu Allah için kolay bir şeydir. Sizden kim de Allah’a ve resulüne itaat eder, güzel işler yaparsa ona hak ettiği karşılığı iki kere veririz, ayrıca onun için değerli bir nasip de hazırladık. Ey peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer günahattan sakınmak istiyorsanız sözü edalı bir tavırla söylemeyin ki, kalbinde çürüklük olan kimse ümide kapılmasın. Ayrıca düzgün söz söyleyin. Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah’a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz

⁹⁹ Tahrim, 66/1-5.

yapmak istiyor. Hânelerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti dilinizden düşürmeyin. Allah bütün incelikleri ve gizlilikleri bilir, her şeyden haberdardır".¹⁰⁰

Bu âyetin nüzul sebebi incelendiği zaman çok eşlilik ile doğrudan bir ilişkisinin olmadığı açıkça anlaşılabilir. Zira bu âyetlerde hitap doğrudan Allah Resûlü'nün hanımlarınadır. Müslümanlar Kureyza oğullarının mallarını ganimet olarak alıp daha öncesinde Nadir oğullarının mallarını fey olarak elde edince Peygamber eşleri bu durumun maddi refah açısından kendilerine de yansıtacağını düşünerek beklenti içerisine girdiler. Bunu Hz. Peygamber'e dile getirince her zaman "benim dünya ile ne işim olur" diyen Hz. Peygamber'i üzmüştür. Bu âyet, Hz. Peygamber'in eşlerinin kendisinden dünyalık istemesi, bir görüşe göre de birbirlerini kıskanmaları sebebiyle dünya ile ahiret arasında seçim yapmaları üzere bırakıldıkları "tahyir" âyeti olarak bilinen âyettir. Bunun neticesinde hepsi Allah ve Resûlü'nü tercih etmiştir.¹⁰¹

1.4.3.3. Ahzâb Sûresi 59. Âyet

Tefsir kaynaklarında kaydedildiğine göre, Medine'de hanımlar gece tuvalet ihtiyacı için evlerinin dışına çıkmaktaydılar. Bunu fırsat bilen bazı kötü niyetli insanlar bu kadınlara el ile tacizde bulunabiliyorlardı. Bu duruma engel olmak için inen âyet, "Ey peygamber! Eşlerine..." şeklinde başladığı için konuyla dolaylı ilişkilidir. Bu sebepten âyetin metnini vermek uygun görülmüştür. Ayet-i Kerîme şu şekildedir:

"Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir."¹⁰²

1.5. Çok Eşliliğin Dört ile Sınırlandırılması

Nisâ suresi üçüncü ayette "Yetimler hakkında haksızlık yapmaktan korkarsanız hoşunuza giden kadınlardan ikişer, üçer, dörder evlenin..." buyrulmaktadır. Bu âyete göre bir erkek dörde kadar kadınla evlilik yapabilir. Bu konuda fakihler görüş birliği içerisindedirler. Yine fakihlere göre dört son sınırdır. Bundan fazla evlilik caiz

¹⁰⁰ Ahzâb, 33/28-34

¹⁰¹ Kurtubî, *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 13/145.

¹⁰² Ahzâb, 33/59

değildir.¹⁰³ Yine âyetteki ifadeleri toplayarak dokuz sayısını sınır olarak yorumlayan olduğu gibi, sayıyı katlamalarıyla hesaplayıp 18 sayısını çıkararak da olmuştur. Bütün bu görüşlerin yanında sayının sembolik olduğunu herhangi bir sınırlama anlamına gelmediğini diyenler de vardır.

Taaddüd-i zevcâtın hem bireysel hem toplumsal birtakım maslahatları vardır. Hem aileyi hem toplumu ilgilendiren bu durum, kişilerin insafına ve iradesine bırakılmayacak kadar önemlidir. Bu sebeptendir ki çok eşliliğin iki temel ve önemli şartı vardır. Bunların ilki eşler arasında adaletle muamele etmek, diğeri ise nafakalarını sağlamaktır. Diğer türlü davranıldığı takdirde istismar edilebilecek bir meseleye dönüşür. Bu yüzden çok eşliliğin kamu otoriteleri tarafından kontrol altında tutulması gerektiğini savunanlar olmuştur.¹⁰⁴ Bunlar arasında Muhammed Abduh, Musa Carullah Bigiyef, Ahmet Hamdi Akseki, Hayrettin Karaman, Saffet Köse, Mehmet Erdoğan gibi alimler vardır.¹⁰⁵

Çok eşlilik, ibadetle alakalı olmayan,¹⁰⁶ kişiyi Allah'a karşı sorumlu tutan taabbüdî bir mesele değildir. Aksine insanı kanunlara ve topluma karşı sorumlu tutan, bir hukukî bir meseledir.¹⁰⁷ Bir bakıma İslâm'da çok eşlilik, gayr-i meşru ilişkilerin önüne geçmek ve de özellikle kadın haklarını korumak için meşru kılınmıştır.¹⁰⁸

Muhammed Hamidullah, çok eşliliğin sınırlandırılması ile alakalı şunları kaydeder; *“Poligami (çok eşliliğe/çok karılılık), Kur'an'da bazı şartlar altında müsaade edilmiştir. ... Fakat poligami mecbur olmadığından şayet bir Müslüman monogam (tek karılı) kalmayı tercih ederse asla herhangi bir günah işlemiş olmaz. Bilakis monogami (tek karılılık) Kur'an tarafından tavsiye edilmiştir. Poligami sadece kadının rızası ile var olabilir. Evlilik, kadının rızasının erkeğin rızası kadar ehemmiyet taşıdığı iki taraflı bir akittir. Ve kadın, evlilik boyunca erkeğin (kocasının) monogam (tek eşli) kalmasına dair hukuken geçerli bir istekte bulunabilir. Böylece Kur'an'ın*

¹⁰³ İbn Rüşd el-Hafid, Muhammed b. Ahmed el Kurtubî, *“Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid”*, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 3/64; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts), 12/144.

¹⁰⁴ Abdüllâvî, Sultatü veliyyi'l-emr, 489-501.

¹⁰⁵ Ali-Öğüt, *“Çok Evlilik”*, 367-368.

¹⁰⁶ Hamidullah, *“Müslümanlarda Hukuk Felsefesi”*, 27-28

¹⁰⁷ Apaydın, *“İmam Nikâhı Uygulaması”*, 379-380.

¹⁰⁸ Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1281.

verdiği ruhsat tatbik edilmeyip istisnai haller için saklanır; Kur'an'ın hükmü de hiçbir şekilde değişikliğe uğratılmış olmaz."¹⁰⁹

Anlaşıldığı üzere çok eşlilik devlet otoritesine bırakılması, denetim mekanizması eşliğinde yürütülmesi gereken bir meseledir.¹¹⁰ Devlet, gerektiğinde çok eşliliği yasaklayabileceği gibi, zor durumlarda erkeği çok eşlilik yapmaya zorlaya da bilir.¹¹¹

Çok eşliliğin coğrafi durumu toplumsal ihtiyaç ve zorunluluklara bağlı olarak değişiklik gösterir. Bu durumda çok eşlilik ile alakalı sabit hükümler koymak mümkün görülmemektedir. Yani yasaklanması veya yasaklanmaması her toplum için farklılık arz eder. Kısaca çok eşlilik ile ilgili her toplum için hukukî düzenleme yapmak mümkün görülmemektedir. Şu bir gerçek ki, hukukî bağlayıcılığı olan herşey, şer'an da bağlayıcıdır.¹¹²

1.6. Çok Eşliliğe Delalet Eden Bazı Hadisler ve Bu Hadislerin Değerlendirilmesi

Allah'ın Resulü ve ümmetinin habibi Hz. Peygamber, sade yaşayan bir insandı. Çeşitli sebeplerden kendisi ile evlenen hanımları da bu sade hayata tabi olmak zorundaydılar. Peygamber eşleri Allah Teâla'nın beyanıyla diğer kadınlar gibi olmadıklarının farkındaydılar¹¹³ ve sade yaşamayı göze alarak Hz. Peygamber ile evlenmişlerdi. Bununla beraber dünya namına zor bir hayat denilebilecek bu sadelik, hanımlar tarafından bazen şikâyet konusu olabiliyor, bazen de bu durum aralarında kıskançlığa kadar gidebiliyordu. Ama herşeye rağmen bu tartışmalar uzun sürmezdi. Hz. Peygamber'in öğreticiliği ve hoşgörüsü sayesinde güzellikler ve dostluklar hâkim olurdu. Hz. Peygamber hanımlarından hiçbir zaman şikâyetçi olmaz, onlara sert veya kaba davranmazdı

Hz. Peygamber, hayatının sonlarına doğru yaşamını çeşitli sebeplerle çok evlilik yaparak geçirmiştir. Bu bölümde Resulullah'ın (s.a.s) bu konudaki uygulamaları ve beyanları üzerinde durulacaktır.

¹⁰⁹ Hamidullah, "Müslümanlarda Hukuk Felsefesi", 27-28.

¹¹⁰ Karaman, "Anahatlarıyla İslâm Hukuku", 2/68-69; Karaman, "Kadın ve Aile", 393; Apaydın, "İmam Nikâhı Uygulaması", 379; Cin, "Evlenme", 300-302; Yıldırım, "Çok Eşlilik Meselesi", 542, 544.

¹¹¹ Carullah, "Hatun", 74; Elmalılı, "Hak Dini", 2: 1290; Ebû Zehra, "el-Ahvâlü's-Şahsiyye", 95

¹¹² Yıldırım, "Çok Eşlilik Meselesi", 545-546.

¹¹³ Ahzab, 33/32.

Konuyla direkt bağlantılı olan hadis yok denilecek kadar azdır. Bununla ilgili yapılan araştırmada tespit edilen sadece bir hadistir. Çok eşlilik ile ilgili diğer rivâyetler dolaylı olup Hz. Peygamber'in aile hayatında gerçekleşen olaylarla alâkalıdır.

وشقه القيامة يوم جاء إحداهما إلى فمال ، امرأتان له كانت من : قال وسلم عليه الله صلى النبي أن عنه الله رضي هريرة أبي عن مائل “Bir erkek, iki karısı olup da bunlardan sadece birine meylederse, o kişi kıyamet gününde bir tarafı meyilli/eğik olarak gelecektir.”¹¹⁴ buyurmuştur.

Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği bu hadiste barınma, yeme, içme, giyecek gibi temel ihtiyaçları karşılamada erkeğin hanımları arasında adalete riâyet etmemesi durumunda, kıyamet günü mahşer yerine felçli bir şekilde geleceğinin haberini vermektedir. Bu hadisi Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim dışındaki diğer hadis kaynakları rivâyet etmektedirler. Hadis metninde her ne kadar iki hanımı olan bir erkekten bahsetmiş olsa da esasen mana olarak ikiden fazla eşi olan erkekleri de kapsamaktadır.

Adaletin iki yönü vardır. Bu kapsama, geceleme taksimi ile nafaka konuları girer. Meyil konusunda ise kast edilen kalpteki muhabbet değildir. Zira kişi bu konuda istese bile adil olamaz. Bir başka açıdan adalet, zahiri hakları kapsar ki bunlar yeme-içme, giyinme-kuşanma, barınma-geceleme gibi kişinin elinde olan şeylerdir. Diğeri ise kişinin elinde olmayan batını yönü kapsar ki o da sevgi ve kalbî meyil şeklindedir. Nisâ sûresi 129. âyette temas edilen konu da adaletin bu yönüyle ilgilidir.

Nisâ sûresi 3. âyette çok eşliliğe ruhsat vardır. Fakat bu ruhsat kayıtsız şartsız değildir. Adalet şartına bağlanmıştır. Ama buradaki adaletten kasıt maddi unsurlar ve geceleme ile alakalı olan zahiri unsurlardır. Gönülle ilgili duygular kişinin iradesi dışındadır. Allah'ın insanı gücünün üzerindeki meselelerde sorumlu tutmadığı¹¹⁵ da başka bir gerçektir.¹¹⁶

Özetle, bir kişinin iki eşi olduğunda ikisi arasında adaletle davranması bu hadise göre vaciptir. Onlardan bir tanesine daha fazla meyledip, ilgi göstermesi diğerini ihmal

¹¹⁴ Süleyman b. el-Eş'as Ebû Dâvud, *Sünen*, thk. Yâsir Hasen v.dğr. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015), Nikâh, 2133; Tirmizî, Nikâh, 1141; Nesâî, *İşretü'n Nisâ*, 3881; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnaût ve Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 2/295, 347; Muhammed b. Yezid el-Kazvini İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut v.dğr., 1. Bs (Dımaşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2009), Nikâh, 1969; Dârimî, *Sünen*, Nikâh, 1971.

¹¹⁵ Bakara, 2/286.

¹¹⁶ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî - Hanifi Akın- F.Havva Özbey, *İşretü'n- Nisâ (Hadislerle Kadın)*, (İstanbul: Tahlil yayınları, 2017), 112-113.

etmesi haramdır. Bu hadis, aynı zamanda bu şekilde zulmeden kişinin ahiretteki cezasını da beyan etmiştir. Allah (cc), bu kişinin cezasını adeta ifşa etmiştir. Bu kişi mahşer alanına bir tarafı sarkarak gelir. Çünkü neticeler ameller kabilindedir. Kişinin eşleri arasında nafaka, geceleme ve güzel muâmele konusunda adil davranması vaciptir. Ancak kalbî bir duygu olan sevgi konusunda adaletli olması farz değildir. Zira sevgi insanın gücü dâhilinde değildir.¹¹⁷

Konuyla dolaylı olarak alakası bulunan yedi rivayet tesbit edilmiştir. Ayrıca sahabe hayatından örnekler de konuyu anlamaya önemli katkılar sunmaktadır. Bu rivayetlerden birisi şöyledir:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قَلَابَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ الْخَطْمِيِّ عَنْ عَائِشَةَ
قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْسِمُ فَيَعْدِلُ وَيَقُولُ اللَّهُمَّ هَذَا قَسْمِي فِيمَا أَمْلِكُ فَلَا تَلْمَنِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلَا
أَمْلِكُ قَالَ أَبُو دَاوُدَ يَعْنِي الْقَلْبَ

Hiz. Âişe (r. anhâ) anlatıyor; “Resûlullah (s.a.v) gecelerini hanımları arasında paylaştırarak adaleti sağlar ve “Ey Allah’ım benim elimden gelen taksimim budur. Senin gücün yetip de benim gücümün yetmediği hususlarda beni hesaba çekme”¹¹⁸ diye dua ederdi.” “Senin gücün yetip de benim gücümün yetmediği” ifadesiyle kast edilenin kalbî meyil ve muhabbet olduğu söylenmektedir. Yani Allah Resûlü kalbinin durumunu Allah’a arz etmektedir.¹¹⁹

Hiz. Peygamber’in muhterem eşleri yeryüzündeki herhangi bir kadın gibi değillerdir. Yüce Allah onlara “Müminlerin annesi” vasfını vermiştir. Nitekim Yüce Allah, Ahzâb sûresi 6. âyette şöyle buyurmaktadır: “Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir. Aralarında kan bağı bulunanlar Allah’ın kitabında (mirasçılık bakımından) birbirlerine, diğer müminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar; dostlarınıza lütufta bulunmanız başkadır. Bu hüküm kitapta kayıt altına alınmıştır.”¹²⁰

¹¹⁷ Abdurrahman Cezîri, *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkıhı* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 5/2347.

¹¹⁸ Ebû Davud, “Nikâh”, 2134; Darimî, “Nikâh”, 2213; İbn Mace, “Nikâh”, 1971.

¹¹⁹ Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî li-şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (Mısır: el-Matbaatü’l-kubrâ, 1905), 11/502.

¹²⁰ Ahzâb, 33/6.

Bununla beraber her insan gibi onlar da beşerdirler. Zaman zaman farklı duygulara kapılıp hata işledikleri de olmuştur. Peygamber eşlerinin birbirleriyle ilişkilerinde de sıkıntı yaşadıkları bir gerçektir. Ancak bunların hepsini kendi özelinde değerlendirmek gerekir. Bu gibi olayları değerlendirmek için yaşadıkları çağı ve olayların gerçekleştiği ortamı göz önünde bulundurmak gerekir.¹²¹

Âyette geçen “eşler” kavramı aslında çok eşliliğin gayet normal bir durum olduğunu gözler önüne sermektedir. Çünkü Kur’an, Hz. Peygamber’in ailesinden ve eşlerinden bahsederken hiçbir zaman bunu bir sorun olarak lanse etmemiş, nasıl ki tek eşlilik söz konusu olduğunda normal bir durummuş gibi anlatılmışsa, çok eşli olma durumu da öyle sıradan ve normal bahsedilmiştir. Hatta yukarıdaki âyet vb. âyetlerden hareketle bu durumun Kur’an tarafından onaylandığı da söylenebilir.

Resul-i Ekrem, hanımları arasında adalete riâyet eder, her gece birinin yanında kalır, birini diğerine tercih etmezdi. Ayrıca gündüz de bütün eşlerini sırayla dolaşır hal ve hatırlarını sorardı. Bütün bunlardan yola çıkarak, birden fazla evlilik yapmış olan kişiler gecelerin taksimi dâhil eşleri arasında adaletli davranmak zorundadırlar. Yüce Allah’ın “Kadınlarla iyi geçinin”¹²² buyurduğu da aslında adalete delalet etmektedir. Kadınlara adaletli davranmak onlarla iyi geçinmektir. Zira çok eşliliğe izin veren âyette, “Aralarında adaletsizlik yapmaktan endişe ederseniz bir kadınla yetinmelisiniz”¹²³ buyrulmaktadır. Hz. Peygamber, bu konuda da ümmetine örnek olmuştur. “Allahum! Benim gücümün dâhilindeki taksimim budur, gücümün haricinde kalan ve sadece senin tasarrufunda bulunan konularda ise beni muaheze etme”¹²⁴ ve yine başka bir hadisinde de “Kimin iki hanımı olur da bunlardan birine farklı ilgi gösterirse kıyamet gününde bir tarafı felçli hasredilecektir.”¹²⁵ buyurduğu gibi. Ama bunlar arasında sevgi ve cinsel

¹²¹ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî - Hanifi Akın- F.Havva Özbey, *İşretü'n- Nisâ (Hadislerle Kadın)*, 116.

¹²² Nisâ, 4/193.

¹²³ Nisâ, 4/3.

¹²⁴ Ebû Dâvud, "Nikâh", 2134; Tirmizî, "Nikâh", 1140; Nesâî, "İşretü'n Nisâ", 3882; Dârimî, "Nikâh", 2213; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2001, 6/144.

¹²⁵ Ebû Dâvud, "Nikâh", 2133; Tirmizî, "Nikâh", 1141; Nesâî, "İşretü'n Nisâ", 3881; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*", 2/295, 347, 471; İbn Mâce, "Nikâh", 1969; Dârimî, "Nikâh", 1971.

meyil müstesnadır. Zira o insanın gücü dâhilinde değildir. Dolayısıyla denilebilir ki, sevgi ve meyl müstehaptır.¹²⁶

Konuyla ilgili Ebû Bekir b. Abdurrahman el-Mahzumî'den şöyle bir rivayet gelmiştir. Resûlullah (a.s) Ümmü Seleme ile evlendiğinde ona şöyle demiştir: *“Yanımda her zaman kıymetli olacaksın. İstersen senin yanında yedi gece kalayım, yedi gece de diğer zevcelerimin yanında kalayım, istersen üç gece senin yanında kaldıktan sonra öbürlerinin yanına gideyim, üç gün sonra tekrar geleyim.”* deyince, Ümmü Seleme, *“üç gece kal”* dedi.¹²⁷ İslâm dini, adalet prensibi üzerine kurulmuş bir dindir. Her şeyde olduğu gibi eşler arası muamele konusunda da adalet ön planda tutulmuştur.

İslâm hukukçularına göre, Nisâ sûresi 3. âyette geçen adalet dinen şarttır. Bir kimse çok eşlilik yapması halinde eşleri arasında adaletli davranma konusunda hassas olmayacaksa ve bu zann-ı galib ile sabit ise, onun çok evlilik yapması caiz değildir. Eğer gözetilmesi gereken adalet ihlal ediliyorsa kadın mahkemeye başvurur. Evvela hâkim, eşi adaletli olması hususunda uyarır ve zorlar. Eğer dikkate almayıp bu tavırlarına devam ederse kadının talep etmesi halinde hâkim, tarafları bâin talâkla ayırma veya nikâhı feshetme hakkına sahiptir. Bu görüş, Mâlikî ve Hanbelîlere aittir.¹²⁸

Birden fazla eşi olan bir müslümanın diğer maddi unsurlarda olduğu gibi, gecelerini hanımları arasında taksim etme konusunda da adil davranması gerekir. Bu gerçekliğin yanında yeni evlenmiş olduğu eşiyile kaynaşma hikmetine binaen ilk günler için farklı bir müsamaha söz konusudur. Bu müsamaha bakire için yedi gece, dul için üç gecedir. Enes b. Mâlik Hz. Peygamber'in başka bir uygulamasını şöyle bildirmektedir: *“Bakire, dul üzerine nikâhlanırsa, bakirenin yanında yedi gün kalınması, sonra taksimat yapılarak sıraya konması, dul nikâhlandığı zaman, yanında üç gün kalıp sonra taksimat yapıp sıraya konması sünnettir”*¹²⁹

¹²⁶ Cezîri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, 5/2349.

¹²⁷ Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Radâ", 1460; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik Mâlik, *Muvattâ*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, 1985), "Nikâh", 14; Ebû Dâvud, "Nikâh", 2122.

¹²⁸ Kâmil Ali Kevser, *“Çok Evlilik”*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/366.

¹²⁹ Buhârî, "Nikâh", 101-102; Müslim, "Rada", 1461; Malik, "Nikâh",15; Ebû Davud, "Nikâh",2124, Tirmizi,"Nikâh", 1139

Hiz. Peygamber'in başka bir uygulamasını Hiz. Âişe bize şöyle anlatmaktadır: "Resulullah (sav) hastalandığı zaman eşlerini çağırđı ve yanında toplandı. "Ben sizleri teker teker dolaşacak durumda değilim. Uygun görürseniz bundan sonra Âişe'nin yanında kalacağım" buyurdular. Kadınlar da kendisine izin verdiler"¹³⁰

Hiz. Peygamber'in hanımları Mescid-i Nebevî'ye bitişik ayrı evlerde otururlardı. Hiz. Peygamber hepsine ayrı gün tahsis etmişti ve sırayla birer gece adaletli bir şekilde onlarla kalırdı. Sadece Hiz. Sevde bir rivayette ilerleyen yaşından dolayı, başka bir rivayette ise Bedir savaşında esir alınan müşriklerin içinde Hiz. Sevde'nin eski eşinin kardeşi olan Süheyl b. Amr'ı görünce dayanamamış "Ey Ebû Yezid! Elleri bağlanmış bir şekilde esir edilmektense şerefine ölmek daha hayırlı değil miydi?" diye serzenişte bulunmuştu. Bunu duyan Allah Resûlü, çok üzölmüş ve "Ey Sevde! Sen kâfirleri Allah'a ve Rasûlüne karşı kışkırtıyor musun?" demiş ve bu olaydan sonra Hiz. Sevde'yi ric'i talakla boşamıştır. Hiz. Sevde'nin pişman olup ağlarak özür dilemesi üzerine Allah Resûlü onu bâin talakla boşamadı.¹³¹ Bu rivayetlere göre Hiz. Sevde kendi nöbet sırasını Hiz. Âişe'vermiştir. Böylece Hiz. Peygamber, Hiz. Âişe'nin yanında iki defa nöbet gününü geçirirdi.¹³²

Anlaşıldığı üzere herhangi bir sorumluluğu olmadığı halde, Hiz. Peygamber, eşleri arasında adaletli bir şekilde gecelerini paylaşmıştır. Çünkü Cenab-ı Hak, Ahzâb sûresinde Peygamber'in bu konuda herhangi bir kısıtlamasının olmadığını ilan etmektedir.¹³³ Buna rağmen Hiz. Peygamber, bu taksime riâyet etmiş, hastalığı şiddetlenince eşlerinin yanlış anlamalarına ve üzölmelerine mahal vermemek için eşlerini Hiz. Âişe'nin odasında toplayarak müsaade almıştır.¹³⁴

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere, çok eşlilik yapmış bir kişi vaktini bir gece bir gündüz olacak şekilde hanımları arasında paylaşmak zorundadır. Aksi durumda bütün hanımlarının rızasını almak durumundadır. Bu erkeğin herhangi bir kusurunun olması

¹³⁰ Ebû Dâvud, "Nikâh", 2137.

Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kâhire: Mektebetü'l-Üsre, 2002), 8/43.

¹³² İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakât*, 8/43.

¹³³ Ahzâb, 33/51.

¹³⁴ Akın- Özbey, *İşretü'n- Nisâ (Hadislerle Kadın)*, 318.

örneğin hadım olması bu durumu değiştirmez. Çünkü bu taksimdeki asıl amaç, hanımların yalnız kalmamasıdır.¹³⁵

Hiz. Âişe'den gelen başka bir rivâyet de şu şekildedir: “Ben (kadınlar içerisinde) Sevede binti Zem'a gibi kendine özgü keskin zekaya sahip yerli yerinde bir kadın daha görmedim. Sevede binti Zem'a yaşı biraz ilerleyince,

-Ey Allah Resûlü! Ben seninle ilgili nöbet günümü Âişe'ye verdim! dedi Böylece Resulullah (sav) Âişe'ye iki gün ayırıyordu. Bir kendi günü bir de Sevede'nin günü.”¹³⁶

Allah Resûlü hanımları arasında gecelerini adaletli bir şekilde paylaşmıştı. Zahirî haklar açısından birini diğerine tercih etmez, sırayla her gece birinin yanında kalırdı. Gündüzleri ise hemen hemen hepsine uğramaya çalışır, hal hatır sorardı.

“Onlardan dilediğini geri bırak, dilediğini de yanında barındırırsın.”¹³⁷ âyeti birçok şekilde yorumlanmıştır. Onlardan bir tanesi Zemahşerî'ye aittir ki o da şöyledir; Hiz. Peygamber'in istediği hanımla yatabileceğini istediğini de bırakılabileceğini, ayrıca istediğini boşayabileceğini, istediğini de yanında tutabileceğini ifade etmektedir. Ya da geceleme sırasını istediği gibi değerlendirebileceğini ifade etmektedir.

Hasan-ı Basrî'nin bu âyete getirdiği yorum ise, Hiz Peygamber bir kıza talip olduğu zaman Allah Resûlü ondan vazgeçmedikçe kimse o kıza talip olamazdı.¹³⁸ Yapılan bir diğer değerlendirme de eşleri, Allah Resûlü'nün onları boşamasından korktukları için “günlerimizi ve malını bize istediğin gibi taksim et ama bizi boşama” şeklindeki talepleri üzerine “...onlardan dilediğinin beraberliğini ertellersin” âyeti inmiştir.¹³⁹ Bazı rivayetlere göre gecelemede taksim her çok eşli erkeğe olduğu gibi Allah Resûlü'ne de farzdır. Bu âyetle Hiz. Peygamber'in üzerindeki bu zorunluluk kalkmış oldu. Buna rağmen Hiz. Peygamber, hanımları arasındaki bu taksimi bozmamaya çalıştı. Onlara olan sevgi ve saygısı buna dikkat etmesini ve onları incitmemesini sağlıyordu. Âyetin nazil olmasından sonra bile Allah Resûlü sıraya riâyet

¹³⁵ Akın- Özbey, *İşretü'n- Nisâ (Hadislerle Kadın)*, 3/19

¹³⁶ Buhârî, “Nikâh”, 99, Müslim, “Rada”, 1463.

¹³⁷ Ahzâb, 33/51.

¹³⁸ Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Müessesetü'r-Risâle, 2000), 139/140.

¹³⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/139.

etti. İzinleri olmadan sırayı bozmamaya özen gösterdi.¹⁴⁰ Şunu belirtmek gerekir ki bu izin sadece Allah Resûlü'nedir. Zira Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği üzere sadece Allah Resûlü'ne ait ve onu bağlayan bazı durumlar vardır.¹⁴¹ Bunlara hasâisü'n-Nebî denilir. Bu konuda eser yazan müellifler, hasâisü'n-Nebî'yi farzlar, haramlar mübahlar ve Hz. Peygamber'e verilen üstünlükler şeklinde dört grupta incelemiştir.¹⁴² Bunlardan farza örnek teheccüd namazı ile duha namazının Allah Resûlüne farz ümmetine müstahab olması şeklinde verilebilir. Yine haram ile ilgili zekât almayı ve dünya malına göz koymayı¹⁴³ zikredebiliriz. Yine ona has özelliklerden olan iftar etmeden peş peşe birkaç gün oruç tutması, ganimetlerden pay alabilmesi, uyumakla abdestinin bozulmaması şeklinde daha birçok örnek verilebilir.¹⁴⁴ Görüldüğü üzere birçok konuda Hz. Peygamber'e has özel durumlar olduğu gibi çok eşlilik meselesinde de özel ruhsatları vardır. Yukarıda bahsedilen taksimat konusunda Hz. Peygamber'in özel izne tabi olma durumu hasâisü'n-Nebî'i kapsamındadır. Yoksa taksimat diğer müslümanlar için şarttır. Allah Resûlü bu nöbet gününü kabul ettikten sonra Hz. Âişe'nin yanında daha fazla kalmaya başladı. Ama bu beraber kalma iki gün üst üste değil de Hz. Sevde'nin nöbet günü hangi güne isabet ederse o şekildeydi.¹⁴⁵

Tirmizî (ö. 279/892), İmam Mâlik (ö.179/795), İmam Şafî (ö.204/820), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve diğer bazı âlimlere göre kişinin evlendiği kadın eğer dul ise üç gün onunla yaşaması, onu tanınması için yeterli görülmektedir. Bu, evliliğin ilk günlerinde kadına verilen bir haktır. Eğer bu kişi hiç evlenmemiş bakire bir hanımsa yedi gün ona tahsis edilir. Sonra da normal taksimata uyulur.¹⁴⁶

Hz. Âişe dedi ki: “Resûlullah bir sefere çıkacağı zaman hanımları arasında kur'a çekerti. Kur'a onlardan hangisine çıkarsa onu götürürdü.”¹⁴⁷

Allah Resûlü bir sefere çıkacağı zaman yanına hanımlarından birini alırdı. Bunun için adaletsizlik olmaması adına onların arasında kur'a çekerti. Kur'a kime çıktıysa

¹⁴⁰ Buhârî, “Tefsîr”, 33/7.

¹⁴¹ İsrâ, 17/79.

¹⁴² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/199.

¹⁴³ Hicr, 15/88.

¹⁴⁴ Erdinç Ahatlı, “Hasâisü'n-Nebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 4/152.

¹⁴⁵ Akın - Özbey, *İşretü'n-Nisâ (Hadislerle Kadın)*, 315.

¹⁴⁶ Tirmizî, “Nikâh”, 41, (1139); Akın - Özbey, *İşretü'n-Nisâ (Hadislerle Kadın)*, 245.

¹⁴⁷ Nesâî, 8/167.

onunla yolculuğa çıkardı. Hz. Peygamber'in sefere çıkarken birlikte gideceği kişiyi hanımlarının içinden kur'a ile belirlemesi, hanımlarının üzülmemesi ve Allah Resûlü'nün verdiği karara saygı duyup razı olmalarındandır.¹⁴⁸

Burada kısaca değinilmesi gereken bir husus daha var ki, o da kur'nın meşru olup olmaması durumudur. Kur'aya başvurmak caizdir. Bu konuda âlimler görüş birliği içerisindedirler. Ama hangi konularda kur'aya başvurulabilir konusu tartışmalıdır. Mesela İslâm'da haram kılınmış olan fal, kumar gibi mevzularda kur'aya başvurulması caiz değildir. Kur'aya başvurma konusunda en geniş alanı tanıyan Hanbelîler ve Şafîîlerdir. Dar bir alan tanıyanlar ise Hanefîler ile Malikîlerdir.¹⁴⁹

Görüldüğü üzere Allah Resûlü'nün evliliklerinde en çok dikkati çeken durum, eşleri arasında sağladığı adalettir. Çok eşli olması, bu evliliklerinin sebeplerinin farklı farklı olması önemli olmakla beraber bundan daha önemlisi eşlerine verdiği değer, onlara adaletli bir şekilde muamele etmesidir.

1.7. Hz. Peygamber'in Evlilikleri

Hz. Peygamber'in aile hayatına bakıldığında gerek eşleriyle gerek çocuk ve torunlarıyla merhamet ve sevgi üzerine ilişkiler kurduğu görülmektedir.¹⁵⁰ Hz. Peygamber, ailenin önemini her fırsatta vurgulamış, bu çerçevede birçok hadis bizlere ulaştırmıştır.¹⁵¹ Ailenin huzur ve güven ortamı olduğunu çokça dile getirmiştir. Kendisi de örnek bir aile reisi olmuştur. Bu anlamda birçok emir ve tavsiyesi vardır. Aynı zamanda kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen birçok tavsiyesi bize ulaşmıştır. Bilhassa erkeğin kadına güzel muamele etmesini emretmiş ve "*En hayırlınız ailesi için en hayırlı olanıdır. Bana gelince ben, aileme karşı en hayırlı olanınızım.*"¹⁵² buyurmuştur. Hz. Peygamber eşlerinde bulunan meziyetleri söyler, onları taltif ederdi. Onları sevdiğini söyler, onlara nazik davranışlarda bulunurdu. Bineklerine binme hususunda onlara yardımcı olurdu.¹⁵³ Ayrıca kendisini yemeğe davet ettiklerinde hanımını da davet ettirirdi.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Akın - Özbey, *İşretü'n-Nisâ (Hadislerle Kadın)*, 306.

¹⁴⁹ Tevfik Fehd, "Kur'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/382.

¹⁵⁰ Tirmizî, "Birr", 15; Ebû Dâvûd, "Edeb", 66

¹⁵¹ Tirmizî, "Nikâh", 42.

¹⁵² İbn Mâce, "Nikâh", 50. Tirmizî, "Menâkıb", 63

¹⁵³ Buhârî, "Megazî", 38.

¹⁵⁴ Müslim, "Eşribe", 139.

Kadın ruhundan gâyet iyi anlayan Hz. Peygamber, onun ruhunu ve bedenini incitecek davranışlardan azami ölçüde kaçınmıştır. Ve ümmetin erkeklerine de bu konuda hassas davranmalarını istemiştir. “ وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه . « وَإِنَّ أَعْوَجَ مَا فِي الضِّلَعِ أَعْلَاهُ ، فَإِنَّ ذَهَبَ تُقِيمُهُ كَسْرَتُهُ ، وَإِنْ تَرَكْتَهُ ، لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ ، فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا ، فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ ، وَإِنَّ أَعْوَجَ مَا فِي الضِّلَعِ أَعْلَاهُ ، فَإِنَّ ذَهَبَ تُقِيمُهُ كَسْرَتُهُ ، وَإِنْ تَرَكْتَهُ ، لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ ، فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ » متفقٌ عليه . وفي رواية في الصحيحين : « الْمَرْأَةُ كَالضِّلَعِ إِنْ أَقَمْتَهَا كَسْرَتَهَا ، وَإِنْ اسْتَمْتَعْتَ بِهَا ، اسْتَمْتَعْتَ فِيهَا وَعِجْ » . وفي رواية لمسلم : « إِنْ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ ، لَنْ تَسْتَقِيمَ لَكَ عَلَى طَرِيقَةٍ ، فَإِنْ اسْتَمْتَعْتَ بِهَا ، اسْتَمْتَعْتَ بِهَا وَفِيهَا عَوْجٌ ، وَإِنْ ذَهَبْتَ تُقِيمُهَا كَسْرَتَهَا ، وَكَسْرُهَا طَلَاقُهَا . » قوله : « عَوْجٌ » هو بفتح العين والواو .

“*Ey iman edenler, kadınlara karşı iyi davranınız. Zira onların yaratılışı, kaburga kemiğine benzer. Bu kemiğin ise eğri kısmı üst kısmıdır. Eğer sen eğri kemiği düzeltmeye kalkarsan onu da kırarsın; kendi haline de bırakırsan daima eğri kalır. Bu sebeple, kadınlara karşı iyi davranınız!*”¹⁵⁵ buyurmuş ve kadına nasıl muâmele edildiğini en güzel şekliyle göstermiştir. Çeşitli versiyonları olan bu hadiste kadının yaratılışından çok, nezaketine ve yapısına vurgu yapılmaktadır.¹⁵⁶

Hz. Peygamber, aynı zamanda kadınlardan da aileleri için gerekli fedakârlığı göstermelerini istemiştir. Konuyla ilgili “*Eşi kendinden razı olarak ölen kadın, cenneti hak etmiştir.*”¹⁵⁷ buyurarak bu konunun önemini vurgulamıştır. Ailenin güven ve huzur veren yönünün olması için hiç şüphesiz erkeğe olduğu kadar kadına da büyük sorumluluklar düşmektedir. Hz. Peygamber’in mevzuya dair uyarıları oldukça fazladır.

1.8. Hz. Peygamber’in Evliliklerinin Sebep ve Hikmetleri

Hz. Peygamber hayatının 25 yılını bekâr olarak yaşamıştır.¹⁵⁸ İlk evliliğini yaptığı Hz. Hatice ile 25 yıl tek evli kalmış, bu süreçte başka bir evlilik teşebbüsü olmamıştır. Hz. Peygamber Hz. Hatice’nin vefatından sonra kendisinden daha büyük olan Hz. Sevde ile evlenmiş, onunla da evliliği tek eşli olarak yaklaşık 4 yıl sürmüştür.¹⁵⁹ Hz. Peygamber, hicretin ikinci yılına kadar da başka evlilik yapmamıştır. Hayatının kalan yaklaşık 8 yılını çeşitli sebeplerden ötürü çok eşli olarak sürdürmüştür.

¹⁵⁵ Buhârî, “Nikâh” 80; Müslim, “Radâ” 60. Tirmizî, “Radâ” 11; İbn Mâce, “Nikâh”, 3.

¹⁵⁶ Hüseyin Akgün, “Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratılması Meselesi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2019, 19/334.

¹⁵⁷ İbn Mâce, “Nikâh”, 4.

¹⁵⁸ Ebü’l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye* (Dâru’l-Fikr, 1986), 294.

¹⁵⁹ İbn Sa’d, *Kitâbu’t-tabakât*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kâhire: Mektebetü’l-Üsre, 2002), 8/57.

Hz. Peygamber hayatı boyunca 11 kadınla evlenmiştir. Aynı anda nikâhı altında toplamda 9 hanım bulunmuştur. Hz. Peygamber'in hanımlarından Hz. Hatice ve Zeynep bt. Huzeyme kendisinden önce, diğer eşleri kendisinden sonra vefat etmişlerdir.¹⁶⁰

Çok kadınla evlenmenin çeşitli sebepleri vardır. Sosyal çevre ve kültür en büyük etmendir. Bunun yanında ekonomik durum, siyasî ve psikolojik sebepler de çok eşlilik yapmaya birer sebeptir. Gerek Hz. Peygamber döneminde gerekse kendinden önceki cahiliye döneminde çok çocuk sahibi olmak önemliydi. Bu açıdan çok kadınla evlilik önemsendir.¹⁶¹ Yine soylu bir aileden kız almak onların kanını taşıyan çocuklara sahip olmak erkeğe saygınlık kazandırıyordu.¹⁶² Özellikle Hz. Peygamber, dostlarını sevindirmek dostluğunu pekiştirmek için de arkadaşlarının kızlarıyla evlilik yapmıştır. Hz. Âişe ve Hz. Hafsa bu tarz evliliklerine örnektir.¹⁶³ Allah Resûlü bazı evliliklerini de kabilesiyle akrabalık ilişkisi kurmak için yapmıştır. Hz. Cüveyriyye ile olan evliliği buna örnek verilebilir.¹⁶⁴ Hz. Peygamber'in evliliklerinden Yahudi düşmanlığını bitirmek ya da azaltmak niyetiyle olanı da vardır. Mesela Hz. Safiyye ile olan evliliği bu sebeptendir.¹⁶⁵ Sonraki bölümde Hz. Peygamber'in hanımlarıyla evlilikleri tek tek incelenecek, sebep ve hikmetleri üzerinde durulacaktır.

1.8.1. Hz. Hatice binti Huveylid (ö.620)

Konu başka bir başlıkta ele alındığı için, burada bu konu detaylı bir şekilde işlenmeyecektir.

1.8.2. Hz. Sevde binti Zem'a (ö.24/673)

Hz. Hatice vefat ettikten sonra geriye küçük yaşlarda 6 öksüz çocuk bırakmıştır. Çocukların bakıma muhtaç olması sahabe hanımlarını harekete geçirmiştir. Havle bint Hâkim bu durumu Hz. Peygamber'e hatırlatıp, O'nun için uygun bulduğu bir hanım araştırır. Ve Sevde'yi uygun bularak Hz. Peygamber'e ister.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Demircan, *Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber*, 248.

¹⁶¹ Adnan Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2008), 75.

¹⁶² Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi*, 76-79.

¹⁶³ Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi*, 78.

¹⁶⁴ Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3/295.

¹⁶⁵ Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi*, 78.

¹⁶⁶ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakât*, 8/57.

İslâmiyet'in ilk yıllarında Müslüman olan Hz. Sevde, eşiyle beraber Habeşistan'a hicret etmiştir. Ancak rivâyete göre eşi Hristiyan olmuş ve orada vefat etmiştir.¹⁶⁷ Mekke'ye yalnız dönen ve geride 5 çocuğu ile kalan Sevde'nin ailesi Müslüman olmamıştı. Dolayısıyla onlarla beraber yaşamak çok zor olacağından Hz. Peygamber'in evlenme teklifini kabul etmekte zorlanmamıştır. Hz. Peygamber ve Hz. Sevde peygamberliğin onuncu yılında evlenmişlerdir.¹⁶⁸ Hz. Peygamber, Hz. Sevde ile evlendiğinde kendisi 50 yaşında, Hz. Sevde ise ondan daha büyüktü. Evlilik hayatları 13 yıl sürmüştür. Hz. Peygamber'in çocuklarına gayet iyi bakmıştı. Toplamda beş hadis rivâyet etmiştir. Hz. Sevde, Hz. Ömer'in hilafeti döneminde vefat etmiştir.¹⁶⁹

Bazı rivâyetlere göre, Bedir savaşından sonra Hz. Peygamber Hz. Sevde'yi ric'i talakla boşamıştır. Ancak Hz. Sevde çok yalvarıp ısrar etmiştir. Bir defasında namazdan çıkıncaya kadar Allah Rasûlü'nün (a.s) yolunu gözledi. Onu görünce "*Sana kitabı indiren, mahlukatı temayüz ettiren zatı hatırlatırım. Beni niçin boşadın? Bende gördüğün bir kusur sebebiyle mi?*" diye sordu. Rasulullah (a.s) cevaben "*Hayır*" deyince Sevde "*Öyleyse, benimle evliliğe devam etmezsen, peşini bırakmam. Ben yaşlandım ve erkeğe ihtiyacım yok. Lakin kıyamet günü senin eşlerin arasında diriltilmeyi istiyorum.*" dedi. Bunun üzerine onu bâin talakla boşamamıştır. Böylece evlilikleri devam etmiştir. Ayrıca Sevde, Hz. Peygamber'in memnuniyetini kazanmak için kendine ayrılan nöbet gününü Hz. Âişe'ye vermiştir,¹⁷⁰

Görüldüğü üzere bu evliliğin temel sebepleri arasında Hz. Peygamber'in, hem kendi çocuklarının bakımını üstlenecek tecrübeli bir anne, hem de Hz. Sevde'nin yetim kalmış çocuklarına babalık yapma arzusu vardır. Ayrıca bu evlilikle beraber kendi Müslüman olmuş, fakat ailesi Müslüman olmamış Hz. Sevde'nin ailesi ile Hz. Peygamber'in bir iletişim olanağı doğmuştur.

¹⁶⁷ Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387), 3/161.

¹⁶⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 294.

¹⁶⁹ 'İzzüddîn Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 7/1598.

¹⁷⁰ İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed (245/859), *Kitâbu'l-muhabber*, Nşr.: Ilse lichtenstadter, el-Mektebû't-ticârî li't-tibâ'a ve'n-neşr ve't-tevzî', Beyrut (t.y) (H.1361Haydarabâd basımından ofset), 80.

1.8.3. Hz. Âişe binti Ebi Bekir (ö.58/678)

Hicretten iki yıl önce nişanlanıp, hicretin birinci yılında Hz. Peygamber ile evlenen Hz. Âişe, Hz. Ebû Bekir'in kızıdır.¹⁷¹ Hz. Âişe, daha önce başka bir evlilik yapmamış, Hz. Peygamber'in bekâr olarak evlendiği tek hanımı özelliği taşımaktadır.¹⁷² Hz. Âişe, küçük yaşından itibaren İslâm terbiyesi ile büyümüş, zeki ve akıllı bir hanımefendi idi. Her konuda Hz. Peygamber'in davasında her daim yanında durmuş, özellikle kadınlar konusunda ümmetin hanımlarına yol gösterici bir fonksiyonu olmuştur. Hz. Âişe, ilmi konularda liyakat sahibi olmasının yanı sıra, siyasi alanda da adından söz ettirmiştir. Yeri gelmiş, hadis konusunda sahabeyi eleştirmiş, yeri geldiğinde savaşta ön saflarda bulunmuştur.¹⁷³ Hz. Âişe, Sahabe'nin fetva kaynağıydı. Sahabe arasında en çok fetva vermekle meşhur olmuş yedi kişiden biridir.¹⁷⁴ Aynı zamanda en çok hadis rivâyet eden (muksirûn) yedi sahabîden bir tanesidir.¹⁷⁵ İlmi kişiliğinin yanında ahlaki meziyetleriyle de ön planda olmuştur. Özellikle cömertliğini tarih kaydetmiş hatta bu konuda kız kardeşi ile olan yarışı rivâyetler arasında vardır. Hz. Âişe önce biriktirir sonra dağıtır, Hz. Esmâ ise hiç beklemeden eline geçtiği gibi verirdi.¹⁷⁶ Hz. Âişe 66 yaşında hicretin 58. yılında vefat etmiş, Bakî mezarlığına defnedilmiştir.¹⁷⁷

Hz. Peygamber, bu evlilik ile öncelikle Hz. Âişe'nin yaşı ve zekâsını da göz önünde bulundurarak özellikle kadınlara mahsus hallerde ümmetinin hanımlara örnek ve önder olmasını hedeflemiştir. 2210 hadis rivayet etmiş olup en çok hadis rivayet eden sahabiler arasında yer almaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in, amaçları arasında bu evlilikle Teymoğulları ile akraba olup, böylece onların düşmanlıklarını azaltma

¹⁷¹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 239; İbn sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 46; Ahmed b. Hanbel, 6: 211; Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 44; Müslim, "Nikâh", 69-72; Dârimî, "Nikâh", 56; İbn Mâce, "Nikâh", 13; Ebî Dâvud, "Nikâh", 32-33.

¹⁷² Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1986), 1/327.

¹⁷³ Suzan Yıldırım, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 2/4 (2004), 242.

¹⁷⁴ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'îd İbn Hazm, *Ensâbü'l-Fütyâ*, thk. İhsan Abbâs-Nâsirüddin el-Esed (Kahire, t.y.), 323.

¹⁷⁵ Ekrem Ziya Ömerî, *Bâkî b. Mahled el-Kurtubî ve Mukaddimetü Müsnedih*, thk. Adedu ma li külli vahidin mine's-sahabeti mine'l-hadis (Medine, 1984), 23.

¹⁷⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1989), 43.
Mustafa Fayda, "Âişe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/202.

hedefinden de bahsedebilir. Sadık dostu Hz. Ebû Bekir'in de gönlünü hoş tutmayı istemesini de bu evliliğin sebepleri arasında sayılabilir.¹⁷⁸

1.8.4. Hz. Hafsa binti Ömer (45/665)

Hz. Hafsa, Hz. Ömer b. Hattâb'ın kızıdır. Hz. Peygamberle evlendiğinde hicretin üçüncü yılıydı. Hz. Hafsa, daha önce bir evlilik yapmış, eşi vefat edince dul kalmıştı. Ebû Dâvûd, O'nun daha önce boşandığından ve tekrar döndüğünden bahsetmiştir.¹⁷⁹

Hz. Hafsa okuma yazma bilen ve Hz. Peygamber'in yanında önemli yeri olan bir kadındı.¹⁸⁰ Hatta bazı rivayetlere göre Hz. Hafsa, hâfız sahâbîlerdendir.¹⁸¹ Hz. Peygamber ile olan 8 yıllık evlilikleri boyunca 60 hadis rivâyet etmiştir. Hz. Hafsa, 60 yaşında, hicretin 41. yılında vefat etmiş, Baki mezarlığına defnedilmiştir.¹⁸²

Hz. Hafsa, Adî oğullarına mensup bir hanımdır. Adî oğulları, Mekke'nin "sifare" denilen dış işlerini yürütüyorlardı. Bu yüzden Arap kabileleri arasında belli prestije sahiptiler. Hz. Peygamber, bu evlilikle Adî oğullarını yanına çekmek istemiştir.¹⁸³ Bu evlilikle gerekli yakınlaşma ve kaynaşma gerçekleşmiştir. Yine bu evlilik ile beraber Hz. Ömer ve Hz. Peygamber'in dostlukları pekişmiştir. Zira dul kalan kızını önce Hz. Osman'a, o kabul etmeyince Hz. Ebû Bekir'e evlenmesi için teklif etmiş o da kabul etmeyince son derece üzülmüştür. Bunu öğrenen Hz. Peygamber Hz. Hafsa ile kendi evlenmek istediğini Hz. Ömer'e bildirmiştir.¹⁸⁴

1.8.5. Hz. Zeyneb binti Huzeyme (3/624)

Ümmü'l-mesâkin (muhtaçların annesi) lakabıyla tanınan bu hanım Hz. Peygamber'in Hz. Hafsa'dan sonra evlilik yaptığı ve en kısa süreli evli kaldığı hanımıdır.¹⁸⁵

¹⁷⁸ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 1/328.

¹⁷⁹ Ebû Dâvûd, "Talâk", 38.

¹⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, 5/286.

¹⁸¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 8/669.

¹⁸² M. Yaşar Kandemir, "Hafsa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 119.

¹⁸³ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2009), 2/893.

¹⁸⁴ Kandemir, "Hafsa", 15/120.

¹⁸⁵ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 8/115.

Âmir b. Sa'sa'a kabilesine mensup olan Zeyneb'in daha önceki evlilikleriyle ilgili farklı ve net olmayan rivâyetler mevcuttur. Son olarak rivayetlerin kaydettiği eşi, ilk Müslüman ve muhacir Ubeyde, Bedir savaşında şehit düşmüştür. Ubeyde'nin şehadetinden bir sene sonra Hz. Peygamber 400 dirhem mehir vermek suretiyle dul kalan Zeyneb'le evlenmiştir. Başka bir rivâyette ise Hz. Peygamber ile evlenmeden evvel Abdullah b. Cahş (3/624) ile evli olduğudur. Bu rivâyete göre ise Abdullah, Uhud savaşında şehit olunca Hz. Peygamber ile evlenmiş olduğudur.¹⁸⁶

Hz. Zeyneb'in kabilesi ile Müslümanların arası hicretin III. yılında yaşanan sorunlardan dolayı bozulmuştu. Bu evlilik ile aradaki bu sert hava yumuşamış, ilişkiler düzelmiştir.

Allah Resûlü'nün eşleri arasında Hz. Peygamber ile en az evli kalan ve yine eşleri arasında Hz. Hatice'den sonra ilk vefat eden Zeyneb'in cenaze namazını bizzat Allah Resûlü kıldırıştır. Hz. Zeyneb, Bâki mezarlığına defnedilmiştir.¹⁸⁷

Gerek Hz. Zeyneb'in muhtaçlara yardım etmesindeki üstün özelliği gerek dul kalmış olması gerekse kabilesi ile arasını düzeltmek istemesi bu evliliğin olmasının altındaki hikmeti gözler önüne sermektedir.¹⁸⁸

1.8.6. Hz. Ümmü Seleme Hind el-Mahzumiye (ö.62/681)

Ümmü Seleme'nin, risâletten on üç yıl önce doğmuş olduğu tahmin edilmektedir. İlk Müslümanlardan olan Ümmü Seleme, Mahzûm oğulları kabilesine mensuptur.¹⁸⁹ Kocasından sonra İslâmı kabul eden on ikinci kişidir. İlk Müslümanların çektiği sıkıntıları karı koca yaşamışlardır. Medine'de çektiği bu sıkıntılardan kurtulmuşken kocasının ölümüyle onun için tekrar kederli günler tekrar başlamıştır. Bu sıkıntılı günlerde Hz. Peygamber, onunla evlenmek istemiş, o da yaşlı ve kıskanç biri olduğunu dile getirmiş¹⁹⁰ fakat Allah Resûlü kendisinin de yaşlı olduğunu söyleyerek ayrıca

¹⁸⁶ İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, 5/297-298.

¹⁸⁷ Ayşe Esra Şahyar, "Zeyneb bint Huzeyme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/361.

¹⁸⁸ Demircan, *Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber*, 251.

¹⁸⁹ M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Seleme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/329.

¹⁹⁰ Müslim, "Cenâ'iz", 3, 4.

kıskançlığı için de dua edeceğini söyleyerek ikna etmiş ve böylece zor günlerine ve üzüntüsüne çare olmuştur.¹⁹¹

Ümmü Seleme, çok isabetli kararlar alan öngörülü bir kadındı. Örneğin Hudeybiye’de Allah Resûlü, müslümanlara kurbanlarını kesmelerini söylemiş fakat Müslümanlar müşriklere çok taviz verildiğini düşünerek Allah Resûlü’nü duymazdan gelmişlerdi. Hz. Peygamber bu duruma çok üzülmüş ve Ümmü Seleme’ye dert yanmıştı. Ümmü seleme, kurbanlarını kesip tıraş olmasını ardından Müslümanların da onun gibi yapacağını söyler ve nitekim söylediği gibi olmuştur. Kendi hücrelerinde Cebrâil (as)’i insan suretinde görmüş, Hz. Peygamber’in kim olduğu sorusunu da Dihye b. Halife el- Kelbi diye yanıtlar. Hz. Peygamber ise onun Cebrâil olduğunu söyler.

Ümmü Seleme’nin, eğitime katkısı olan kültürlü bir kadın olduğu rivâyet edilmektedir. Hz. Peygamber’den 378 tane hadis rivâyet etmiştir.¹⁹² Ümmü Seleme, ilme meraklı biriydi. Birçok konuda Allah Resûlü’ne sorular sorar böylece yeni birçok bilgiye ulaşırdı. Meselâ; Allah Resûlü’nden kadınların da ihtilâm olduğunu, gusül abdesti esnasında kadınların örgülerini açmak zorunda olmadıklarını, kişinin çocuklarına harcama yapmasının sevap olduğunu Allah Resûlü’nden Ümmü Seleme rivâyet etmiştir. Ümmü Seleme müctehid sâhabîlerdendir.¹⁹³

Bu evlilik, Bedir savaşında ölen, Mahzum oğullarından olan Ebû Cehil’in akrabaları ile Müslümanlar arasındaki düşmanlığı azalmıştır. Kaynaklarda yine mahzum oğullarına mensup olan Halid b. Velid’in de bu evlilikten sonra oluşan yakınlığın etkisiyle Müslüman olduğu kaydedilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki bu evlilikten beklenen netice elde edilmiştir.¹⁹⁴

Ümmü Seleme’nin, Hz. Peygamber ile hicretin 4. yılında başladığı bu evlilik hayatı yedi yıl sürmüştür. Hicretin 61. yılında Hakka yürüyen Ümmü Seleme, Allah Resûlü’nün Hz. Âişe’den sonra en son vefat eden hanımıdır.¹⁹⁵

¹⁹¹ Demircan, *Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber*, 198.

¹⁹² İbn Sa’d, *Kitâbu’t-tabakâti’l-kebîr*, 2/736.

¹⁹³ Kandemir, “Ümmü Seleme”, 42/329.

¹⁹⁴ Demircan, *Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber*, 198

¹⁹⁵ Demircan, *Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber*, 251.

1.8.7. Hz. Zeyneb binti Cahş (ö.20/640)

Resûl-i Ekrem'in halası olan Ümeyme bint Abdülmuttalib'in¹⁹⁶ kızı olan Hz. Zeyneb'in babası, Esedoğulları kolundan Cahş b. Riyâb,¹⁹⁷ kardeşi meşhur sahabilerden Abdullah b. Câhş'tır.¹⁹⁸

Kaynaklarda geçtiğine göre Hz. Zeyneb, otuz beş yaşına kadar evlenmemiştir.¹⁹⁹ Başka kaynaklarda ise Zeyd ile evlenmeden önce dul bir hanım olduğu rivayet edilir.²⁰⁰ Hz. Zeyneb ile Zeyd b. Hârise'nin evlilikleri kolay olmamıştır. Bunda Zeyneb'in asil ve soylu olması Zeyd'in de azatlı bir köle olmasının payı büyüktür. Hicretten sonra Hz. Peygamber, Zeyneb'e dilerse evlendirebileceğini söyleyince Hz. Zeyneb kendisi için düşündü diye Allah Resûlüne nasıl istersen demiştir. Bunun üzerine bu kişinin Zeyd b. Hârise olduğunu söyleyince Zeyneb, buna razı olmadığını belirtmiştir. Gerek Allah Resûlü'nün talep etmesi gerek *“Allah ve Resulü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur. Allah'ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır.”* âyetinin inmesi Zeyneb'i çaresiz kabul etmek zorunda bırakmıştır.²⁰¹

Zeyneb, sert mizaçlı biriydi.²⁰² Hz. Zeyd ile arasında pek muhabbet bulunmadığından bu evlilikte sıkıntılar başladı. Nitekim bir yıl sonra Zeyd, Hz. Peygamber'e sıkıntılarını anlattı. Hz. Peygamber onu sakinleştirmeye çalışsa da, problemler giderek arttı. Bütün bunlar üzerine Allah Resûlü, çözüm düşünmeye başladı. Allah Teâla yaşananlar üzerine şu âyeti göndererek çözümü orada sundu.²⁰³

“Bir zaman, Allah'ın kendisine lutufta bulunduğu, senin de lutufkâr davrandığın kişiye, “Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork” demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun; öncelikle çekinmen gereken Allah olduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla evlenip ayrıldıktan sonra

¹⁹⁶ İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, 1994, 7/126; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/248.

¹⁹⁷ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 8/71; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/248.

¹⁹⁸ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)* (Ankara, 2003), 2/681.

¹⁹⁹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)*, 2/681.

²⁰⁰ Perihan Demir, *Zeyneb bint Cahş'ın Hayatı ve Rivâyetleri Üzerine Bir İnceleme* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003), 8.

²⁰¹ Ahzâb, 33/36

²⁰² Müslim, "Fezâ'ilü's sahâbe", 83.

²⁰³ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 71/72.

müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir. Allah'ın, kendisi için takdir ve emrettiği bir şeyi yerine getirme hususunda peygamber için bir sıkıntı ve sakınca olamaz. Allah'ın hükmü değişmez kaderdir. Daha önce gelip geçen, Allah'ın vahyini insanlara ulaştıran, O'ndan çekinen, Allah'tan başka hiçbir kimseden çekinmeyen peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Hesap sorucu olarak Allah kâfidir."²⁰⁴

Arap örfüne göre evlatlık evlat gibidir. Zeyd b. Hârise, Hz. Peygamber'in azat ettiği bir köledir. Onu daha sonra evlatlık edinmiştir. İnen bu âyetle Zeyneb'le Hz. Peygamberin evlenmesi emrediliyordu. Arap örfüne göre bir kimse evlatlığının boşadığı eşi ile evlenemez. Bu evlilikle bu yasak kaldırıldı. *"Muhammed oğlunun karısı ile evlendi."* diyenlere ise *"Muhammed sizlerden hiç birinizin babası değildir..."*²⁰⁵ âyetinin cevap olduğu rivâyet edilmektedir.²⁰⁶

İbn Kesir'in ve diğer bazı rivayetlere göre hicrî 5. yılda bu evlilik gerçekleşmiştir.²⁰⁷ Rivayetlere göre bu izdivaç gerçekleştiğinde Hz. Zeyneb 35 yaşında idi.²⁰⁸ Düğünü ile ilgili önemli bir gelişmeyi Enes b. Mâlik kaydetmiş ve şöyle demiştir: düğün günü davetliler gruplar halinde gelip yemeklerini yiyip kalkıyorlardı. Sonra başka bir grup gelip yemeklerini yiyordu. Bir grup vardı ki geç saat olmasına ve yemeklerini yemelerine rağmen sohbete dalmış, kalkmıyorlardı. Hz. Peygamber, kalkıp eşlerini ziyaret edip tek tek hatır sordu. Eşleri de yeni izdivacından dolayı tebrik ettiler. Hz. Peygamber döndüğünde o grubun hâlâ dağılmadığını görünce Hz. Âişe'nin odasına yöneldi. Bunu görüp durumu fark eden grup oradan ayrıldı. Bu durum üzerine Müslümanlara büyük bir ahlaki ders olacak Ahzâb sûresi 53. âyet nazil olmuştur. *"Ey iman edenler! Size izin verilmedikçe Peygamberin evlerine girip de yemeğin hazırlanmasını beklemeyin; fakat yemeye çağırıldığınızda girin; yemeğinizi yiyince de hemen dağılın, söze dâlp oturmayın. Bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor, size söylemeye çekiniyor, oysa Allah hak olanı açıklamaktan çekinmez. Peygamber*

²⁰⁴ Ahzâb, 33/37-38.

²⁰⁵ Ahzâb 33/40.

²⁰⁶ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 3/42-43.

²⁰⁷ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 3/81; Taberî, *Târîh*, 2/562; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 2/166; İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/ 248.

²⁰⁸ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 8/81; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 8/119.

hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygunudur. Resûlullah'ı üzme hakkınız yoktur, kendisinden sonra ebedî olarak eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahdır.”²⁰⁹ Görüldüğü üzere bu evlilikteki en büyük hikmet, toplumda yanlış uygulanan bir geleneği değiştirmek olarak görülmektedir. Bunu da bizzat Allah Teâla gönderdiği âyetlerle düzeltmiştir.

Hz. Zeyneb, altı yıl Hz. Peygamberle evli kalmıştır ve bu evlilik boyunca Hz. Peygamber'den 20 hadis rivâyet etmiştir.²¹⁰ Hz. Zeyneb, Allah Resûlü'nden sonra vefat eden ilk eşidir. Hz. Ömer döneminde vefat etmiş, cenaze namazını bizzat Hz. Ömer kıldırıştır.²¹¹

1.8.8. Hz. Cüveyriye binti el-Hâris (ö.50/670)

Hz. Cüveyriye'nin babası Hâris b. Ebû Dırâr, Huzâa kabilesine mensuptur.²¹² Hâris b. Dırâr kızı Hz. Peygamber ile evlendikten sonra müslüman olmuştur.²¹³ Hz. Cüveyriye, Hz. Peygamber ile evlenmeden evvel amcasının oğlu ve İslâm düşmanı Müsafi b. Safvan ile evliydi.²¹⁴ Müsafi, Mureysî gazvesinde öldürülünce Hz. Cüveyriye dul kalmıştır.²¹⁵ Müslüman olmadan önceki ismi Berre'dir. Berre; “sâliha, hayırlı kadın” manasına gelir, bu tür isimler de hoş karşılanmayan isimlerdir. Allah Resûlü de ona “küçük kız” anlamında Cüveyriye adını vermiştir.²¹⁶

Hz. Peygamber, Benî Mustalikoğulları üzerine yaptığı gazvede onlara üstün geldi. Bu savaşta alınan çok sayıda esirin arasında yirmi yaşında ve eşini yeni kaybetmiş Hz.

²⁰⁹ Ahzâb, 33/53.

²¹⁰ Şahyar, “Zeyneb bint Huzeyme”, 44/361.

²¹¹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 8/78; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 2/284; İbn Kesîr, *Bidâye*, 4/253.

²¹² İbn Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 6/56; Hamidullah, *İslâm Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)*, 2/683.

²¹³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3/270.

²¹⁴ Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: er-Risâle, 1985), 14: 2/262; Cezerî, *Üsdü'l-ğâbe*, 6/56; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. el-Esîr el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdusselaâm Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997), 2/176; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi'temyîzi's-sahâbe*, 7/565; Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, thk. Amr b. Ğarâme el-Ömerî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 3/173.

²¹⁵ Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm Kamusu Teracim li-Eşheri'r-Rical Ve'n-Nisâ* (Beyrut, 1984), 2/148; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi'temyîzi's-sahâbe*, 7/566; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1387, 572.

²¹⁶ Rıza Savaş, “Cüveyriye bint Hâris”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/146.

Cüveyriye de vardı.²¹⁷ Hz. Cüveyriye, fidesini tamamladıktan sonra Hz. Peygamber'e sundu. Daha sonra Hz. Peygamber'in evlilik teklifini kabul ederek, hicretin 5. yılında "mü'minlerin annesi" oldu.²¹⁸ Bazıları Hz. Peygamber'in Hz. Cüveyriye'yi cariye olarak aldığını ileri sürmüşlerdir. Fakat bu görüş isabetli bulunmamıştır. Hz. Peygamber, Hz. Cüveyriye ile evlendiğinde kendisi elli sekiz, Cüveyriye ise yirmi yaşlarındaydı.²¹⁹ Bu evlilikle beraber diğer Müslümanlar da Müstalikoğulları'na mensup esirleri serbest bırakmışlardır. Bunun üzerine Hz. Âişe, "Ben halkına Cüveyriye'den daha hayırlı bir kadın bilmiyorum." ²²⁰ buyurmuştur.

Böylece Müstalikoğulları'yla Müslümanların arasında süregelen düşmanlık bitmiştir.²²¹ Bütün bunlardan anlaşılan şudur ki, Hz. Peygamber'in Hz. Cüveyriye ile evlenmesinin altındaki en büyük hedef, Müstalikoğulları'nı İslâma ısındırmaktır.

Hz. Cüveyriye hicretin 56. senesinde²²² 65 yaşında vefat etmiştir.²²³ Hz. Cüveyriye, Hz. Peygamber'den toplamda yedi hadis rivâyet etmiştir.²²⁴

1.8.9. Hz. Ümmü Habibe Remle binti Ebi Süfyan (ö.44/664)

Ümmü Habibe, Mekke'de İslâm düşmanlarının reisi olan Ebû Süfyan'ın kızıdır.²²⁵ Risaletten 17 yıl önce doğmuştur.²²⁶ Davetin ilk yıllarında Müslüman

²¹⁷ Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 7/453; Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *Târîhu'l-islâm ve vefeyâtu meşâhîri ve'l-'alâm*, thk. Ömer Abdusselâm et-Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993), 2/260; Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-eşrâf*, thk. Süheyl ez-Zekkâr ve Riyâd ez-Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 150; Şihâbüddin Ebû Abdillâh er-Rûmî Yakut el-Hamevî, *Mu'cem'ül-büldân* (Beyrut: Dâr Sâdir, 1995), 118.

²¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 6/210; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/289.

²¹⁹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 2002, 7/120; Zehebî, *Siyer*, 14: 2/263; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 3/219; M. Yaşar Kandemir, *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı, "Hanımlarının Dilinden Hz. Peygamber"* (İstanbul: İlmî Neşriyat, 1991), 93.

²²⁰ Ebû Dâvud, 3933; İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakât*, 8/118; Cezerî, *Üsdü'l-ğâbe*, 4/57; Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-eşrâf*, thk. Süheyl ez-Zekkâr ve Riyâd ez-Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 195.

²²¹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 2/63-65, 8/117.

²²² Hâfız Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Abdulvehhâb Abdullatîf (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1975), 4/586; Zehebî, *Siyer*, 14: 2/263; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1387, 572; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 3/219.

²²³ Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 7/454.

²²⁴ Zehebî, *Siyer*, 14: 2/263; Zirikli, *el-A'lâm Kamusu Teracim li-Eşheri'r-Rical Ve'n-Nisâ*, 2/148; Kandemir, *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı, "Hanımlarının Dilinden Hz. Peygamber"*, 93.

²²⁵ İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l- Kübrâ, 8/96; İbn Asâkir, *Târîhu Medineti Dimeşk*, 19/133, Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, 2/218.

²²⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/305.

olmuş,²²⁷ türlü eziyet ve baskılardan dolayı eşi Ubeydullah b. Cahş ile birlikte Habeşistan'a hicret etmiştir.²²⁸ Habeşistan'da bir kızları olur, ona "Habibe" adını koyarlar. Ümmü Habibe olarak anılması kızından dolayıdır.²²⁹ Eşi Ubeydullah, Habeşistan'da eski dinine dönmüş ve Ümmü Habibe'ye dininden dönmesi için baskı yapmıştır. Ümmü Habibe bunu kabul etmemiş ve orada boşanmışlardır.²³⁰ Ubeydullah, Hristiyan olarak vefat etmiştir. Ümmü Habibe, kızıyla kimsesiz, dul kalmıştı. Ümmü Habibe, henüz Müslüman olmamış ailesinin yanına dönerse baskı ve zulüm görebilirdi. Onların yanına dönmek de istemedi.²³¹

Hz. Peygamber, Ümmü Habibe'nin bu sabrı ve güzel duruşundan son derece memnun olmuş, Habeş kralı Necaşi'ye mektup göndererek Ümmü Habibe'yi kendisiyle nikâhlanmasını istemiştir.²³² Necaşi, Hz. Peygamber'in evlilik arzusunu 400 dirhemle birlikte Ümmü Habibe'ye sundu.²³³ Nikâh kıyıldı ve Ümmü Habibe, böylece Müminlerin annesi olmuştur. Ümmü Habibe, sabrının mükâfatını böylece almıştır. Bu evliliği duyan Ebû Süfyan'ın kalbinde yumuşama olmuştur.²³⁴ Müslümanlara yaptığı zulüm azalmıştır. Hz. Peygamber'in evine girip çıkmaları başlamış, İslâm dinini yakından tanıma şansı bulmuşlardır.

Açıkça görülüyor ki Hz. Peygamber, bu evlilikle kimsesiz dul kalmış bir kadına el uzatmış ve sahip çıkmıştır. Aynı zamanda İslâm'ın en büyük düşmanının kızıyla evlenerek onunla akrabalık ilişkisi kurmuştur. Ebû Süfyan'ın kalbinde yumuşama olmasına sebep olan bu evlilik, onun daha sonra Müslüman olmasına vesile olmuştur.

Ümmü Habibe, Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'den sonra en çok hadis rivâyet eden Peygamber eşidir. Hicri 59. yılda Medine'de vefat etmiş,²³⁵ Bakî mezarlığına defnedilmiştir.²³⁶

²²⁷ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 7/315.

²²⁸ Taberî, Târihu'l-Ümeme ve'l-Mülûk, 2/414.

²²⁹ İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l- Kübrâ, 8/96.

²³⁰ Taberî, Târihu'l-Ümeme ve'l-Mülûk, 2/414.

²³¹ Ziya Kazıcı, Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri (İstanbul: Çağ Yayınları, 1993), 295.

²³² İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l- Kübrâ, 1/258.

²³³ İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l- Kübrâ, 8/98; İbn Kesîr, el-Bidâye, 4/144.

²³⁴ Afzalurrahman, Sîret, 2/199.

²³⁵ İbn Hacer el-Askalânî, el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe, 4/307.

²³⁶ Aynur Uraler, "Ümmü Habibe", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 474.

1.8.10. Hz. Safiyye binti Huyey b. Ahtab (ö.50/670)

Nadiroğulları reisi Huyey b. Ahtab'ın kızı olan Hz. Safiyye'nin, Medine'de 610 yılında doğmuş olma ihtimali yanında başka ihtimaller de vardır. Asıl adı Zeynep olan Hz. Safiyye, Hayber fethinden sonra Hz. Peygamber'in hissesine düştüğü için böyle isimlendirilmiştir. Çünkü Arabistan geleneğine göre reis ve hükümdarların payına düşen hisseye "safiyye" denilirdi.²³⁷

Hz. Safiyye, öncelikle Nadir Oğullarından Sellâm b. Mişkem ile evlenip boşanmış,²³⁸ daha sonra Kinâne b. Rebî' Ebû Hukayk ile evlenmiştir. Bu kişi Hayber'in fethi esnasında öldürülmüştür.²³⁹ Hz. Safiyye, çocuğu olmamasına rağmen geleneğe göre "Ümmü Yahyâ" olarak anılmıştır.²⁴⁰

Hz. Safiyye, Hayber fethinde esir alınarak Hz. Peygamber'in payına düşmüştür. Hz. Peygamber, Safiyye'ye Müslüman olması halinde onunla evleneceğini aksi halde onu serbest bırakıp göndereceğini söyledi. Hz. Safiyye, İslâm'ı seçerek Müslüman olmayı kabul etti ve Hz. Peygamber ile evliliği seçti.²⁴¹ Hz. Peygamber ile evlendiğinde Hz. Safiyye, 17 yaşındaydı.²⁴²

Hz. Safiyye, akıllı, ibadete düşkün ve cömert bir hanımdı. Hz. Peygamber'in hanımları arasındaki rekabette Hz. Âişe'nin yanında yer almıştır.²⁴³ Hz. Safiyye'nin Yahudi asıllı olması Peygamber'in hanımları arasında mesele olmuş,²⁴⁴ Hz. Safiyye, bundan rahatsızlık duyup üzölmüştü. Zira onun Yahudi oluşundan dolayı kendilerinin daha hayırlı olduklarını iddia ediyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Benden nasıl daha hayırlı olabilirsiniz ki eşim Muhammed, babam Hârûn, amcam Mûsâ'dır deseydin ya"²⁴⁵ diyerek onu rahatlatmıştır. Yine başka bir rivâyete göre, hac yolculuğunda Safiyye'nin devesi hastalanınca Hz. Peygamber, Hz. Zeynep bint Cahş'tan fazla olan

²³⁷ Aynur Uraler, "Safiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/474.

²³⁸ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/213.

²³⁹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 8/120.

²⁴⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 4/814.

²⁴¹ Buhârî, "Salât", 12.

²⁴² Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 497.

²⁴³ Buhârî, "Hibe", 8.

²⁴⁴ İbn Mâce, "Nikâh", 50.

²⁴⁵ Tirmizî, "Menâkıb", 63.

devesini ona vermesini istemiş, onun, “*Yahudi’ye mi vereceğim*” şeklinde cevap vermesi üzerine Hz. Peygamber, buna çok üzülmüş ve üç ay boyunca Zeyneb’in yanına gitmemiştir.²⁴⁶

Hz. Safiyye, on tane hadis rivâyet etmiştir. Ayrıca hayızlı kadının vedâ tavafı ile²⁴⁷ suizanna sebep olmak konusunda temkinli davranmaya dair²⁴⁸ hadislerin vüruduna vesile olmuştur. Hz. Safiyye hicri 50 veya 52 yılında vefat etmiş, cenaze namazını Muâviyye b. Ebû Süfyân kıldırılmış ve Bakî mezarlığına defnedilmiştir.²⁴⁹

Bu evlilikle Hz. Peygamber, Yahudilerin büyük bölümüyle akrabalık kurmuş ve onların İslâm’ı yakından tanımalarını sağlamıştır. Ayrıca bazılarının kötü planlarını önceden öğrenme şansı da elde etmiştir.

1.8.11. Hz. Meymûne binti el-Haris el-Hilaliyye (ö.51/671)

Hz. Meymûne, Âmir b. Sa’sa’a kabilesine mensuptur. Asıl adı “cömert ve itaatkâr” anlamında “berre” olan Meymûne’nin, 590 doğumlu olduğu rivâyet edilmiştir. İsmi Allah Resûlü tarafından değiştirilmiştir.²⁵⁰ Hz. Abbas, baldızı olan Meymûne’yi Hz. Peygamberle evlenmesi konusunda, ön ayak olmuştur. Hz. Peygamber’in son eşi olduğu rivâyetler arasında vardır.²⁵¹ Hz. Meymûne, daha öce iki evlilik yapmış, ikinci eşi vefat edince Hz. Peygamberle evlenmek istediğini kardeşi ve Hz. Abbas’ın eşi Ümmü’l-Fazl’a söylemişti. Hz. Peygamber’in de niyetini öğrenince kendini O’na hibe etmek istemiş, hatta “*Ey peygamber! Mehirlerin verdiğin eşlerini, Allah’ın sana ganimet olarak verdiği câriyelerini, seninle birlikte hicret eden amca kızlarını, hala kızlarını, dayı kızlarını, teyze kızlarını sana helal kıldık. Ayrıca mümin bir kadın kendini peygambere mehirsiz olarak bağışlar, peygamber de onunla evlenmek isterse, diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere, onu da sana helâl kıldık. Müminlere eşleri ve sahip oldukları câriyeleri hakkında hangi kuralları geçerli kıldığımızı biliyoruz. Sana mahsus olanı güçlük çekmeyesin diye meşrû kıldık. Allah çok*

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/337-338.

²⁴⁷ Buhârî, “Hayız”, 27; “Hac”, 34, 129.

²⁴⁸ Buhârî, “İ’tikâf”, 8, 11, 12.

²⁴⁹ İbn Sa’d, *Kitâbu’t-tabakâti’l-kebîr*, 8/129.

²⁵⁰ M. Özgü Aras, “Ad Koyma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/333.

²⁵¹ İbn Sa’d, *Kitâbu’t-tabakâti’l-kebîr*, 8/121.

bağışlayıcı, pek esirgeyicidir."²⁵² âyetinin bu konu üzerine indiği rivâyet edilmiştir. Bu nikâhın Zilkade 7'de Mekke-Medine yolunda Serif denilen yerde Hz. Peygamber ihramlı iken kıyıldığı, zifafın ise umreden sonra gerçekleştiği rivâyet edilmiştir.²⁵³

Bu evlilikle beraber Hz. Meymûne'nin kabilesi heyetler halinde Allah Resûlü'ne gelip görüşmeye başlamışlar ve kabile olarak İslâm'ı kabul etmişlerdir. Böylece bu evliliğin sebep ve hikmeti anlaşılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber, dul kalan ve altmış yaşlarında olan Meymûne'ye yardım elini uzatmıştır. Hz. Âişe, onun için "*bizim en muttakimiz, akrabalık bağı en çok gözeteneimizdi*" demiştir. Hz. Meymûne hicri 61'de vefat etmiştir. Vefat ettiğinde yaşının 81 olduğu rivâyetler arasında vardır.²⁵⁴ Hz. Meymûne toplam 76 hadis rivâyet etmiştir.²⁵⁵

1.8.12. Hz. Mâriye el-Kıbtıyye (ö.16/637)

Hz. Mâriye, Mısır'ın Said bölgesinde bulunan Hafn denilen köydendir. Babası Kıbtî, annesi Rum'dur.²⁵⁶ Resûl-i Ekrem hicretin yedinci senesinde komşu ülkelere davet mektupları göndermiştir. Bunların arasında Mısır Mukavkısı Cüreyc b. Minâ da vardır. Mektubu okuyup memnun olan Cüreyc, Hz. Peygamber'e yazdığı bir mektupla beraber cariyeleri Mariye ve kardeşi Sirin'i başka rivâyete göre amcaoğulları olan Me'bûr adlı hadım ağasını ve değerli hediyeler göndermişti.²⁵⁷ İki kardeş Medine yolunda veya Medine'de Müslüman olmuşlardır. Me'bur'un ise daha sonra İslâm'ı kabul ettiği rivâyetlerde mevcuttur.²⁵⁸ Hz. Peygamber, Mâriye'yi kendine cariye olarak aldı. Kardeşini ise meşhur şair Hasân b. Sâbit'e vermişti.

Bazı art niyetli kişiler tarafından Mâriye ile yanında beraber geldiği hadım köle hakkında çirkin söylentiler ortaya atılmış, Hz. Peygamber konuyu araştırması için Hz. Ali'yi görevlendirmişti. Hz. Ali, Kıptî'nin hadım olduğunu ispatlayınca olaylar durulmuş, konu kapanmıştır. Hicretin 8. yılında Resûl-i Ekrem ve Mâriye'den bir erkek

²⁵² Ahzab, 33/50.

²⁵³ Buhârî, "Meğazi", 43;

²⁵⁴ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/688.

M. Yaşar Kandemir, "Meymûne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/506.

²⁵⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/745.

²⁵⁷ Belâzürî, *Ensâbu'l-eşraf*, 1/449.

²⁵⁸ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 1/134.

çocuğu dünyaya gelmiş, böylece Hz. Mâriye “Ümmüveled” olarak özgürlüğüne kavuşmuştur.²⁵⁹

Hz. Mâriye, çok güzel bir bayandı. Haliyle bu durum diğer eşleri arasında kıskançlığa yol açıyordu. Hatta bir keresinde evinde bulunmadığı sırada Hz. Hafsa'nın evinde, Hz. Peygamber ile Hz. Mâriye birlikte olmuş ve bunu Hz. Hafsa duyunca çok üzülmüştür. Hz. Peygamber de konuyu kapatması karşılığında Hz. Mâriye'yi kendine haram kılmış ve bunun için yemin etmiştir. Daha sonrasında ise Allah'ın helâl kıldığını kendisine haram kılmasının doğru olmadığını bildiren âyetler inmiştir.²⁶⁰ Bu âyetlerin sebebi nüzulüne dair bir başka rivâyet de Hz. Peygamber'in Zeyneb binti Cahş'ın evinde bal şerbeti içmesi ve diğer hanımların bunu kıskanması üzerine Hz. Peygamber'in şerbeti kendisine haram kılmasıdır. Şerhlerde her iki olay, âyetin iniş sebebi olarak gösterilmiştir²⁶¹ Hz. Mâriye, hicri 16. yılda Medine'de vefat etmiştir. Cenaze namazı Hz. Ömer tarafından kıldırıldıktan sonra Cennetü'l Bakî'ye defnedilmiştir.

Bu evliliğin önemli sonuçları olmuştur. Bu evlilik, Mısır halkıyla sıcak ilişki kurulmasına sebep olmuştur. Örneğin Hz. Peygamber, ileride Mısır fethedildiğinde halkına iyi davranılmasını tembihlemiştir.²⁶² Yine Müslümanlarla Bizanslılar arasında çıkan savaşta, Mısırlılar tarafsız kalmış, Bizanslıları desteklememişlerdir. Bu iki sonuç evliliğin hikmetini gözler önüne sermiştir.

1.9. Hz. Peygamber'in Evliliklerinin Genel Sebepleri

Hz. Peygamber'in evliliklerini incelediğimizde görülen şu ki, onun çok evlilik yapmasında çeşitli sebepler vardır. Bazılarında sosyal sebepler etkin iken, bazıları da dini ve eğitim amaçlı olmuştur. Hukukî netice elde etmek için yapılanların yanında bazı evlilikleri de siyasi sebeplerle yapılmıştır.

²⁵⁹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 7/212,213.

²⁶⁰ Tahrîm, 66/1-2

²⁶¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 8/525.

²⁶² Müslim, "*Fezâ'ilü's-sahâbe*", 226,227.

1.9.1. Sosyal Sebepli Evlilikler

Hz. Âişe, Hz. Hafsa ve Hz. Meymune örneklerinde olduğu gibi Hz. Peygamber, bu evliliklerini sosyal çevresiyle bağlarını kuvvetlendirmek, dostlarıyla bağlarını sağlamlaştırmak için yapmıştır.²⁶³ Kızlarını Hz. Ali ve Hz. Osman ile evlendirmesi de aynı amacı taşımaktadır.

İslâm'ın ilk döneminde müşrikler, Müslüman olanları çeşitli zulüm ve baskılara maruz bırakmışlardır. Bunlardan bazıları hicret etmek zorunda kalmış, eşleri vefat etmiş, çocuklarıyla yalnız kalmışlardı. Kendisi müslüman olup ailesi Müslüman olmayan ve onların yanına dönemeyen birçok Müslüman vardı. İşte bunlardan Hz. Sevede, Ümmü Seleme, Ümmü Habibe, Zeynep binti Huzeyme ile Hz. Peygamber, bu sebeplerden dolayı evlenmiş, hayatlarını kolaylaştırmayı amaçlamıştır.

1.9.2. Siyasi Amaçlı Evlilikler

Hz. Peygamber'in bazı evlilikleri eşinin ailesini veya kabilesini İslâm'a kazandırmak, aradaki düşmanlığı bitirmek gibi siyasi sebepleri vardır. Eşlerinden Ümmü Habibe binti Ebû Süfyan, Cüveyriyye binti Haris ve Safiyye binti Huyeyy ile evlilikleri bu kabildendir.²⁶⁴

1.9.3. Hukukî Sebepli Evlilikler

Hz. Peygamber'in evliliklerinin bazıları ise bir İslâmî hükmün topluma öğretilmesi ve benimsetilmesi amaçlıdır. Bu duruma örnek Zeyneb binti Cahş ile olan evliliğidir. Zeyneb'in eşi olan Zeyd Hz. Peygamber'in evlatlığıdır. Ve Zeyneb ile olan evliliği yürümemektedir. Hz. Peygamber evliliklerini yürütmeleri konusunda ısrar etse de²⁶⁵ inen âyetle artık hüküm belirlenmiştir.²⁶⁶

Bu âyet ve uygulama ile Allah, toplumda adeta kemikleşmiş olan evlatlığın öz evlat gibi görülmesi ve onun boşadığı hanımı ile babalığının evlenememesi geleneğini ortadan kaldırmayı murad etmiştir.

²⁶³ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 8/220.

²⁶⁴ Mevlana Şiblî, *Büyük İslâm Tarihi Asr-ı Saadet*, ed. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Eser Neşriyat, 1977), 2/1033-1035.

²⁶⁵ Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419), 3/460.

²⁶⁶ Ahzab, 33/37

1.9.4. İlmî Amaçlı Evlilikler

İslâm'ın bazı hükümlerinin bilhassa hayız, nifas, aile mahremiyeti ve cünüplük gibi konuların Müslüman kadınlara öğretilmesi ve ulaştırılması Hz. Peygamber'in hanımları sayesinde olmuştur. Sahabe hanımları Hz. Peygamber'e hayâlarından ötürü soramıyorlardı. İşte Resûl-i Ekrem'in bazı evlilikleri buna hizmet içindi. Ezvâc-ı tâhirâtın Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın bu konuda İslâm'a çok büyük hizmetleri olmuştur.

1.10. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Çok Eşli Olması Sebebiyle Yaşadığı Sıkıntılar

Aile, çeşitli bireylerden oluşan sosyal bir yapıdır. İnsanların olduğu her yer gibi ailede de bazen sıkıntılar yaşanabilmektedir. Kimi zaman fikir ayrılıkları kimi zaman paylaşamama, kimi zaman da kıskançlık gibi tabii duygular tartışmalara sebep olmakta hatta bu tartışmalar çatışma ve kavgalara sebebiyet vermektedir. Ailede önemli olan tartışmaların olmaması değil, tartışmaların kavga ve ayrılıklara dönüşmemesidir.

Aile fertleri arasında çatışmaların birçok sebebi vardır. Hayata bakış açısı, temel değer yargıları, kıskançlık, maddi yetersizlik, ilgisizlik, sevgisizlik gibi daha birçok etken ailede huzursuzluğa, kavgaya hatta ayrılmaya yol açmaktadır.²⁶⁷ Farklı kişiliklerin bir araya gelip, mutlu bir yuva kurup bu yuvayı sürdürmelerinin temelinde Kur'an'ın işaret ettiği gibi sevgi ve merhamet olmalıdır.²⁶⁸

Hz. Peygamber, her konuda olduğu gibi aile reisi olma hususunda da Müslümanlara en güzel örnektir.²⁶⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) evi aynı zamanda bir okul görevi görmekteydi. Allah Resûlü (s.a.s.), hem kendi eşlerine hem de onların nezdinde bütün Müslüman kadınlara eğitim vermekteydi. Allah Resûlü'nün (s.a.s.) eşleri sıradan kadınlar gibi değillerdi.²⁷⁰ İslâm'a hizmetleri, soyları, güzellikleri, zekâlarıyla örnek ve önde kadınlardı. Kendi asrının saadet asrı olarak adlandırılmasının sebebi olan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hânesinde elbette sıkıntılar olmuştur. Çünkü bu, insan olmanın bir

²⁶⁷ Salih Aybey, "Aile İçi İletişim Problemlerinde Dini Danışmanlığın Önemi (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2017), 23.

²⁶⁸ Rûm, 30/21.

²⁶⁹ Mümtehin, 60/6.

²⁷⁰ Ahzab, 33/32.

sonucudur. Ezvâc-ı tâhirât, hata edebilen varlıklardı.²⁷¹ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) evlendiği hanımları iman gücü, bilgi ve kültür donanımı açısından eşit değillerdi. Bu durumda her ailede olduğu gibi sorunların olması oldukça doğaldır.²⁷²

Yukarıdaki cümleden hareketle aşağıda gerek hane-i saadette gerek Hz. Peygamber (s.a.s.) ile gerekse birbirleriyle sorun yaşayan eşleri ve Allah Resûlü'nün (s.a.s.) bu durumlar karşısında takındığı tavır üzerinde durulacaktır.

1.11. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hanımları Arasında Kıskançlıktan Ötörü Çıkan Problemler

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşleri arasında zaman zaman kıskançlıktan ötürü bazı problemler çıkmıştır. Bu problemler karşısında Allah Resûlü bazen tebessüm etmek ya da alttan almak suretiyle bu davranışları tolere ediyor bazen de yaşanan bazı sıkıntılardan dolayı çok üzülüyor, hatta katı kurallar koymak zorunda kalıyordu.²⁷³

Özelikle Hz. Âişe (r.anha), eşleri arasında en iddialı olandı. Her fırsatta bazı özelliklerini sayarak bu iddiasını dile getiriyordu. Hz. Âişe'nin (r.anha) övüldüğü özellikler arasında, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) evlendiği tek bakire bayan olması,²⁷⁴ kendisine iftira atılan ifk hadisesinden sonra masumiyetinin âyetle bildirilmesi,²⁷⁵ onun yanında âyet gelmesi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) onun odasında vefat edip yine onun odasına defnedilmesi,²⁷⁶ gibi hususlar gelmekteydi. Birçok konuda Hz. Âişe (r.anha) övünür ve üstünlüğünü şöyle dile getirirdi: "*Resûlullah (s.a.s.) yedi yaşında iken beni nikâhladı. Melek avucunun içinde benim suretimi ona gösterdi, ben dokuz yaşında iken benimle zıfafa girdi, Cebrail'i (a.s.) gördüm. Benden başka herhangi bir kadın onu görmedi. Hanımları arasında en sevimli olanı bendim. Babam, sahâbî içinde Resûlullah'ın (s.a.s.) en sevdiği kişiydi. Hz. Peygamber (s.a.s.) benim evimde hastalandı, tedavisi ile ben ilgilendim. Ruhunu teslim ederken de benden ve meleklerden*

²⁷¹ Abbott Nabia, *Ayşe: Hz. Muhammed'in Sevgili Eşi*, trc. Tuba Asrak Hasdemir (Ankara: Yurt Kitap, 1999), 75.

²⁷² Celal Yeniçeri, *Hazreti Muhammed ve Yaşadığı Hayat: Peygamber, Devlet Başkanı, Aile Reisi* (İstanbul: İfav Yayınları, 2015), 650.

²⁷³ Tahrîm, 66/1

²⁷⁴ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 10/73.

²⁷⁵ Nûr, 24/ 11-20.

²⁷⁶ Nabia, *Ayşe: Hz. Muhammed'in Sevgili Eşi*, 200.

*başka kimse buna şahit olmadı.*²⁷⁷ Bu ifadeleriyle diğer eşlerine karşı üstünlüğünü dile getirirdi. Hz. Âişe'nin bu söylemleri diğer eşler tarafından hoş karşılanmamakta, bazen onların da böyle söylemlerde bulunmalarına sebebiyet vermekteydi.

Kıskançlık yüzünden çıkan bir başka olay da, Hz. Peygamber, Ümmü Seleme (r.anha) ile evlendiğinde yaşanmıştır. Zira Ümmü Seleme (r.anha) güzelliğiyle kendinden çok söz ettirmiştir. Haliyle bu durum Hz. Âişe'nin dikkatini çekmiştir. Hatta bir keresinde sırdaşı Hz. Hafsa'ya (r.anha) bu durumu açıklamış, Hz. Hafsa da onu rahatlatmaya çalışmış, *“Hayır! Bu ancak bir kıskançlıktır. O, onların dediği kadar güzel değildir”* demiştir. Gidip Ümmü Seleme'yi gördüklerinde ise Hz. Âişe (r.anha), *“Onu gördüm ve kesinlikle güzeldir.”* diye itirafta bulunmuş ve onu kıskanmaya devam etmiştir.²⁷⁸

Bir diğer kıskançlık durumu da, Hz. Peygamber Hz. Safiyye (r.anha) (ö.50/670) ile evlendiğinde yaşanmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşlerinden Hz. Zeyneb bt. Cahş (ö.20/641) (r.anha), Hz. Cüveyriye (r.anha) (ö.56/676), Hz. Zeynep ve Hz. Âişe (r.anha), Hz. Safiyye'yi (r.anha) görmeye gittiklerinde onun güzelliğinden kaynaklı birtakım sözler sarf etmişlerdir. Hz. Peygamber, Hz. Âişe'nin arkasından yetişip *“Ey kumralcık! Onu nasıl buldun?”* diyerek Hz. Safiyye'yi (r.anha) nasıl bulduğunu sormuş o da, *“Yahudilerin arasında bir Yahudi kadın gördüm”* şeklinde cevap vererek kıskançlığını adeta ifşa etmiştir.²⁷⁹

En büyük kıskançlık durumu da Hz. Zeyneb bt. Cahş'ın (r.anha) saadet hanesine girmesiyle başlamıştır. Allah Resûlü'ne (s.a.s.) akraba, güzel ve akıllı bir genç kadın olan Hz. Zeyneb de (r.anha) Hz. Âişe (r.anha) gibi üstünlükleri ve faziletleriyle övünmeye başlamıştır. Bu sebepten ötürü Hz. Âişe (r.anha) ile aralarında ciddi bir çekişme başlamıştır. Hz. Zeyneb (r.anha), Hz. Peygamber'e *“Ya Resûlallah! Ben senin diğer eşlerin gibi değilim. Senin diğer eşlerin, babaları, kardeşleri ya da diğer aileleri tarafından evlendirilmişken, ben ise Allah tarafından seninle evlendirildim”* derdi.

²⁷⁷ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 10/65.

²⁷⁸ Bağdâdî, *Tarihi'r-Rüsûl ve'l-Mülûk*, 2/563.

²⁷⁹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 10/122.

Hatta bu sözleri sadece Allah Resûlü'ne (s.a.s.) değil, diğer hanımlarına da söyleyip övünürdü.²⁸⁰

Bu boy ölçme hatta sürtüşme beraberinde gruplaşma getirmiştir. Hz. Âişe'nin grubunda yer alan hanımlar Hz. Hafsa, Hz. Sevde, Hz. Safiyye iken diğer eşler ise Hz. Zeyneb (r.anha) ile oturup kalkmayı tercih etmişlerdir.²⁸¹

Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yanındaki kıymeti başkaydı. Sefere çıkarken yanında götüreceği eşinin kura sonucunda Hz. Âişe (r.anha) çıkması neticesinde Allah Resûlü'nün (s.a.s.) memnuniyeti yüzünden okunurdu. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sefer dönüşlerinde ilk olarak onun yanına uğraması da bu muhabbetin bir başka göstergesidir.²⁸²

Özelikle Hz. Peygamber'i (s.a.s.) üzecek düzeydeki kıskançlık şöyle vuku bulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.), genellikle hediyeleri Hz. Âişe'nin (r.anha) yanında iken alırdı. Ve bu durum diğer eşlerini kıskançlığa sevk etmiştir. Günün birinde toplanıp istişare ettiler. Bu durumu değerlendirerek Allah Resûlü (s.a.s.) ile konuşmaya karar verdiler. Sözcülük için Ümmü Seleme'yi seçtiler. Ümmü Seleme, Allah Resûlü'ne (s.a.s.) gidip ashâbına hediyeleri başka günlerde de getirmelerini söylemesini isteyecekti. Nitekim Ümmü Seleme (r.anha) Allah Resûlü'ne (s.a.s.) hanımlarının isteğini ilettiler. Fakat bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hoşuna gitmemişti. Ama Ümmü Seleme (r.anha) bunu anlamamış olacak ki bu isteğini Hz. Peygamber'e (s.a.s.) tekrar ilettiler. Allah Resûlü (s.a.s.) bu defa sinirlenmiş ve Ümmü Seleme'ye "*Âişe (r.anha) konusunda bana eziyet vermeyin, sizin içinizde sadece onunla aynı çatı altındayken bana vahiy geliyor*"²⁸³ diyerek neden Hz. Âişe'nin bu kadar kıymetli, neden olayların bu şekilde olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Ümmü Seleme (r.anha) (ö. 62/681) çok pişman olmuş ve özür dilemiştir. Bir daha asla böyle bir şey yapmayacağına dair söz vermiştir.²⁸⁴

²⁸⁰ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 8/72-73; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 2/166; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 7/127; İbn Kesîr, *Tefsir*, 7/ 6546; 3

²⁸¹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 10/157; Buhârî, "Hibe", 7; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 23/50.

²⁸² İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 10/163.

²⁸³ Buhârî, "*Fedailu's sahaba*", 30.

²⁸⁴ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 10/164.

Ümmü Seleme'den istedikleri sonucu alamayan Peygamber eşleri başka çareler aramaya başlamışlardır. Bir çare olarak Hz. Fâtıma'yı (r.anha) (ö. 11/632) çağırıp kendilerini rahatsız eden bu durumu anlattılar. Ona Allah Resûlü'ne (s.a.s.) gidip “*Ebû Kuhâfe'nin kızı ile kendileri arasında adaletli olmasını*” söylemesini istediler.²⁸⁵ Hz. Fâtıma (r.anha), biraz tereddüt etmiş olsa da en sonunda Hz. Zeyneb (r.anha), onu ikna etti. Neticede Allah Resûlü'ne gelerek eşlerinin kendileri ile Ebû Kuhâfe'nin kızıyla aralarında adaletli davranmasını istediklerini söyleyince Hz. Peygamber ilk etapta gülümsemekle kalmıştır. Bir başka rivayete göre ise Hz. Fâtıma (r.anha) geldiğinde Hz. Peygamber'in yanında Hz. Âişe'nin (r.anha) de olduğudur. Allah Resûlü (s.a.s.) Hz. Fâtıma'ya (r.anha), “*Ey sevgili kızım! Sen benim sevdiğimi sevmiyor musun?*” Hz. Fâtıma (r.anha) “*Tabii ki seviyorum*” deyince, “*Bunu Âişe (r.anha) için de iste*” cevabını alan Hz. Fâtıma (r.anha), diğer eşlerin yanına döndü. Onlar tekrar gitmesini isteseler de artık Hz. Fâtıma (r.anha) gitmeyi kabul etmedi. Fakat ezvâc-ı tâhirat kararlıydı. Sonuç alana kadar mücadele edeceklerdi. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) halasının kızı ve Hz. Âişe (r.anha) kadar iddialı olan Hz. Zeyneb'i (r.anha) gönderdiler. Hz. Zeyneb (r.anha) huzura geldiğinde Hz. Âişe de (r.anha) oradaydı. Ses tonunu tutturamadan “*Eşlerin kendileri ile Ebû Kuhâfe'nin kızı arasında adaletli davranmanı istiyor*” demiş, “*Ebû Kuhâfe'nin kızının kollarının beyazlığını sana göstermesi yeter! Bizlerle onun arasında âdil ol!*” diye ekleme yapmıştı. Duruma şahit olan Hz. Âişe (r.anha) rivayete göre Zeyneb'e (r.anha) fırsat vermeden cevabını vermiş Allah Resûlü ise bu duruma gülümseyerek “*Şüphesiz o, Ebû Bekir'in kızıdır*” şeklinde konuşmuştur.²⁸⁶

Hane-i saadette bazen kıskançlıklardan ötürü kavgalar yaşanırdı.²⁸⁷ Gelenek olduğu üzere her akşam bir hanımın evinde toplanılırdı. Bir defasında toplandıkları yer olan Hz. Âişe'nin (r.anha) odasında Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Zeyneb'e (r.anha) elini uzatınca Hz. Âişe (r.anha) “*Bu Zeyneb'dir*” diye uyarınca Hz. Peygamber (s.a.s.) elini çekmek zorunda kalmıştır. Buna kayıtsız kalmayan Hz. Zeyneb (r.anha), sessiz durmamış ve tartışmaya başlamışlardır. Hatta tartışma o kadar uzamıştır ki ses mescitte

²⁸⁵ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 10/164.

²⁸⁶ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 10/157; Buhârî, “Hibe”, 7-8; Nesâî, “İşretü'n Nisâ”, 3; Tirmizî, “Menâkıb”, 63.

²⁸⁷ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 10/195.

namaz kılan Müslümanlara kadar gitmiş, Hz. Ebû Bekir (r.anh), “*Ya Resûlallah! Çık şunların üzerine toprak saç*” diyecek kadar sinirlenmiştir.²⁸⁸

Allah Resûlü’nü (s.a.s.) üzen başka bir durum da Ramazan ayında itikâf için kendisine mescitte bir çadır kurdurunca yaşanır. Hz. Peygamber’e yakın olma düşüncesinde olan eşlerinden Hz. Hafsa (r.anha) kendisi için bir çadır kurdurur. Bunu gören Hz. Zeyneb de (r.anha) bir çadır kurdurur. Durumu fark eden Allah Resûlü (s.a.s.) farklı bir geleneğin oluşmaması için çadırların hepsini söktürür. Böylece kendi itikâfı da yarıda kalmış olur. Hz. Peygamber (s.a.s.) itikâfını Şevval ayında tamamlamıştır.²⁸⁹

Bir gün Hz. Safiyye (r.anha) Allah Resûlü’ne (s.a.s.) gelir ve diğer eşlerin kendisine Yahudi kızı diyerek küçümsediklerini söyler. Hz. Peygamber Hz. Safiyye’yi anlamaya çalışır ve ona yol gösterir. “*Sen onlara babam Hârûn (a.s.), amcam Mûsâ (a.s.), kocam Muhammed’dir (s.a.s.) de*” demiş, onu teselli etmek için gayret sarf etmiştir.²⁹⁰ Hucurât Sûresi’nin 11. âyetinin bu olay üzerine nâzil olduğunu söyleyenler bulunmaktadır.²⁹¹ Hatta Hz. Hafsa’nın (r.anha) Hz. Safiyye’ye bu şekilde hitap ettiğini gören Allah Resûlü (s.a.s.) “*Ey Hafsa! Allah’tan kork*” diyerek onu uyarmıştır.²⁹² Aynı şekilde hitap eden Hz. Âişe’yi (r.anha) de Allah Resûlü (s.a.s.) ikaz etmiştir.²⁹³ Boyunun kısa olması ile alay eden ve bu minvalde söz söyleyen Hz. Âişe’ye (r.anha) Hz. Peygamber (s.a.s.) “*Sen öyle bir söz söyledin ki şayet bu söz denize dökülse denizi bulandırır!*”²⁹⁴ diyerek tepkisini dile getirmiştir.

Ecvâc-1 tâhirâtan Hz. Safiyye (r.anha) çok güzel yemek yapardı. Bu sebepten yaşanan problem, olayın tarafı Hz. Âişe’nin (r.anha) dilinden şöyle aktarılmıştır: “*Safiye kadar güzel yemek yapan birini görmedim. Bir keresinde Hz. Peygamber (s.a.s.) benim odamda iken yemek yapıp Allah’ın Resûlü’ne (s.a.s.) göndermişti. Bunu görünce*

²⁸⁸ Müslim, “Rad’a”, 46.

²⁸⁹ Buhârî, “İtikâf”, 6; Müslim, “İtikâf”, 2.

²⁹⁰ Ahmed b. Muhammed el-Endelusi İbn Abdirabbih, *İkdu’l Ferîd*, thk. Müfid Muhammed Kamiha (Beyrut: Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1983), 7/139; Zehebî, *Târîhu’l-islâm ve vefeyâtu meşâhîri ve’l-’alâm*, 4/69.

²⁹¹ Ebü’l Hasan Ali b. Ahmed Muhammed el-Vâhidi Nisabûrî, *Esbâbü’n Nüzûl en-Nâsîh ve’l-Mensûh* (Beyrut: ’Alemü’l-Kütüb, t.y.), 294.

²⁹² Tirmizî, “Menâkıb”, 3891.

²⁹³ İbn Sa’d, *Kitâbu’t-tabakâti’l-kebîr*, 2002, 10/123; ‘İzzüddîn Ali b. Muhammed İbnü’l-Esîr el-Cezerî, *Üsdü’l-ğâbe fî ma’rifeti’s-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru’l-Kutubü’l-İlmiyye, 1994), 7/169; Zehebî, *Târîhu’l-islâm ve vefeyâtu meşâhîri ve’l-’alâm*, 4/69.

²⁹⁴ Ebû Dâvud, “Sıfatü’l-Kiyâme”, 51.

kıskançlıktan beni şiddetli bir titreme tuttu. Öyle ki kabını aldığım gibi yere attım ve kırdım. Bir süre geçtikten sonra yaptığımdan pişman oldum. Yanımda bulunan Resûlallah'a bu hareketimin kefareti nedir diye sordum. "Tabağa karşı tabak, yemeğe de misliyle yemek" buyurdular"²⁹⁵

Ezvâc-ı tâhirât arasında en çok kıskanılan hanımlardan biri de Hz. Mariye (r.anha) idi. Hz. Mariye Medine'ye ilk getirildiği zamanlarda diğer evlere nazaran mescide daha yakın bir eve yerleştirildi. Bu yakınlıktan dolayı Allah Resûlü (s.a.s.) onu sık sık ziyaret ederdi. Haliyle bu durum diğer eşleri rahatsız ediyordu. Billhassa oğlu İbrahim'i doğurduktan sonra kıskançlık daha da artmıştı.²⁹⁶ Hz. Mariye'yi hanımlar arasında en çok kıskanan kişi Hz. Âişe (r.anha) idi.²⁹⁷ Çünkü çocuk sahibi olmak onun da çok büyük arzusuydu. Bir de Hz. Mariye'nin (r.anha) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yanındaki değerini çok iyi biliyordu. Bu duygular onu kıskançlığa sevk ediyordu. Bu kıskançlık o kadar çoğalmıştı ki, bir defasında Hz. Peygamber (s.a.s.) oğlu İbrahim'i alıp, Hz. Âişe'nin yanına getirmiş ve "*Dikkat et, bana ne kadar benziyor*" demiş bunun üzerine Hz. Âişe ise "*Ben bir benzerlik göremiyorum*" deyince Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Onun etini ve beyazlığını görmüyor musun?*" demesi üzerine Hz. Âişe (r.anha), "*mayası mükemmel olmayan beyazlaşır ve etine dolgun olur*" diyerek kıskançlığının derecesini adeta gözler önüne sermiştir.²⁹⁸

Hz. Âişe'nin (r.anha) problem yaşadığı bir diğer Peygamber (s.a.s.) eşi de Hz. Ümmü Seleme'dir. Bir defasında Hz. Âişe ile Hz. Ümmü Seleme (r.anha) arasında bir tartışma olmuştu. Bu tartışmadan Allah Resûlü de nasiplenmişti. Çünkü Ümmü Seleme (r.anha) Hz. Peygamber'e (s.a.s.); "*Anlıyorum ki Âişe dışında hiçbirimizin senin gözünde bir değeri yok*" diye serzenişte bulunmuştu. Tabii bu durum karşısında Hz. Âişe (r.anha) sessiz kalmamış, yüksek sesle kendini savunmuş, üstün de gelmişti.²⁹⁹

²⁹⁵ Ebû Dâvud, "Büyü", 91; Nesâî, "İşretu'n-Nisâ", 4; Tirmizî, "Ahkâm", 23.

²⁹⁶ Nuriddin Ali b. Ahmed Semhûdî, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 3/826.

²⁹⁷ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 10/63; Ebû Dâvud, "Edeb", 78; Tirmizî, "Da'avat", 125.

²⁹⁸ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 10/83.

²⁹⁹ Seyyid Süleyman Nedvî, *Hz. Aişe*, trc. Ahmet Karataş (İstanbul: Timaş Yayınları, 2003), 122; Nabia, *Ayşe: Hz. Muhammed'in Sevgili Eşi*, 60.

1.12. Hz. Peygamber'in Eşlerinin Dünyalık İstemeleriden Dolayı Yaşadığı Problemler

Daha önce de bahsedildiği gibi Allah Resûlü'nin eşleri melekût âleminde gelen varlıklar değillerdi. Onlar da her insan gibi beşeri zaafı olan hata yapabilen insanlardı. Hz. Peygamber'in bu anlamda tutumu onları teskin eden veya onları dizginleyen yöneydi. Şartları ve imkânları elverdiği halde onların örnek hanımlar olması hasebiyle imtihan yaşamalarını daha uygun bulmuştu.

Bu konuyla alakalı bir örnek verilerek meselenin anlaşılması sağlanacaktır. Bu konu âyet-i kerîme'de işlenmiştir. “ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِزَوَّاجِكَ إِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأَسْرَحُكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ وَإِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾ ”

*Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: “Eğer dünya hayatını ve onun zînetini istiyorsanız, gelin boşanma bedellerinizi verip sizi güzellikle boşayayım.” “Yok eğer Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu istiyorsanız, hiç şüphe yok ki Allah, sizden güzel güzel işler yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”*³⁰⁰

Bu âyet Hendek savaşı ve Beni Kurayza gazvesinden sonra inmiştir. Bu zaferlerden sonra sıkıntı içinde olan Müslümanların eline fazlaca denilebilecek ganimet malı geçmiştir. Böylece Müslümanlar ekonomik yönden refaha kavuşmuşlardır. Diğer Müslüman kadınlar bu müreffeh hayattan faydalanmışlardır. Bunu fark eden Mü'minlerin anneleri, bu hayattan nasiplenmek istediler. Hz. Peygamber, bu müreffeh hayattan eşlerini hissedâr edebilirdi. Fakat Allah Resûlü'nün gerek konumu gerekse takvası böyle bir hayata razı olamazdı. Bu talep Allah Resûlü'nü çok rahatsız etmişti.³⁰¹

Hatta bir gün Hz. Peygamber, üzgün üzgün otururken yanına Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gelir. Allah Resûlü'nün halini görüp sorduklarında Allah Resûlü, Hz. Ömer'e; "Gördüğün gibi çevremde oturuyorlar ve benden harcamaları için para istiyorlar." dedi. Hz. Peygamber'in bu serzenişinden sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer kızlarına kızmışlardır.³⁰²

³⁰⁰ Ahzâb, 33/28,29.

³⁰¹ Ebû'l Ala Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an / Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, trc. Muhammed Han Kayani v.dğr., 2. Bs (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 3: Ahzab, 28.

³⁰² Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, 4/405.

Hız. Peygamber daha sonra eşlerini yanına çağırarak onlara âyette buyrulduğu gibi iki seçenekten bahsetmiş ve onlardan bir tercih yapmalarını istemişti. Önce Hz. Âişe'ye, “–Ben sana bir husus arz edeceğim. Cevap vermede acele etme! Anne babanla istişâre ettikten sonra da cevap verebilirsin” dedi. Âişe (r.anha):

“–O husus nedir ey Allah'ın Rasûlü?” diye sorunca, Efendimiz inen âyetleri tilâvet buyurdu. Bunun üzerine Hz. Âişe hemen:

“–Yâni sizi tercih meselesinde mi âilemle istişâre edeceğim? Aslâ! Ben Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu tercih ediyorum” karşılığını verdi.³⁰³

Hız. Peygamber, tüm eşlerini sade hayatı ile beraber kendisi ile boşanma arasında muhayyer bıraktı. Mü'minlerin anneleri de Hz. Peygamber'i tercih ettiler.

Hız. Peygamber (s.a.s.), bütün insanlar için en güzel örnektir.³⁰⁴ Hem ailesini hane-i saadet yapmada hem de yaşadığı sorunlar karşısında takındığı tavırda tüm Müslümanlar için adeta bir pusula mesabesindedir.

Bu çalışmada öncelikle sorun yaşamayan bir peygamber değil de aksine problemler yaşayan bir Peygamber'den bahsedilmektedir. Şu net bir şekilde görülmektedir ki Hz. Peygamber (s.a.s.) ailesiyle sorunlar yaşamıştır. Çünkü o da evli olduğu hanımlar da beşer sıfatlı varlıklardır.³⁰⁵

Allah Resûlü (s.a.s.) her durum ve şartta eşlerine daima değer vermiş, onların verdiği sıkıntılara karşı sabır göstermiş ve empâti yapmıştır.³⁰⁶ Böyle olunca O'nun (s.a.s.) evinde sorunlar çok büyümeden çözüme kavuşmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hânesinde görülen en önemli husus, karşı taraf sinirli olduğunda kendisinin alttan alması ve hiçbir durumda şiddete başvurmamasıdır. *Nasıl iyi bir eş olunur?* sorusunun cevabı olan Allah Resûlü'nün soruna yaklaşım tarzını her müslümanın örnek alması, hayatına geçirmeye çalışması günümüz ailelerinin devamı ve selameti için elzem görülmektedir.

³⁰³ Müslim, “Talâk”, 29

³⁰⁴ Kehf, 18/110; Furkân, 25/20; Ankebût, 29/48; Fussilet, 41/6.

³⁰⁵ Yeniçeri, Hazreti Muhammed ve Yaşadığı Hayat, 650.

³⁰⁶ Nevzat Aydın, “Hz. Peygamber'in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri”, (Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi 10/1), 108.

1.13. Sahabe Dönemi Evlilikler

Hz. Peygamber'in gönderildiği cahiliye Arap toplumu çok evlilik örneklerinin bolca olduğu bir topluluktur. Bu konuda sınır tanımayan Araplar, kadınlara da büyük haksızlık yaparlardı. İslâm, bu konuya bir sınır getirdiği gibi kadın mağduriyetlerinin de önüne geçmiştir. Hz. Peygamber'in sahabesi de yaşadıkları toplumun özelliklerinden kaynaklı çok eşlilik yaşamışlardır. Sahabe evlilikleri sosyal ve ekonomik durumlarına göre farklılık arz eder. Hz. Peygamber dönemi cahiliyesinde erkekler için evlilik konusunda herhangi bir kısıtlama olmaması, tüm erkeklerin çok evlilik yaptığı anlamına gelmemektedir. Zira çok eşlilik demek maddi yeterliliğe sahip olmak demektir. Arap toplumunda halkın büyük çoğunluğu yoksul kişilerden oluşmaktadır.³⁰⁷ Medine'nin ilk dönemlerine bakıldığında sahabenin çoğunun tek evli ya da iki evli olduğu gözlenmektedir.³⁰⁸ Hatta yapılan araştırmalara göre iki evli olanlar, genelde cariyesinden çocuk sahibi olan erkeklerdir.³⁰⁹ Kişi cariyesiyle beraber olduktan sonra çocuk doğurursa cariyeye artık ümmü veled olur. Bundan dolayı sahâbî, artık onu satamaz, kocası vefat edince de bu kadın artık özgürleşir.³¹⁰

Sahâbî, eğer kabilelerinin önde geleniyse ayrıca Allah Resûlü'ne yakınlığı da varsa insanlar onlarla akraba olmak için çaba sarf ederlerdi. Bu kişilere özellikle Hz. Ömer döneminde yüksek maaşlar ödenmiştir. Ayrıca kazanılan savaşlardan elde edilen ganimetler ve cariyeler ümmü veledlere yol açmıştır.³¹¹ Bunu bir tabloda göstermek gerekirse;

Tablo 1: Önde Gelen Sahâbîlerin Evlilikleri

	İsim	Evlilik Sayısı	Ümmü Veled	Erkek Ç.S.	Kız Ç. S.	Toplam Ç.S.
1	Ali b. Ebu Tâlib	8	10	14	18	32
2	Osman b. Affân	8	1	8	5	13
3	Zübeyr b. Avvâm	6	0	11	8	19
4	Abdurrahman b. Avf	15	4	17	9	26

³⁰⁷ Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 127; Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, 123.

³⁰⁸ Rıza Savaş, *Raşit Halifeler Döneminde Kadın* (İstanbul: Ravza Yayınları, 1996), 157.

³⁰⁹ Mehmet Birekul - Fatih Mehmet Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat Ve Aile* (İstanbul: Yediveren Kitap, 2001), 134-135.

³¹⁰ Schact Joseph, *Ümmü Veled* (İstanbul: MEB İslam Ansiklopedisi, 1986), 13/110.

³¹¹ Acarlıoğlu, *Hz. Peygamber Döneminde Aile Hayatı*, 378.

5	Sa'd b. Ebi Vakkâs	9	2	18	16	34
6	Ebu Bekir es-Sıddık	7	2	11	4	15
7	Talha b. Ubeydullah	7	2	11	4	15
8	Ömer b. Hattâb	6	3	7	4	11
9	Sa'id b. Zeyd	8	2	14	18	32
10	Ubeyde b. Cerrah	1	0	2	0	2
11	Abbâs b. Abdulmuttalib	2	0	9	3	12
	Ortalama	7	2,36	11,9	8	19,18

Kaynak: Ahmet Acarlıoğlu, "Sahâbîlerin Yaptıkları Evlilikler Bağlamında Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (2020): 99.

Diğer grup sahâbîlere gelince, önde ve öncü şahsiyetler olmalarına rağmen köle asıllı, fakir kişiler oldukları için insanlar bunlara kızlarını verme konusunda tereddüd yaşarlardı. Ayrıca bu kişiler eşlerine yeteri kadar nafakayı temin edemeyip mehir veremeyeceklerinden korktukları için çok eşliliğe yanaşmazlardı.

Tablo 2: Sosyo-Ekonomik Durumu Zayıf Olan Sahâbîlerin Evlilikleri

	İsim	Eş Sayısı	Ümmü Veled	Erkek Ç.S.	Kız Ç.S.	Toplam Ç.
1	Zeyd b. Hârîse	4	1	2	1	3
2	Bilal b. Rebah	1	0	0	0	0
3	el -Mikdâd b. Amr	1	0	0	1	1
4	Habbab b. el-Eret	1	0	1	0	1
5	Cündüb b. Cünâde	0	1	0	1	1
6	Ebu Hureyre	0	1	0	1	1
	Ortalama	1,16	0,5	0,5	0,66	1,16

Kaynak: Ahmet Acarlıoğlu, "Sahâbîlerin Yaptıkları Evlilikler Bağlamında Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (2020), 99.

Görüldüğü üzere sahâbe dönemindeki çok eşlilik de hemen her dönemde olduğu gibi maddi yeterlilikle yakından ilgilidir.³¹² Bunun yanında Müslüman olmadan önce

³¹² Ahmet Acarlıoğlu, "Sahâbîlerin Yaptıkları Evlilikler Bağlamında Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (2020), 100.

dörtten fazla evli olan sahâbe, Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'in uyarısıyla dörtten fazla olan eşlerini boşamışlardır. Örneğin Kays b. Hâris el-Esedî'nin sekiz eşi bulunuyordu.³¹³ Yine aynı şekilde Gaylân es-Sekâfî'nin ise on eşi vardı.³¹⁴ Ayrıca birçok sahâbi'nin eş sayısı dördün üzerindeydi. Ama Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'in uyarısıyla dörtten fazla olan eşlerini boşamak zorunda kalmışlardır.

³¹³ Cevâd Alî, *el-Mufasssal fî târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm* (Beyrut, 1993), 4/634; Günaltay, *İslam Öncesi Araçlar ve Dinleri*, 124.

³¹⁴ Tirmizî, "Nikâh", 33; Cevâd Alî, *el-Mufasssal*, 4/634-635.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HZ. PEYGAMBER'İN TAADDÜD-İ ZEVCÂTA YAKLAŞIMI

Allah Resûlü'nün çok eşlilik yaptığı bilinen bir gerçektir. Yine sahabenin ileri gelenlerinden bazılarının da çok eşli olduğu bilinmektedir. Ama çoğunluk tek eşli olarak evlilik yapmışlardır. Çok eşli olanlar genelde ekonomik ve sosyal statüsü iyi düzeyde olanlardı. Hz. Peygamber ve arkadaşlarının genelde birden fazla evliliklerini Medine döneminde yaptıkları görülmektedir. Yine bunun sebebine bakıldığında Mekke döneminde Müslümanların maddi yetersizlik içinde olması, Medine döneminde ise refaha kavuşmaları ile alakalı olduğu görülmektedir. Çok eşliliğin diğer bir sebebi ise Müslümanlar arasında ilişkileri güçlendirmek, Müslüman olmayanlarla akrabalık ilişkisi kurmaktır. Çok bilinen diğer bir sebep ise dul kalan kimsesiz kadınları himaye etme, sahip çıkma düşüncesi idi.³¹⁵

Araştırmacılar, Hz. Peygamber ve sahabe dönemine bakarak poligaminin yaygın olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu tezleri büyük sahabeden yola çıkarak savunmuşlardır. Hâlbuki toplumun çoğunda monogami hâkimdi. Yapılan araştırmaya göre *“sahabeden 673 kişi üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, birden çok kadınla evliler %19,1 (129), tek kadınla evliler %80,5 (542), hiç evlenmeyenler ise % 0,4 (2) olarak tespit edilmiştir. Çok kadınla evliliklerde ikinci eşlerin bazıları hatta tamamı, efendisinden çocuğu olan ümmü veled denen cariyelerdir. (% 1,33)*³¹⁶

Hz. Peygamber özelinde çok eşlilik değerlendirilecek olursa O'nun hayatının en belki en verimli olması gereken döneminde yaklaşık yirmi dokuz yılını tek eşli olarak geçirmiştir. Hz. Hatice'den sonra yaptığı evlilikleri üzerine düşünülecek olursa aslında nefsanî duygulardan olmadığı, siyasi, sosyal, hukuksal birtakım gerekçelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber aslında çok eşliliği bir hayat tarzı haline getirip benimsememiş, zorunlu durumlarda veya bazı sebep ve hikmetler dâhilinde evliliklerini yapmıştır. Bu bölümde Hz. Peygamber'in benimsediği evlilik tarzının monogami olduğu üzerinde durulacaktır.

³¹⁵ Demircan, “Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik”, 16.

³¹⁶ Birekul - Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat Ve Aile*, 134.

2.1. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile Evliliği

2.1.1. Hz. Hatice Kimdir?

Hz. Hatice bint Huveylid b. Esed b. Abdüluzza b Kusay el-Kureyşi;³¹⁷ mü'minlerin annesi, Kureyş'in hanımefendisi, yetimlerin annesi olan bu tertemiz kadın, Hz. Peygamber'in ilk göz ağrısı, çocuklarının annesi, en büyük destekçisi, tarihin yazdığı en üstün kadınlardandı. Hz. Hatice, iffet, namus ve güzel ahlâkı ile bilinirdi. "Tâhire, Zekiyye, Merziyye, Sıddıka, Seyyidetü'n-Nisâi ve Hayrü'n-Nisâ" gibi birçok sıfat ile anılmıştır.³¹⁸ Aynı zamanda döneminin en zengin kadını o idi. Ayrıca hem baba hem anne tarafından Hz. Peygamber'in akrabasıdır.³¹⁹ Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed'e "amcamın oğlu" şeklinde hitap etmesi bunun göstergesidir.³²⁰

Hz. Hatice ilk evliliğini Ebû Hâle b. Zürâre et-Temimî ile yapmış, bu evlilikten Hind ve Hâle adında iki erkek çocuğu olmuştu. Ebû Hâle'nin vefatından sonra Hz. Hatice, Uteyyık b. Abid el-Mahzûmi ile evlenmiş, bu evlilikten de Hind adında bir kızı olmuştu. Hatta buna nispetle "Ümmü Hind" olarak da anılmıştır.³²¹ İkinci eşinin vefatından sonra Hz. Hatice uzun süre evlenmedi. Birçok kişi kendisiyle evlenmek istemesine rağmen hiçbirini kabul etmedi. Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber ile evlenmeden önce yapmış olduğu iki evlilikten olan çocukları daha sonra Müslüman olmuşlardır.³²²

2.1.2. Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Hatice ile İzdivacı

Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber ile serüveni Şam'a gönderdiği kervanda Peygamber'imizi görevlendirmesiyle başlamıştır. Bu tanışmaya sebep birkaç rivâyet anlatılır. Ebû Tâlib'in Hz. Hatice ile konuşması,³²³ Ebû Tâlib'in onu evlendirme imkânının olmadığını söylemesi üzerine Âtike'nin ona Hz. Hatice'nin Şam kervanını

³¹⁷ Abdilber, *el-İsti'ab fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 4/1817; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 78

³¹⁸ Tahsin Kazan, "Hz. Hatice'nin Evliliği ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2020), 308.

³¹⁹ Belâzürî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 1996, 2/23; M. Yaşar Kandemir, "Hatice", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/465.

³²⁰ Ahmet Güzel, "Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'le Evliliği, Çocukları Ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme", *İSTEM*, 19 (2012), 62.

³²¹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 8/12.

³²² Ebû'l Ala Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019), 81.

³²³ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, 261.

önermesi ve Hz. Hatice'nin yeğenlerinden Huzeyme'nin Hz. Peygamber'in güzel ahlâkından bahsederek Hz. Hatice'ye teklif etmesi³²⁴ şeklinde rivâyetler mevcuttur.

Bütün bunlardan sonra Ebû Tâlib, Hz. Hatice ile konuşup anlaşma yapmıştır.³²⁵ Hz. Hatice, ödeyeceği ücret konusunda son derece cömert davranmıştır.³²⁶ Bunun sebeplerine baktığımızda, Hz. Peygamber'in akraba olması, ihtiyaç sahibi olması veya güzel ahlak sahibi olmasının yanı sıra, verilen işi yapabilecek beceri ve kapasiteye sahip olmasının da etkili olduğu söylenebilir.³²⁷ Nitekim işindeki başarısı ve dürüstlüğü Hz. Hatice'nin dikkatini çekmiş, kendine hayran bırakmıştır. Böylece evliliklerine giden yol görünmüştü.

Daha önce iki defa evlenmiş ve bir daha evlenmeyi düşünmeyen Hatice, kararını değiştirmişti.³²⁸ Hz. Peygamber'in yüce ahlâkı, akrabalığı, çıkmış olduğu yolculukta yaşananlar ve Meysere (ö. 21/642)'nin onları anlatması bu kararında elbette ki etkili olmuştur.³²⁹ Ebû'l Alâ el-Mevdudi (ö. 1979), Hz. Peygamber'in işindeki başarısının ve kârın iki mislini teslim etmesinin de etkisi olduğunu söylemektedir.³³⁰ Hamîdullah (ö. 2002) ise Hz. Peygamber'in yakışıklı olmasının da Hz. Hatice'nin bu kararında etkili olduğunu ifade etmektedir.³³¹ Nitekim Hz. Hatice de, Hz. Peygamber'i tanıdıktan sonra kendisine eş olabileceği kanaatine varmıştır.

O dönemin vakıalarından olan savaşlar ve bu savaşlardan geriye kalan dul kadın ve yetimleri barındırmak, himaye altına almak veya nikâhlamak çok önemli sosyal sorumluluktur. Hz. Peygamber'in yetim bir genç olarak Hz. Hatice ile evlenmesi, Hz. Peygamber açısından da çok iyi olmuştur.

*“Dünya bir geçimden ibarettir. Bu geçim dünyasının en güzel nimeti de iyi bir kadındır”*³³² buyuran ve başka bir ifadesinde *“Nikâh benim sünnetimdir. Sünnetimi*

³²⁴ Afzalur Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, trc. Kenan Dönmez (İnkılâb Yayınları, 1996), 245.

³²⁵ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 61.

³²⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, 7/80.

³²⁷ Güzel, “Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'le Evliliği, Çocukları Ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme”, 65.

³²⁸ Afzalur Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, 2/152.

³²⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, 7/82; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 2/294.

³³⁰ Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, 2/264.

³³¹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 69.

³³² İbn Hanbel, *Musned*, I, 378.

yapmayan benden değildir”³³³ diyen Allah Resûlü, evlenip aile kurmanın ehemmiyeti üzerinde durmuş, kendi yaşantısıyla gerek Hz. Hatice ve gerekse diğer eşleriyle olan münasebetlerinde çok güzel bu söylediklerini yaşamıştır.

2.1.3. Düğün Merasimleri

Düğün için belirlenen tarihte Hz. Peygamber ve yakın ailesi, nişanlısının evine gelmiş, düğün için büyük hazırlıklar yapılmıştır. Hz. Hatice'nin babası vefat etmiş olduğu için amcasından izin alınacaktı. Fakat amcası Amr İbn Esed'in tepkisinden korktuğu için amcasının iznini direkt almaya çekinmişti. Konuyla ilgili birkaç rivâyet kaydedilmekle beraber Hamîdullah meseleyi şöyle anlatmıştır: Hz. Hatice amcasının sarhoş olmasını gözlemliyordu. Nihâyet amca ne yaptığını hatırlamayacak şekilde sarhoş olunca Hatice, Ebû Talib'e (ö. 619) işaret etti. Ebû Talib ayağa kalkarak töre gereği kızı ailesinden istedi. Hatice'nin amcası yerinden kımıldamadan sessiz kalınca bu evliliğe razı olduğunun göstergesi oldu. Ayıldığında duruma itiraz ettiği söylenmekte hatta ciddi tartışma yaşandığı kaydedilmekle beraber çaresiz kabul etmek zorunda kalmıştır.³³⁴

Hz. Hatice'nin mehri yirmi dişi deve veyahut 500 dirhem gümüş şeklinde kayıtlara geçmiştir. Ayrıca merasime katılanlara ikram edilmek üzere iki deve kesilmiştir.³³⁵

2.1.4. Evlilik Yaşlarıyla Alakalı Görüşler

Kaynaklarda Hz. Peygamber ve Hz. Hatice'nin yaşlarıyla alakalı tek ve net bilgiye ulaşmak zordur. Konuyla alakalı birkaç rivâyetle iktifa edilecektir. Hz. Hatice'nin yaşı konusunda da birçok görüş ayrılığı söz konusudur. Mesela Zehebi (ö. 748/1341), Hz. Hatice'nin 28 yaşında olduğunu rivâyet etmektedir.³³⁶ İbn Kesir (ö. 774/1313), Hz. Hatice'nin evlendiğinde 35, Hz. Peygamber'in de 25 yaşında olduğunu kaydetmektedir.³³⁷ İbn Hacer (ö. 852/1449) ise eserinde, evlendiklerinde Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'den on beş yaş büyük olduğunu söyler.³³⁸ Ama kaynakların çoğunda

³³³ İbn Mâce, “Nikâh”, 46.

³³⁴ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 68.

³³⁵ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 69.

³³⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 14/111.

³³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 294.

³³⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, 8.

Hız. Hatice'nin yaşı 40 olarak geçmektedir.³³⁹ M. Yaşar Kandemir de Hız. Hatice'nin evlendiklerinde 40 yaşında olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu belirtmekte, 37 veya 28 yaşında olduğu ile ilgili rivâyetleri zayıf bulmakla beraber, ikinci rivâyeti 6 çocuk doğurması gerçeğine daha yakın bulmaktadır.³⁴⁰

2.1.5. Aile Hayatları

Allah'ın sevgilisine sevgili olan Hatice ile evliliği Hız. Peygamber için bu dünyada belki de karşılaşılabileceği en güzel nimetlendendi. Hız. Peygamber'in Hız. Hatice ile evliliği neredeyse çeyrek asır sürmüş olup, bütün Müslümanlar için her yönüyle örnek teşkil etmektedir. Uzun evlilik hayatlarına rağmen kayıtlara geçmiş ciddi bir sıkıntılarını olmamıştır. Günümüzde evliliklerde yaşanan krizler için bu örnek aile yapısı bir çıkış kapısı olmalıdır.³⁴¹

Evliliğin gerçekleşmesiyle Hız. Peygamber amcasının evinden ayrılıp Hız. Hatice'nin yanında yaşamaya başlamıştı. Hız. Peygamber'in Hız. Hatice ile mutlu bir evliliği olmuştu. Sevgi ve saygı çerçevesinde fedakârlık ve muhabbet dolu bir aile hayatı sürdürmüşlerdir. 24/25 yıl süren bu birliktelik tarih boyunca Müslümanlara örnek aile olarak sunulmuştur. Bu evlilikle birlikte Hız. Peygamber müreffeh bir hayâta kavuşmuş, geçim sıkıntısından kurtulmuştur.³⁴² Elbette ki bu evliliğin gayesi değil neticesiydi. Zira Hız. Peygamber'in ticaretteki başarısı onu kendi hayatını idame edecek şekilde rahatlatmıştı. Hamîdullah, Hız. Peygamber'in evlendikten sonra kendi parasını kazanıp işlettiğini ama Hız. Hatice'nin parasını da yönettiğini söylemiştir.³⁴³

Kaynaklarda kaydedildiğine göre maddi rahatlığın yanında Hız. Peygamber manevi anlamda da en büyük destekçisine kavuşmuştur. Zor zamanlarında en büyük destekçisi bu fedakâr kadını, Hız. Muhammed hep hayırla yâd etmiştir. Sıkıştığında ferahlatan, dara düştüğünde fikir veren bir hayat arkadaşına sahip olma bâhtiyarlığını bir ömür yaşamıştır.³⁴⁴

³³⁹ Ali bin Burhanettin Halebî, *İnsânü'l- Uyun fî Sîreti'l -Eminî'l- Me'mun* (Kahire, 1902), 156.

³⁴⁰ Kandemir, "Hatice", 16/466.

³⁴¹ Kandemir, "Hatice", 16/466.

³⁴² Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, Duhâ Sûresi 6-8. Âyet Tefsiri.

³⁴³ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 60.

³⁴⁴ Kandemir, "Hatice", 465.

Bu evlilikle beraber Hz. Peygamberin en büyük kazanımı, zorlu risâlet döneminde Hz. Hatice'nin sağlayacağı manevi destek olmuştur.³⁴⁵ Hz. Hatice'nin bu evlilikteki en büyük rolü, Hz. Peygamber'in Risâlet'ine ilk inanan kişi olmasıdır.³⁴⁶ Ve bu uğurda bütün maddi varlığını feda etmesidir.³⁴⁷ Resûl-ü Ekrem kendisine bu ulvî görev verildiğinde hemen bu nadide hanımının yanına gelip durumu anlattığında Hz. Hatice, tarihe altın harflerle yazılan sözler sarf etmiş, onu teselli etmiştir. *“Allah'a yemin ederim ki, Allah seni hiçbir vakit seni utandırmaz, çünkü sen akrabana bakarsın, işini görmekten âciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırırın, misafiri ağırlarsın, hak yolunda zuhur eden hâdiselere (halka) yardım edersin.”*³⁴⁸ diyerek O'nu daha önce Tevrat ve İncil'i okumuş olan amcasının oğlu Varaka b. Nefvel'e götürerek durumu ondan öğrenmek istemiştir. Varaka, daha öce kutsal kitaplardan okuduğundan yola çıkarak gelenin Cebrail (as) olduğunu, Cebrail'in de vahiy meleği olduğunu söyleyerek peygamberliğinin müjdesini vermiştir.³⁴⁹

Hz. Hatice Resûl-i Ekrem ile yaşadığı mutlu hayatından sonra hicretten evvel 10 Ramazan günü (19 Nisân 620) bu fani dünyadan baki aleme göç etmiştir. Allah Resulü aynı yıl içinde destekçisi, amcası Ebû Talib'i de kaybettiği için çok üzülmüş ve bu sebeple bu yıl Müslümanlar arasında *“hüzün yılı”* olarak adlandırılmıştır.³⁵⁰

2.1.6. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile Tek Evli Kalması

Hz. Peygamber döneminde erkek egemen bir toplum yapısı mevcuttu. Kadın adeta insan yerine konulmazdı. Değer görmesi şöyle dursun, kendisine toplumda yer bulması bile çok zordu. Büyüyüp kötü yola düşer endişesinden yola çıkıp kız çocuklarının büyümesine müsaade edilmezdi ve diri diri toprağa gömülürlerdi. Kadın ancak çocuk doğurduktan sonra aileye dâhil edilirdi. Çoğu zaman insan yerine bile konulmazdı.³⁵¹ Hz. Ömer'in *“İslâm öncesinde biz erkeklerin gözünde kadınların hiçbir değeri yoktu. Ne zaman ki İslâm geldi ve Kur'an onlardan bahsetti, gördük ki onların da bizler*

³⁴⁵ Güzel, “Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'le Evliliği, 11.

³⁴⁶ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, 1/203.

³⁴⁷ Kandemir, “Hatice”, 466.

³⁴⁸ Buhârî, “Bed'ü'l – vahy”, 3.

³⁴⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1/106.

³⁵⁰ Adem Apak, “Hz. Peygamber'in İlk Eşi: Hz. Hatice (r.anha)”, *Diyanet İlmî Dergi*, Temmuz (2010).

³⁵¹ Günaltay, *“İslâm'dan Önce Araçlar Arasında Kadının Durumu”*, 694.

üzerinde hakkı varmış”³⁵² sözleri durumun vahametini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Böyle bir toplumda Hz. Peygamber kadınlara çok değer vermiş bilhassa eşlerini çok önemsemiştir. Hz. Hatice'nin bunlar arasında yeri bambaşkadır. Hz. Âişe'nin şu rivayeti konuyu apaçık gözler önüne sermektedir.

وعن عائشة رضي الله عنها قالت : ما عَزْتُ عَلَى أَحَدٍ مِنْ نِسَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا عَزْتُ عَلَى خَدِيجَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا . وَمَا رَأَيْتُهَا قَطُّ ، وَلَكِنْ كَانَ يُكْتَبُ ذِكْرُهَا ، وَرَبَّمَا ذَبَحَ الشَّاةَ ، ثُمَّ يُقَطَّعُهَا أَعْضَاءَ ، ثُمَّ يَبْعَثُهَا فِي صَدَائِقِ خَدِيجَةَ ، فَرَبَّمَا قَلْتُ لَهُ : كَأَنَّ لَمْ يَكُنْ فِي الدُّنْيَا إِلَّا خَدِيجَةُ ، فَيَقُولُ : « إِنَّهَا كَانَتْ وَكَانَتْ وَكَانَتْ وَكَانَتْ لِي مِنْهَا وَلَدٌ

“Hz. Âişe (r.anha) şöyle dedi:

Hz. Peygamber'in hanımlarından hiçbirini Hatice'yi kışkırdığı kadar kıskanmadım. Üstelik onu (Resûl-i Ekrem'in yanında) hiç görmedim. Fakat Resûl-i Ekrem, - “O şöyle söyleydi” diye özelliklerini sayar ve “Çocuklarım ondan oldu”, derdi. ”³⁵³

25 yaşında evlendiği 40 yaşındaki kadınla 25 yıl boyunca tek eşli kalıp mutluluğu tatmış olan Hz. Peygamber, Hz. Hatice'ye sağlığında bizzat saygı göstermiş, vefat ettikten sonra da hatırasına ve yakınlarına değer vermiştir.³⁵⁴ Hz. Peygamber kendisinden hayli büyük olan bu iffetli kadınla uzun süre evli kalmış ve böylece İslâm toplumunda asıl olan tek evlilik, mutluluk ve huzur tek evliliktedir mesajını vermiştir.³⁵⁵

Hz. Peygamber 50 yaşına kadar hayatının en önemli yıllarını tek eşli geçirmiş, Hz. Hatice'nin vefatından sonra üç sene başkasıyla evlenmemiş, hayatının geriye kalan on yılında çeşitli sebeplerden dolayı evlilikler yapmıştır.³⁵⁶

“Cennet ehlinde kadınların en faziletlieleri, Hatice bint Huveylid, Fatıma bint Muhammed, Meryem bint İmrân, Firavun'un hanımı Âsiye'dir”³⁵⁷ diyen Hz. Peygamber Hatice'nin kendi hayatındaki önemini bir kez daha belirtmiştir. Hz. Resûl-i Ekrem'in Hz. Hatice'ye sevgisi öyle derindi ki çok sevdiği diğer eşi Hz. Âişe'yi

³⁵² Buhârî, “Libas”, 31.

³⁵³ Buhârî, “Menâkıbü'l-ensar”, 20. Müslim, “Fezâilü's sahbâ”, 74-76.

³⁵⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 2/294.

³⁵⁵ Musa Carullah, “Hatun”, thk. Mehmet Görmez (Ankara: Otto Yayınları, 2018), 92.

³⁵⁶ Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, 2/86.

³⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 316-393.

kıskandıracak boyuttaydı. Hz. Hatice'yi, "Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir"³⁵⁸ dediği Âişe'den daha çok seviyordu.

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in hayatının en güzel dönemlerinde tercih ettiği evlilik tek eşliktir. Ömrünün çeyrek asrında tek eşli olması bunun en büyük göstergesidir. Hayatının sonlarına doğru yapmış olduğu evliliklere bakıldığı takdirde genelde bulunduğu konumdan dolayı olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. Hz. Peygamber'in Kızı Hz. Fâtıma Üzerine Hz. Ali'ye Evlenme İzni Vermemesi

Hz. Peygamber'in tüm çocuklarıyla olduğu gibi Hz. Fâtıma ile ilişkileri çok güzeldi. Örnek alınması gereken bu baba kız ilişkisi Hz. Fâtıma evlendikten sonra da devam etmiştir. Hz. Peygamber, çok ilgili bir babaydı. Kızının ibadeti ile yakından ilgilenir, onun sorunlarına kayıtsız kalmazdı. Bu sebepten Hz. Fâtıma ve Hz. Ali arasında çıkan ufak tefek sorunlara duyarsız kalmamış, taraf olmadan aralarını bulmaya çalışmıştır. Hz. Peygamber'in müdahil olduğu durumlardan bir tanesi de Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma ile evli olduğu halde başka bir evlilik yapmak istemesidir. Bu başlık altında konuyla ilgili rivayetleri değerlendirecektir.

2.2.1. Hz. Fâtıma (ö. 11/632)

Hz. Fâtıma, risâletten bir yıl evvel Mekke'de doğdu.³⁵⁹ Künyesi, "Ümmü Ebîhâ" (babasının annesi)'dir. Kendisine bakıldığında Rasûlullah'ı anımsattığı için böyle anılmaktaydı.³⁶⁰ Hz. Fatıma'nın çeşitli lakabları vardı. Bunlardan en yaygın olanları; *Zehra* (aydınlık yüzlü kadın),³⁶¹ iffetli ve namuslu kadın anlamına gelen *Betül* idi. Ayrıca hanımların efendisi anlamında Seyyidün-Nisâ; üstün kavrayış yeteneğinden dolayı Zekiye, insanları memnun etmek için çabalamasından dolayı Marziyye şeklinde de anılmıştır.³⁶²

³⁵⁸ Buhârî, "Enbiya",45.

³⁵⁹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 8/19.

³⁶⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/377.

³⁶¹ Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'* (Kahire: Matbaatü's-Saade, 1974), 2/39.

³⁶² M. Yaşar Kandemir, "Fâtıma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/220.

Hiz. Fâtıma, Hiz. Peygamber'in Hiz. Hatice'den olma dört kızının en küçüğüdür.³⁶³ Hiz. Peygamber'in soyunun kendisi ile devam ettiği ve Hiz. Peygamber'den sonra yaşamış tek çocuğudur. Beraber büyüdüğü, çocukluğunu geçirdiği Hiz. Ali ile aralarında 4 ya da 5 yaş fark vardır. Kaynaklar, Medine'ye hicret ettiğinde 18 yaşlarında olduğunu kaydetmişlerdir.³⁶⁴ Cennet kadınlarının en faziletlilerinden Hiz. Fâtıma, Hiz. Peygamber'in terbiyesinde büyümüş, sadece fiziki görünüşü itibarıyla değil aynı zamanda ahlaki anlamda da babasına benzemiştir.³⁶⁵

Hiz. Hatice'nin vefatından sonra babasına destek vermeye çalışmış, onun düşmanlarına karşı dimdik durmuştur. Bu yüzden dönem dönem sıkıntılar yaşamıştır. Rivâyete göre Hiz. Muhammed, Kâbe'nin yanında namaz kılariken müşrikler Hiz. Peygamber'in sırtına deve işkembesi bırakmışlardır. Bunun üzerine Hiz. Fâtıma koşarak gelmiş, babasının üzerini temizlemiş, müşriklere beddua etmiştir.³⁶⁶ Hiz. Fâtıma Uhud savaşına birkaç hanım sahâbi ile birlikte katılmış, yaralıları tedavi etmiştir. Rivâyetlerde Hiz. Peygamber'in yaralanmasıyla akan kanın durmaması üzerine hasır yakıp külünü yaraya bastığı ve kanı durdurmaya çalıştığı yer almaktadır.³⁶⁷

Hiz. Peygamber'in vefat ettiği yıl, Hiz. Cebrail ile Kur'ân-ı Kerîm'i iki defa birbirlerine okuması üzerine bunun vefatına işaret ettiğini söylemesiyle Hiz. Fatıma ağlamış, Hiz. Peygamber ilk önce onun kendisine kavuşacağını haber vermesi ile de sevinmiş ve gülümsemiştir.³⁶⁸

Hiz. Fâtıma, Hiz. Peygamber'in vefatından yaklaşık altı ay sonra 3 Ramazan 11 (22 Kasım 632) de vefat etti. Onu Hiz. Ali yıkadı.³⁶⁹ Hiz. Ali, Hiz. Abbas (ö. 32/653) ve oğlu tarafından geceleyin cennetü'l-Bakî'ye defnedildi.

2.2.2. Hiz. Ali

Ebû Talib ve Fâtıma bint Esed b. Haşim'in en küçük çocuğu, Hiz. Peygamber'in amcaoğlu olan Hiz. Ali, hicretten yirmi yıl önce Mekke'de doğmuştur. Amcasının maddi

³⁶³ Kandemir, "Fâtıma", 221.

³⁶⁴ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebir*, 8/16.

³⁶⁵ Müslim, "Fezâilü's-Sahâbe", 98.

³⁶⁶ Buhârî, "Cizye ve Muvâdea", 21.

³⁶⁷ Müslim, "*Cihâd*", 101.

³⁶⁸ Buhârî, *el-Câmi*, "*Fezâ'ilü ashâbi'n-nebi*", 12.

³⁶⁹ Zehebî, *Siyer*, 2/128.

durumu düşük olduğu için Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi beş yaşından itibaren yanına almış, kendi himayesinde ve terbiyesinde büyütülmüştür. Hz. Ali Hz. Peygamberin Peygamberliğini ilk kabul edenlerdendir.³⁷⁰

Hz. Ali, üstün zekâsı, cesareti, dürüstlüğü, ilme düşkünlüğü ile tanınan Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişen bir delikanlıdır. Henüz 10 yaşlarında Hz. Hatice'den sonra Müslüman olmuştur.³⁷¹ Hz. Ali, Hz. Peygamber'e hep destek olmuş, onu adeta bir gölge gibi takip etmiştir. Hz. Peygamber de onu çok sevmiş, sözleri ile bunu açıkça belirtmiştir. Mesela Mekke'den hicret edenlerle Medineliler arasında yaptığı kardeşlik akdinde Hz. Ali'ye "*Sen dünyada ve ahirette benim kardeşimsin*" buyurarak onu kendine kardeş yapmıştır.³⁷² Yine başka bir sözünde "*Ben kimin dostu isem, Ali de onun dostudur*"³⁷³ şeklindeki ifadesi, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in hayatındaki önemini kavramak adına bir başka örnektir.

2.2.3. Hz. Fâtıma'nın Hz. Ali ile Evlilikleri

Evlilik sevgi ve sadakat üzerine kurulursa toplumun en büyük güvencesidir. Toplumsal sorunların çözümünde erdemli ve huzurlu bir aile çözüm kapısıdır. Tarihte kaydedilen örnek ailelerden biri de Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın kurmuş olduğu ailedir. Onların evinde Kur'ân okunur, Allah Resûl'ünün sözleri üzerine muhabbet edilirdi. İbadete düşkün olan bu aile fertlerini Allah Resûlü çok severdi. Cümei b. Umeyr et-Teymi'den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: Halamla birlikte Âişe'nin yanına girmiştik. Hz. Âişe'ye hangi kadın Allah Resûl'üne en sevgiliydi diye sorulduğunda "Fâtıma" diye cevap vermiştir. Peki, erkeklerden kim? diye sorulunca da: "*Fâtıma'nın kocasıdır, çünkü o geceleri çok namaz kılardı,, gündüzleri de çoğunlukla oruçlu idi*"³⁷⁴

Hz. Ali zengin biri değildir. Hz. Fâtıma'ya vereceği mehrin bedelini (450 dirhem) Bedir savaşından elde edilen ve kendi payına düşen zırhı satarak ödemiştir. Onlar için mütevazı bir düğün yapılmış, misafirlere ikram olarak hurma, bal şerbeti, gül suyu verilmiştir. Resûl-i Ekrem bir konuşma yapmış, mütevazı bir çeyizle çok mümtaz bir

³⁷⁰ Ethem Ruhi Fiğlalı, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/376.

³⁷¹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebir*, 3/22.

³⁷² Tirmizî, "Menâkib", 21.

³⁷³ Tirmizî, "Menâkib", 20.

³⁷⁴ Tirmizî, "Menâkib", 61.

yuva böylece kurulmuştur.³⁷⁵ Bu evlilik olduğunda Hz. Ali yirmi üç,³⁷⁶ Hz. Fatıma ise on sekiz yaşlarındaydı.³⁷⁷

Hz. Peygamber'in hanesindeki o mütevazı yaşam Hz. Fatıma'nın evinde de devam etmiştir. Fakat bu mütevazı yaşamın sebebi yokluk değil, ihtiyaç fazlasına sahip olmaktan imtina etmektendir. Onlar, güzel ve rahat yaşamayı sadaka vermeye tercih etmişlerdir.³⁷⁸ Rivayetlere göre Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın hanelerinde gece uyudukları bir deri parçası, gündüz de bir sergiden başka bir şeyleri yoktu.³⁷⁹ Hz. Fatıma, bir defasında ev işlerinde çok zorlandığını söyleyerek bir cariyeye istediğinde Allah Resûlü buna karşı çıkmış ve ona şöyle yapmasını tavsiye etmiştir.

وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ وَلِقَاطِمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: « إِذَا أُوتِيتُمَا إِلَى فِرَاشِكُمَا ،
أَوْ إِذَا أَخَذْتُمَا مَضَاجِعَكُمَا فَكَبِّرَا ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ ، وَسَبِّحَا ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ ، وَاحْمَدَا ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ » وَفِي رِوَايَةٍ : « التَّسْبِيحُ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ
» وَفِي رِوَايَةٍ : « التَّكْبِيرُ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ »

Ali radiyallahu anh'den rivayet edildiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ona ve Fâtıma radiyallahu anhâ'ya: "Yatağınıza girdiğiniz zaman - veya istirahatete çekildiğiniz zaman - otuz üç defa Allahu ekber, otuz üç defa subhânallah, otuz üç defa da elhamdulillâh deyiniz" buyurdu.³⁸⁰ Diğer bir rivayete göre "Otuz dört defa subhânallah deyiniz" buyurmuştur.³⁸¹ Başka bir rivayete göre ise "Otuz dört defa Allahu ekber deyiniz" buyurmuştur.³⁸²

Allah Resûlü, sade ve mütevazı bir hayat yaşamış ailesine böyle yaşamayı tavsiye etmiştir. Zaman zaman eşlerinin dünya malı talepleri olmuştur. Ama Allah Resulü bunları reddetmiş hatta bu isteklerinden dolayı onlarla bir müddet bağını kesmiştir. Gelen ayet üzerine hanımları bir tercih ile karşı karşıya bırakılmış, neticede hanımları Allah ve Resûlü'nü tercih ettiklerini beyan etmişlerdir.³⁸³ Görüldüğü üzere Hz.

³⁷⁵ Kandemir, "Fâtıma", 222.

³⁷⁶ Fığlalı, "Ali", 377.

³⁷⁷ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 8/19.

³⁷⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3/351.

³⁷⁹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 10/22.

³⁸⁰ Buhârî, "Daavât", 11; Müslim, "Zikir" 80; Ebû Dâvûd, "Edeb", 100.

³⁸¹ Buhârî, "Daavât", 11.

³⁸² Buhârî, "Farzu'l-humüs", 6; "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 9; Müslim, "Zikir", 80.

³⁸³ Tahrir, 66/ 1-5

Peygamber sadece eşlerinin taleplerini değil, aynı zamanda ev yükü ve çocukların bakımında zorlanan Hz. Fatıma'nın da dünyalık talebini kabul etmemiş, ona Rabbinin zikr etmesini tavsiye etmiştir.

Hz. Peygamber, diğer kızlarında olduğu gibi Hz. Fâtıma (ö. 11/632)'nin da evliliğinde hassas davranmış, onu bizzat kendi elleriyle gelin edip evlendirdikten sonra da şefkat elini onun üzerinden hiç çekmemiştir. Genel anlamda örneklik teşkil eden bir aile hayatları olsa da evlilikleri esnasında ufak tefek sorunlar yaşanmamış değildir.³⁸⁴ Ama bu sorunlar Hz. Peygamber'in tavsiye ve nasihatları ile büyümeden çözüme kavuşmuştur.³⁸⁵ Örneğin; bir gün Hz. Peygamber, kızını ziyaretinde Hz. Ali (ö. 40/661)'nin evde olmadığını ve aralarının bozuk olduğunu müşahâde edince, hemen konuyla ilgilenmiş, Hz. Ali'yi aramaya çıkmış, onu bir mescitte yerde uyurken görmüştü. Sonra "kalk ey Ebû Turâb" diyerek üstündeki tozlarını silkelemiş, tutup eve götürmüş ve kızıyla aralarını taraf olmadan düzeltmiştir. Bir başka örnekte ise; Hz. Fâtıma ile evli olan Hz. Ali'nin ikinci kez evlenmesine müsaade etmemiştir. Bunun sebepleri arasında Hz. Fâtıma'ya olan sonsuz şefkatinden dolayı bu nikâhın Fâtıma'yı üzeceğinden endişe etmesidir.³⁸⁶

Hz. Fâtıma ve Hz. Ali ile evliliklerinden Hasan, Hüseyin, küçük yaşta vefat eden Muhassin,³⁸⁷ Ümmü Gülsûm ve Zeyneb dünyaya gelmiştir.³⁸⁸

2.2.4. Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'nın Sağlığında Evlenmek İstemesi

Hz. Fatıma'ya daha önce Hz. Ebû Bekir (ö.13/634) ve Hz. Ömer (ö. 23/644) gibi büyük sahâbiler talip olmuşlardır. Hz. Peygamber, bu büyük önemli iki sahabînin Hz. Fatıma ile evlenme isteklerini kibarca reddetmiştir.³⁸⁹ Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olması, O'nun terbiyesinde büyümesi, yaşının daha genç olması sebebiyle Hz.

³⁸⁴ Buhârî, "Edep", 113.

³⁸⁵ Buhârî, "Salât", 276; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 38.

³⁸⁶ Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1977), 10/318.

³⁸⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, 6/243.

³⁸⁸ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/667.

³⁸⁹ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 10/20.

Fâtıma'nın da onayı alınarak, Hz. Ali ile nikâh kıyılmıştır.³⁹⁰ Bu evlilik 8 yıl sürmüştür.³⁹¹

Hz. Fâtıma yaşıyorken Hz. Ali herhangi bir evlilik yapmamıştır. Bunu Hz. Peygamber'in izin vermemesine bağlayan olduğu gibi Hz. Fâtıma'nın baskın karakter olmasına bağlayan da vardır. Ancak buna rağmen Hz. Ali'nin câriyeler edindiğine dair rivâyetler mevcuttur.³⁹²

2.2.5. Cârîyelerle İlgili Bazı Rivâyetler

Birinci rivâyet: Hz. Peygamber, Hâlid b. Velîd komutasındaki orduyu Yemen üzerine görevlendirmiş, bu ordu orada çok büyük ganimetler elde etmiştir. Elde edilen ganimetlerin taksimi için Hz. Ali gönderilmiştir. Hz. Ali gerekli taksimatı yaptıktan sonra ganimetler arasındaki câriyelerden bir tanesini kendisine ayırmış ve onunla birlikte olmuştur. Bu durum sahâbe arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Rivâyet şöyledir:

Bureyde (r.a) şöyle demiştir: Hz. Peygamber, Ali'yi ganimet mallarının beşte birini almak için Yemen'e Halid b. Velid (ö. 21/642)'in yanına göndermişti. Bu seferde ben Ali'ye öfkeleniyordum, çünkü Ali ganimetten hissesine bir câriye almış, sabahleyin de yıkanmıştı. Ben Halid b. Velid'e:

-Şu Ali 'yi görüyor musun bak ne yaptı? dedim

En sonunda Peygamber huzuruna geldiğimizde Ali'nin bu hareketini Hz. Peygamber'e zikrettim. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

-Ya Bureyde Ali'ye öfkeleniyor musun? Buyurdu. ben:

-Evet öfkeleniyorum diye tasdik ettim.

“Sen Ali'ye öfkelenme! Çünkü onun ganimet malındaki beşte birindeki hissesi, aldığı câriyeden daha çoktur” buyurdu.³⁹³

³⁹⁰ Taberî, Târîhu'r-rüsûl ve'l-mülûk, 2/410. İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 10/23.

³⁹¹ Kandemir, "Fâtıma", 222.

³⁹² Gencal Şenyayla, "Hz. Ali'nin, Ebû Cehil'in Kızı İle Evlenme Teşebbüsü Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *İSTEM*, 30 Haziran 2021, 105.

³⁹³ Buhârî, "Meğazi", 4393.

İkinci rivâyet de sadece Hakîm et-Tirmizi (ö. 320/932)'nin rivâyet ettiği olaydır ve şöyledir: Huneyn savaşında Hevazin kabilesinden çok fazla ganimet elde edilmiştir. Hz. Peygamber bu ganimetleri taksim edince Hz. Ali'nin payına da bir câriye düşmüştü. Hz. Ali, câriyeyi alıp hazırlaması için ablasına götürdü. Fakat tam bu esnada Hevâzinliler İslâm'ı kabul etmişlerdir. Böylelikle esirlerin serbest bırakılması ilan edilmiş ve bu iş kalakalmıştır.³⁹⁴

Üçüncü rivâyet ise Hz. Ebû Bekir döneminde dinden dönen Benî Hanîfe kabilesinin üzerine Hz. Ebû Bekir, Hâlid b. Velîd komutasında bir orduyu göndermiştir. Bu kabile sonuç itibariyle yeniden itaat etmiştir. Beni Hanife kabilesinden elde edilen esirlerden bir kadını Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali'ye câriye olarak vermiştir.³⁹⁵

Bu olay üzerine Hz. Fâtıma çok üzülmüş, Ümmü Eymen (ö. 24/645) buna şahid olunca ve sebebini sorunca Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ali'ye câriye verdiğinden bahsetmiştir. Bunun üzerine Ümmü Eymen dışarı çıkıp "Peygamber ailesine saygı yok mu" diye bağırmıştır. Hz. Ali de câriyeyi Hz. Fâtıma'ya yardımcı olsun diye kabul ettiğini söylemiştir.

2.2.6. Hz. Ali'nin Ebû Cehil'in Kızı ile Evlenme Teşebbüsüne Dair Rivâyetler

Bir başka rivâyet de Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma ile evliyken Ebû Cehilin kızı Cüveyriye ile evlenme teşebbüsüdür. Bu rivayet, daha çok Misver b. Mahreme (ö. 64/683) kanalıyla gelen hadistir ki, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve İbn Mâce (ö. 273/887) gibi hadiste otorite olmuş muhaddisler kitaplarına bu kanaldan gelen hadisleri almışlardır. Tirmizi, Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692)'den gelen rivâyeti kitabına almıştır. Taberânî (ö. 360/971) ise İbn Abbas (ö. 68/687) kanalıyla geleni eserine kaydetmiştir.³⁹⁶ Aynı rivayetlerde yer aldığına göre Allah Resûlü'nün karşı durması, bu olaydan hoşnut olmaması üzerine Hz. Ali bu teşebbüsten vazgeçmiştir. Allah Resûlü'nün istememesinin çeşitli nedenleri olmakla beraber en mühim nedenin Hz. Fatıma'nın üzülmemesi olduğu anlaşılmaktadır.

³⁹⁴ Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Nevadiru'l usûl fi ahâdîsi'r resûl* (Beirut, t.y.), 3/184.

³⁹⁵ İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 5/184.

³⁹⁶ Buhârî, "Fedâil", 16; Müslim, "Fezâil", 2449; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 13 (2069); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/249.; Tirmizî, "Menâkıb", 3869.; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 5/280 (No.5316).

Konuyla ilgili hadis kitaplarında birkaç tane rivâyet vardır. Bunlar tek tek ele alınıp konu incelenecek olursa; Misver b. Mahreme'den gelen rivâyet şöyledir: Hz. Peygamber minbere çıkarak *"Hişam b. Muğire (ö. 1) ailesi bana gelip kendi kızlarını Ali b. Ebî Talib'e nikâhlamaları konusunda izin istediler. Kesinlikle buna izin vermiyorum, buna izin vermiyorum, buna izin vermiyorum. Kızım benim parçamdır onu rahatsız edecek her şey beni üzer."*³⁹⁷ Hz. Peygamber, damadı Hz. Ali'nin evlilik teşebbüsünü öğrendiğinde bu tepkiyi vermiş, buna müsaade etmeyeceğini açıklamıştır. Bununla kalmayıp minbere çıkıp hutbe bile irâd etmiştir.³⁹⁸

Diğer rivayet ise Hz. Fâtıma, Hz. Ali'nin evleneceğini duyunca Hz. Peygamber'in yanına gelir ve şöyle der; insanlar kızların hakkında senin hiç kızmadığına ve onları korumadığına dair ileri geri konuşuyorlar. Bak işte Ali, Ebû Cehîl'in kızı ile evlenecekmiş, Hz. Peygamber de bunun üzerine bir konuşma yapmış, şöyle demiştir: *"Ben diğer kızımı Ebû'l-As b. Rebî (ö. 12) ile nikâhladım. O bana söz verdi ve sözünde durdu. Fâtıma, benim parçamdır, ben onun kötülüğüne müsaade edemem. Allah'a yemin olsun ki Allah Peygamberinin kızı Allah düşmanının kızı aynı kişinin nikâhı altında bulunamaz."*³⁹⁹ Yine bu rivâyetten anlaşıldığı üzere Hz. Ali, Ebû Cehil'in kızı ile nikâhlanmak istediğinde, Hz. Peygamber buna karşı çıkmıştır. Böyle bir durumun kızını üzeceğinden, dolayısıyla kendisinin de üzüleceğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Ali bu evlilikten vazgeçmiştir. Ayrıca bu hadisten Hz. Peygamber'in sadece Hz. Fâtıma değil diğer kızlarının da üzerine evlenilmesine karşı çıktığı anlamı çıkarılabilir.⁴⁰⁰

Müslim'de geçen diğer bir rivâyet de ise Ali b. Hüseyin şöyle nakletmiştir: *"Kendileri Yezid b. Muaviye (ö. 64/684)'nin yanından Hüseyin b. Ali'nin şehid edildiği yerden Medine'ye geldikleri vakit ona Misver b. Mahreme tesadüf etmiş ve o:*

-Bana emredecek bir hacetin var mı? diye sormuş. Ali de:

-Ben kendisine: Hayır! diye cevap verdim. demiştir Misver:

³⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/249.

³⁹⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/328.

³⁹⁹ Buhârî, "Fedâil", 16.

⁴⁰⁰ Ebû Dâvud, "Nikâh", 13.

-Bana Resûlullah (sav)'in kılıcını verir misin? Çünkü ben, kavminin onu almak için sana galebe çalacaklarından korkarım. Allah'a yemin olsun! Eğer onu bana verirsen ona ebediyen dokunulmaz, tâ canım çıkıncaya kadar! Gerçekten Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Cehl'in kızını istedi de, ben Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'i dinledim. Kendisi halka şurada şu minberinin üzerinde hutbe okuyordu. Ben o zaman baliğ olmuştum:

“Gerçekten Fâtıma bendendir. Ben onun dini hususunda fitneye uğrayacağından korkarım” buyurdular, demiş.⁴⁰¹ Bu rivâyetten anlaşılan, Hz. Peygamber'in bu evliliğe karşı çıkışındaki temel neden psikolojik ve sosyolojiktir. Bu karşı çıkışın aslında hukukî bir tarafı yoktur. Ebû Dâvûd, el-Misver b. Mahreme Resûlullah (s.a.v)'ı minber üzerinde (şöyle) buyururken işittiğini söylemiştir:

“Hişam b. Muğire oğulları, kızlarını Ali b. Ebî Talib'e nikâhlamak için benden izin istediler. Ben izin vermiyorum. Tekrar söylüyorum; ben izin vermiyorum. Tekrar ediyorum ben izin vermiyorum. Ancak Ebû Tâlib'in oğlu benim kızımı boşayıp onların kızıyla evlenmek isterse o başka. Çünkü benim kızım benden bir parçadır. Onu rahatsız eden şey beni rahatsız eder ve onu üzen şey beni üzer.”⁴⁰² Kaynaklarda böyle bir rivayet bulunsa da bazı kaynaklarda bu rivayetin zayıf olduğu yer almaktadır.⁴⁰³

Tirmizi'deki rivâyete gelince bu rivâyet de Abdullah b. Zübeyr'den gelmektedir. ‘Fâtıma, benim parçamdır onu üzecek bir şey beni de üzer, onun canını acıtacak olan benim de canımı acıtır.’⁴⁰⁴

Hz. Fâtıma Hz. Peygamber'in hayatta kalan son evladıydı. Anlaşılan odur ki Hz. Peygamber evladının incinmesini, dahası yaşadığı durumdan dolayı duygularına yenilmesinden korkuyordu. Taberânî'de geçen İbn Abbas'tan gelen rivâyette ise: Hz. Peygamber Hz. Ali'nin evlilik teşebbüsünü duyduğunda “Onunla evleneceksen kızımızı bize gönder”⁴⁰⁵ demiştir. Hz. Peygamber kızının üzerine evliliği asla tasvip etmeyeceğini çok net bir şekilde anlatmıştır. Hz. Ali evlilikte eğer ısrar ederse Hz. Fâtıma'yı boşaması gerektiğini vurgulamıştır. Bu hadisin zayıf olduğu rivayetini göz

⁴⁰¹ Buharî, “Humus”,5; Müslim, “Fezâil”, 2449.

⁴⁰² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 5/280 (No.5316).

⁴⁰³ Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Ebi Bekr el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, thk. Hüsâmu'ddîn el-Kudsî (Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994), 9/203.

⁴⁰⁴ Tirmizî, “Menâkıb”, 3869.

⁴⁰⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 5/280 (No.5316).

önünde bulundurmak gerekir. Çünkü çok eşliliğe izin veren âyet varken ve Hz. Peygamber'in kendi yaşamında çok eşlilik hayatının adeta bir parçası iken damadının evlilik isteği üzerine bu derece bir tepki göstermesi pek mümkün görülmemektedir. Hz. Fatıma'nın hassas yapısı, kendi özel durumundan dolayı kendi üzerine evliliği kabul etmemesine sebep olabilir. Allah Resûlü'nün bunun farkında olarak kızını koruma içgüdüsüyle bu olaydan hoşnut olmayıp izin vermemesi olası bir durumdur.

Suyûtî, (ö.911/1505) “Peygamberimiz’e Has Özelliklerden: Kızları Üzerine Evlenilmemesi Babı” adıyla Hasâisu’l-Kübra adlı eserinde ilgili hadislere yer vermiştir. İbn Hacer’in de söz konusu hadisin şerhinde “*Nasıl ki Hz. Peygamber’in vefatından sonra eşleriyle evlenilemiyorsa kızları hayatta iken onların üzerlerine evlenilmemesi de Hz. Peygamber’e has özelliklerden biridir*” şeklinde bir yaklaşımda bulunduğunu söylemektedir.⁴⁰⁶

Bütün bu rivâyetlerden anlaşılan, evlilik teşebbüsünü Hz. Peygamber'in duyduğudur. Bunların aksine başka bir rivâyet vardır ki, burada izin isteyen kişinin bizzat Hz. Ali'nin olduğuna dairdir. Hz. Ali, Ebû Cehil'in kızına talip olmuş ve amcasından onu istemiştir. Konuyu öğrenen Hz. Peygamber, Hz. Fâtıma'nın kendisinin bir parçası olduğunu, onun üzülmesinin kendi üzülmesi demek olduğunu Hz. Aliye söylemiş ve Hz. Ali de “*Senin hoş görmediğin bir şeyi ben asla yapmam*” diyerek evlenmekten vazgeçmiştir. Rivâyetler, bize Hz. Ali'nin Ebû Cehil'in kızı Cüveyriye ile evlilik isteği, Hz. Fâtıma'nın buna tepkisi, Hz. Peygamberin de buna müsaade etmemesini haber vermektedir. Bütün bu tepkilerden sonra Hz. Ali de bu kararından vazgeçip Hz. Fâtıma'nın vefatına kadar da başka bir evlilik teşebbüsünde bulunmamıştır.⁴⁰⁷

2.2.7. Rivâyetlerin Değerlendirmesi

Rivâyetlere bakıldığında konunun, genellikle hadis kitaplarında Fezâil ve Menâkıb bölümlerinde Hz. Fâtıma ile ilgili yönüyle ele alınmıştır. Hz. Peygamber ve

⁴⁰⁶ Ebü'l-Fadl Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-Hasaisü'l-Kübra* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1407), 2/477.

⁴⁰⁷ Buhârî, “Fezailü ashâbi'n- Nebî”, 16; Müslim, “Fezailü's sahabe”, 95-96; Tirmizî, “Menâkıb” ,61; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 31/249 (No. 18926). İbn Hacer, Fethu'l -bârî, 7/108; Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrekü ala's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ' (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1990), 3/173. Şenyayla, “Hz. Ali'nin, Ebû Cehil'in Kızı İle Evlenme Teşebbüsü Hakkındaki Rivâyetlerin Değerlendirilmesi”, 114.

ailesinin öneminin bir kez daha vurgulandığı rivayetler Hz. Peygamber ailesinin başka bir yönünü gözler önüne sermektedir. Zira asr-ı saadet olarak nitelendirdiğimiz dönemin bütün yönleriyle ele alınıp herşeye rağmen asr-ı saadet olması müslüman aileler için başka bir örneklik teşkil etmektedir.

Aslında İslâm'ın yasak kılmadığı, üstelik bulunduğu ortam ve şartlar gereği çok evliliğin yadırganmadığı bir durumda Hz. Ali neden bu evlilik engeline takılmıştır sorusu üzerinde durmak gerekir. En önemli sebep, hali hazırda evli olduğu eşi Peygamber kızıydı. Ve bu yeltenme için gerekli onayı Hz. Peygamber vermemiş, böylece bu evlilik de gerçekleşmemiştir.⁴⁰⁸

Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi çok sevmesine rağmen bu olay cereyan ettiğinde Hz. Ali'yi çağırıp yüz yüze konuşup ikna edebilir, aile arasındaki bu meseleyi çözebilirdi. Ama Hz. Peygamber bunu tercih etmemiş, minbere çıkıp hutbe okumayı daha uygun bulmuştur. Ve çok kızmış olmalı ki, Hz. Ali'nin ismini bile anmamış bunun yerine “*Ebû Talib'in oğlu*” ifadesini kullanmıştır.⁴⁰⁹

Rivâyetlerden teklifin Hişâm b. Muğire ailesinden geldiği de anlaşılmaktadır. Cüveyriye'yi Hz. Ali'ye düşünme sebeplerinin başında düşmanlığı bitirmek düşüncesi gelmekteydi. Zira Haşimoğulları ve Mahzumoğulları arasında cahiliyeden kalma düşmanlık vardı.⁴¹⁰

Yine rivâyetlerden anlaşılacağı üzere Hz. Ali Cüveyriye'yi ailesinden isteyince, onlar da Hz. Peygamber'den müsaade almak için Hz. Peygamber'e müracaat etmişlerdir.⁴¹¹ Ayrıca Cüveyriye, önce Mekke valisi Attâb b. Esîd (ö. 13/634) ile onun genç yaşta vefatından sonra da Saîd b. El- Âs b. Ümeyye (ö. 13/634) ile evlenmiştir.⁴¹²

2.2.8. Hz. Peygamber'in Bu Evliliğe İzin Vermemesinin Sebebi

Hz. Ali'nin bu talebi İslâm hukukuna aykırı değilken üstelik yaşadığı ortam çok evliliğe açık bir toplum iken Hz. Peygamber neden bu evliliğe engel olmuştur? Hz.

⁴⁰⁸ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.), 16/230.

⁴⁰⁹ Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 20/212.

⁴¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31/249. Buhârî, "Nikâh", 109.

⁴¹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 9/328-329.

⁴¹² İbn Sa'd, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, 8/206.

Peygamber'in bu tavrının asıl sebebi, biricik kızının üzülmüne gönlünün razı olmamasıdır. “Onun kendisinden bir parça olduğunu, onu üzenin kendisini üzdüğünü” söylemesi bunun neticesindedir.⁴¹³ Zira Hz. Fatıma'nın üzülmeye dini bir meseledir. Bu durum ona hastır.⁴¹⁴

Hz. Peygamber'in çok evlilik yaptığı bilinen bir gerçektir. Zaman zaman bu evliliklerinden bazıları ile alakalı sorun yaşadığı da bir diğer gerçektir. Bütün bunlarla beraber dört kadınla evlenme ruhsatının varlığı ortada iken Hz. Peygamber kızının üzerine tek bir evlilik dahi yapılmasına müsaade etmemiştir. Rivayetler incelenip değerlendirildiği takdirde bu izin vermemenin altında aslında tamamen kişisel sebeplerin yattığı kolaylıkla anlaşılabilir. Zira bir tarafta dört evliliğe kadar izin olduğu âyet, diğer tarafta Hz. Peygamber'in kendisinin çok evliliği gerçeği dururken Hz. Peygamber'in bu evliliğe izin vermeyişi muhtemelen Hz. Fatıma'nın özel durumuyla alakalıdır. Zira çok eşi olan Hz. Peygamber çok eşi olduğu için zaman zaman eşlerinin arasında kıskançlık vaki olmuş, bu durum hem hanımlarını hem kendisini zor durumda bırakmıştır. Hz. Peygamber'in, kızı üzerine bir tek kuma getirilmesine bile rıza göstermemesinin altında yatan sebeplerden biri bu olabilir. Öncelikle belirtmek gerekir ki Hz. Fâtıma ile Hz. Peygamber'in eşleri aynı durumda değildi. Hz. Fâtıma, annesi ve kardeşlerini kaybetmişti. Hayatta gidip dertleşip güç kazanacağı bir yakını kalmamıştı. Hz. Peygamber'in eşleri ise bu durumda değildi. Üstelik onlar Resulullah'ın nikâhı altında bulunmayı bir ayrıcalık olarak görüp buna razı oluyorlardı. Allah Resûlü bunun çok farkındaydı. Onun üzülmeye gönlü razı olmazdı.⁴¹⁵

Hz. Peygamber'in izin vermeme sebeplerinden birtanesi Hz. Fatıma'nın üzülmeye istememesidir. Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Hz. Fatımayı çok iyi biliyordu. Bu olay yüzünden birbirlerini kırmalarını ve üzülmelerini istemiyordu. Çünkü daha önce aralarında bazı sebeplerden zaten sıkıntılar vardı. Bu meselenin daha fazla aralarını bozmasını istemiyordu.⁴¹⁶

⁴¹³ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 16/230.

⁴¹⁴ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, 20/212; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 8/114; Muhammed b. Abdülbâkî ezZürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-mevâhibi'l-ledünniyye* (Beyrut, 1996), 7/273.

⁴¹⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/328.

⁴¹⁶ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 8/152.

Başka bir durum da var ki o da Hz. Ali'nin evlenmek istediği kişi İslâm düşmanı olarak bilinen Ebû Cehil'in kızıdır. Haliyle Hz. Peygamber kendi kızıyla İslâm düşmanın kızının aynı adamın nikâhı altında olmasını asla kabul edemezdi.⁴¹⁷ Ama asıl sebebin bu olmadığı Hz. Peygamber'in kendi yaşantısından kolaylıkla anlaşılmalıdır. Cüveyriye, Ebû Cehil'in kızı değil de başkasının çocuğu olsaydı da Hz. Peygamber, yine kabul etmeyecekti. Zira kendi eşlerinden olan Ümmü Habibe,⁴¹⁸ müşrik bir babanın kızı iken, Hz. Safiyye de Yahudi bir babanın kızıydı.⁴¹⁹

⁴¹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/329

⁴¹⁸ Aynur Uraler, "Ümmü Habîbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/318.

⁴¹⁹ Uraler, "Safiyye", 35/475.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÇOK EŞLİLİK KONUSUNA GENEL YAKLAŞIMLAR

Çok eşliliği İslâm'a mal edip, sanki İslâm'ın getirdiği bir hükümmüş gibi düşünüp eleştirenler aslında cahilliklerinden kaynaklı bir haksız davranış içerisindeyler. Zira çok eşlilik İslâm'la var olan bir mevzu değildir.⁴²⁰ Tarihte süregelen bir sosyolojik vakıdır. Hz. Peygamber'in doğduğu cahiliye döneminde uygulandığı gibi Hz. Peygamber döneminde de devam etmiştir.⁴²¹ Ama Hz. Peygamber'in bu konuda bir emri yoktur. Kendisinin çok eşlilik yapmasının çok fazla sebep ve hikmeti vardır.

Fatma Aliye, bu konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Fatma Aliye, sahabenin çok evlilik yapmasıyla alakalı düşüncelerini şöyle dile getirir: *“Hz.Ömer”in birkaç zevcesi vardı, zira o halife idi. Herkes onun gibi olamazdı. Kadınlar kendileri, o kadar büyük bir şerefi yalnız bir kadına çok görürlerdi. Onlar kendi hüsn-ü rızalarıyla o hususda taaddüd-ü zevcâtı arzu ederlerdi. Hz. Peygamber gibi o da kimseyi zor ile almadı. Hazret-i Resul, gençliğini bir zevce ile imrar eyleyüb sonra dokuz haremi bulunması, ezvacı mutahharanın o şerefe nail edilmeleri için değil midir? Şayân-ı mükâfat olan o muhedderât-ı İslâm”ı (İslâm”ın temiz kadınlarını) nail-i mükâfat için olduğundan elbet şüphe yoktur”⁴²²*

Gerek Hz. Peygamber gerekse güzide sahabesi çok eşlilik yapmışlardır. Ancak buldukları asır ve çevre açısından pek yadırganmayacak bir mesele olan bu durum, aynı zamanda konumları açısından da garipsenecek bir durum değildi. Çok eşlilik tebliğ ve irşâd görevi olan Hz. Peygamber ve sahabesi için bir iletişim ve ulaşım metoduydu. Ayrıca bu tür şerefli konumlarda bulunan kişilerin akrabası olmak hele de eşi olmak her kadının arzu ettiği bir durumdur. Şunu da belirtmek gerekir ki; ne Hz. Peygamber ne arkadaşları evliliklerini zorla ya da zorbalıkla yapmış değillerdir.

⁴²⁰ Hamidullah, “Müslümanlarda Hukuk Felsefesi”, 27-28

⁴²¹ Günaltay, “İslâmdan Önce Arablarda Kadının Durumu”, 701-706.

⁴²² Abdurrahman Kurt, “Osmanlı Toplumunda Poligami”, *Yeni Türkiye Dergisi* 5 (t.y.), 12.

3.1.Çok Eşlilik Konusunda Yapılan Eleştiriler

Hız. Peygamber'in aile hayatında en çok eleştirilen durumların en başında çok evlilik yapması gelir. Gerek yaşadığı çağda gerekse sonraki zamanlarda ve özellikle de günümüzde bu konu adeta dillere dolanmış ve bir türlü gündemden düşmemektedir. Özellikle Avrupa çok eşlilik üzerinden İslâm'a saldırı da bulunmaktadır.⁴²³ Hız. Peygamber döneminde daha çok Yahudilerin bu konuda dedikoduları mevcuttur. Konuyla ilgili Kur'ân-ı Kerîm'in Nisâ sûresi 54. âyetindeki cevabı el-Ferra (ö. 207/822)'ya göre bu konuyla alakalıdır.⁴²⁴

*"...Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeylerden dolayı insanlara haset mi ediyorlar? Oysa İbrahim soyuna da kitabı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümlerlik bahşettik."*⁴²⁵

Yine başka bir âyette Yahudilerin bu iddialarına şu şekilde cevap verilmiştir: *"And olsun senden önce de Peygamberler göndermiş, onlara da eş ve çocuklar vermiştik. Allah'ın izni olmadan hiçbir Peygamber mûcize getiremez. Süreli her şeyin bir kaydı vardır."*⁴²⁶

Taaddüd-i zevcât, Hız. Peygamber'in yaşadığı dönemde sanıldığı gibi çok yaygın olmamakla beraber yadırganmayacak kadar vardı. Mesela kendisi Müslüman olmayan Lübnan'lı yazar Corci Zeydan, Medeniyet-i İslâmiye adlı eserinde Müslümanlarda birden fazla evliliğin %5 oranında olduğunu tespit etmiştir. Özellikle Yahudi ve Hıristiyanlarda o dönemde çok daha yaygındı. Tevrat'ta Hız. Süleyman ile ilgili olarak 1000 kadınla evlendiğinden bahsedilir⁴²⁷

Ayrıca günümüz modern dünyasında gerek din düşmanlığı yapanlar gerekse Müslümanların kendi içlerinde en çok konuşulup tartışılan ve eleştirilen bir konu olması hasebiyle detaylı bir şekilde işlenmesi gerekmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki,

⁴²³ Kamil Ali - Öğüt, "Çok Evlilik", 417.

⁴²⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd El-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr ve Ahmed Yûsuf en-Necâtî (Beyrut: Alemu'l-Kutub, 1980), 1/275.

⁴²⁵ Nisâ, 4/ 54.

⁴²⁶ Ra'd, 13/38

⁴²⁷ Demircan, *Aile Reisi Olarak Hız. Peygamber*, 216.

yakın tarihte yapılan bazı araştırmalara göre Irak, Hindistan, Mısır, İnan gibi ülkelerde çok eşliliğe olumsuz bir bakış söz konusudur.⁴²⁸

3.2. Çok Eşlilik Konusuna Geleneksel Yaklaşımlar

Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayetler⁴²⁹ ile Hz. Peygamber'in uygulamaları⁴³⁰ çok eşliliğin meşru olduğuna işarettir.⁴³¹ şu bir gerçek ki, çok eşlilik denilince akıllara ilk gelen Nisâ sreai 4. ayetinin iniş sebebi doğrudan çok eşlilik ile ilgili değil, yetimlerin hakkına riayet ile ilgilidir. Ne var ki ayetten çok eşliliğin meşru olmadığına dair bir anlam da çıkmamaktadır.⁴³²

Ayrıca Hz. Peygamber, beş eşi olan ve yeni Müslüman olan Nevfel b. Muâviye'ye beş eşinden birini bırakmasını istemiştir. Kays b. Hâris'e sekiz eşinden dört tanesini ve Gaylân b. Seleme'ye on eşinden dörtten fazlasını boşamasını istemiştir. Bütün bu rnekler İslâm'da çok eşliliğin emir olmadığını ve teşvik de edilmediğini ancak dört ile sınırlandırıldığını göstermektedir.⁴³³ Gerek ayet-i kerime gerek Hz. Peygamber'in uygulamaları ayrıca İslâm alimlerinin içtihadı ile çok eşliliğin İslâm'da mübâh olduğu sonucu çıkmaktadır.⁴³⁴

Çok Eşlilik Konusuna Modern Yaklaşımlar

Klasik anlayış, Nisâ suresi 3. ayeete dayanarak çok eşliliğin mübâh olduğunu savunur. Bu konuda görüş birliği vardır. Ancak modern anlayış, ayetin iniş sebebine binaen konuya farklı açılardan bakmıştır. Burada konuya farklı bakanlardan birkaç tanesi aktarılacaktır.

⁴²⁸ Nur znel, *İslâm lkelerinde Aile* (Ankara, 1991), 252.

⁴²⁹ Nisâ, 4/3.

⁴³⁰ Ahzab, 33/50, 51, 59; Tahrim, 66/3-5

⁴³¹ Eb Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Atfeyş (Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964), 6/24; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/1290.

⁴³² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, (Beyrut/Kahire: Dâru'l-ceylMektebet'l-kllyeti'l-ezheriyye, 2004), 2/64; Meręînânî, *el-Hidâye*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), 2/194; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî Abdülfettah Muhammed, *el-Hulv*, (Riyad: Dâru Âlemi'l-kütüb, 1997), 9/ 371; şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1997), 3/ 241.

⁴³³ İbn Mâce, "Nikâh", 40; Tirmîzî, "Nikâh", 33.

⁴³⁴ Sa'di Eb Ceyb, *Mevsuatl İcma fil Fikhil İslâmi* (Lübnan: Dâru'l Fikr, 2011), 2/1087.

Mansûrîzâde Mehmed Said Bey (ö.1923)

Mansurizade, birçok İslâm hukuku prensibinin değişmesi veya yenilenmesini savunmaktaydı. Bu prensiplerin başında çok eşlilik meselesi de bulunmaktaydı. O, çok eşliliğin, Ulü'l-emr tarafından kaldırılması gerektiğini düşünmekteydi. Çünkü ona göre çok eşlilik İslâm'ın emri olmamakla beraber cevaz verdiği bir meseledir. Haliyle şer'i bir mesele olmayan bu konu ulü'l-emr tarafından rahatlıkla kaldırılabilirdi. Maslahatlar göz önünde bulundurup konu tamamen kapatılabilirdi. Mansûrîzâde, bu fikriyle döneminin en hararetli fikhî bir meselesine girmiş bulunmaktaydı.

Yine o dönemde yazılan birçok roman da Mansûrîzâde ile paralel görüşler içermektedir. Bunların arasında öne çıkan isimlerden Abdullah Cevdet, çok eşlilik âdetinin Osmanlı'ya Batı'dan geçtiğini savunmuştur.⁴³⁵ Çok eşliliğin yasaklanmasını düşünenlerden olan Celal Nuri ve Tahsin Nahid, nasıl ki halife, faiz uygulamasını yasaklayabiliyorsa aynı şekilde çok eşliliği yasaklamalıdır, görüşündedir.⁴³⁶ Çok eşliliğin yasaklanmasını isteyen başka bir isim de Şemsettin Sami'dir. Ona göre aile mutluluğu tek eşle mümkündür. Çok eşli olma durumunda kadınlar arasında kıskançlık ve nefret duyguları gelişir. Bu durumda da erkeğin huzursuzluğu, ailenin mutsuzluğu söz konusu olur.⁴³⁷

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942)

Elmalılı, “yetim” kelimesinin iki manaya geldiğini ifade eder. Yetim ifadesi hem babası ölen kız çocuğu hem de kocasız kalan kadın için kullanılır. Bu konuda Elmalılı da sebebi nüzul ister yetim kızlar ile ister de mutlak olarak nikâh kıyılan kadınlar ile ilgili olsun, sebebin hususiliğinin hükmün umumiliğine engel olmaması sebebiyle genel olarak kadınlar arası adalete işaret ettiği açıktır diyerek yetâmâ lafzına dul kadınlar anlamını vermekle konunun daha açık hale geleceğini aktarır.⁴³⁸ Bu yorumuna rağmen Elmalılı, âyetin çok eşliliğe delalet ettiğini de ayrıca

⁴³⁵ Mustafa Gündüz, *II. Meşrutiyetin Klasik Paradigmaları* (Ankara, 2007), 186.

⁴³⁶ Sümeyye İncegöl, *Tanzimattan Günümüze Çok Evlilik Tartışmaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2008), 32.

⁴³⁷ Şemseddin Sami, *Kadınlar* (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1996), 62.

⁴³⁸ Elmalılı, Hak Dini, 2/1287.

belirtmektedir.⁴³⁹ Buradan çıkırılan sonuç, Elmalılı son dönem âlimlerinden olsa da görüşü klasik yaklaşıma daha yakındır.

3.2.1. Musa Carullah Bigiyef (ö. 1949):

Musa Carullah, *Hatun* adlı eserinde; “İslâm’da esas olan tek kadınla evlilikdir. Bununla birlikte ihtiyaç hâsıl olduğunda ve zarûrî durumlarda çok eşlilik ruhsattır. Ailede asıl olan kadının bir olmasıdır bunun zıddı adalete aykırı hareket etmektir.”⁴⁴⁰ görüşünü savunmaktadır.

Carullah, Nisâ sûresi 3. âyette geçen “yetimler” lafzından maksat, kimsesiz kalmış dul kadınlardır, der. Âyette dul kalmış kimsesiz kadınların iki, üç ve dört şeklinde nikâhlanmasında, onlara sahip çıkılması, hak ve hukuklarının korunması amacı olduğunu söylemektedir.⁴⁴¹ Ayrıca Carullah, Kur’ân-ı Kerîm’de çok eşliliğin cevazı hakkında açık bir ibare bulunmadığını, sadece Nisâ sûresinde kimsesiz dul kadınların özel durumları sebebiyle bir işaret olduğu tezini savunmaktadır. Bununla beraber bu işaretin de mutlak değil takdiri olduğunu eklemektedir. Sonuç olarak bu durumu, kimsesiz dul kadınların ihtiyaçlarının güvence altına alınması adına nihai bir tedbir takdiriyle işaret olarak görmektedir.⁴⁴² Carullah çok eşliliğin caiz olmasıyla alakalı görüşlerini, “maslahatlara tabi olmak, zarûretlerle sınırlı olmak, şartlara bağlı olmak” ile özetlemiştir. Bununla beraber daha büyük mefsedetlerden kurtulmak düşüncesi ile meşru kılındığını ve mefsedet doğuracak durumlarda hiçbir şekilde meşru olmadığını savunmuştur.⁴⁴³

Ahmed Hamdi Akseki (ö.1951)

Akseki’nin çok eşlilikle alakalı düşünceleri “Sebilü’r-Rahman” dergisindeki makalelerinden anlaşılabilir. O çok eşlilikle alakalı sorunların Kur’an’da bahsi geçen şartlara uymamaktan ayrıca Batılı İslâm karşıtlarının haksız eleştirilerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir.⁴⁴⁴

⁴³⁹ Elmalılı, Hak Dini, 2/1290.

⁴⁴⁰ Carullah, *Hatun*, 92.

⁴⁴¹ Carullah, *Hatun*, 93.

⁴⁴² Carullah, *Hatun*, 96.

⁴⁴³ Carullah, *Hatun*, 100.

⁴⁴⁴ Sami, *Kadınlar*, 59.

Akseki, çok eşlilik ile ilgili üç husus üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki erkek doğasının kadının doğasından farklı oluşu gerçeği,⁴⁴⁵ ikincisi insan türünün devam ettirilmesi zorunluluğudur.⁴⁴⁶ Çünkü ona göre kadın ömrünün yarısı doğurganlık özelliğinin bittiği elli yaşından sonra nesli devam ettirme fonksiyonunu kaybettiği için evliliğin en büyük gayesi olan neslin devamı bitmiş olur.⁴⁴⁷ Bu açıdan Akseki, taaddüd-i zevcâtın tabiat kanunlarıyla uyum içerisinde olduğunu savunmaktadır.⁴⁴⁸ Üçüncü mesele de çeşitli sebeplerden kadın nüfusunun erkek nüfusundan daha fazla olmasıdır.⁴⁴⁹ Bütün bu sebeplerden çok eşliliğe izin verilmezse çok fazla kadın evlenmekten ve anne olmaktan mahrum kalmış olur. Bu durum onlarda birçok hastalığa yol açar, toplum için nimet olan kadın, külfet haline gelir.⁴⁵⁰ Kısaca Akseki, toplumsal ve tabi arızalar, kadınların maslahat ve menfaalarının oluşu ve erkeğin birden çok eşe meyli gibi sebeplerden ötürü taaddüd-i zevcâtı savunmaktadır.⁴⁵¹

3.2.2. Fazlur Rahman (ö. 1988):

Fazlur Rahman da Nisâ sûresi 3. âyetin iniş sebebinin yetimlerin haklarını korumayla alakalı olduğunu, buna benzer başka âyetlerin de var olduğunu, öksüz kalmış kadınların velileri mallarını adaletli bir şekilde kullanmadığı için onlara Allah'ın bir uyarısı olduğunu söylemektedir. Ona göre bu âyet, çok kadınla evlenme meselesi öksüz kızların olduğu ortama has bir maksat barındırmaktadır. Yani bu iznin kasıtlı ve geçici olduğunu savunmaktadır.

3.2.3. Sabri Şakir Ansay (ö. 1962):

İslâm hukukçusu ve aynı zamanda kadı olan Prof. Ansay'a göre, İslâm'ı olması gerektiği gibi anlayan ve ailenin huzur ve saadetini gerektiği gibi kavrayan bir kişinin ailenin tek kadınla kurulması gerektiğini de anlar. Çünkü çok kadınlı ailelerde rekabet ve kıskançlıklar baş gösterir, ailede huzur ve güven olmaz diye görüşlerini belirtir.⁴⁵²

⁴⁴⁵ Abdullah Durmuş, "Ahmed Hamdi Akseki'nin Birden Fazla Evlilik Konusundaki Yaklaşımı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32 (2015): 252.

⁴⁴⁶ Fatma Aliye - Mahmud Esad, *Çok Eşlilik* (Ankara: Hece Yayınları, 2007), 41.

⁴⁴⁷ Durmuş, "Ahmed Hamdi Akseki'nin Birden Fazla Evlilik Konusundaki Yaklaşımı", 275.

⁴⁴⁸ Durmuş, "Ahmed Hamdi Akseki'nin Birden Fazla Evlilik Konusundaki Yaklaşımı", 275.

⁴⁴⁹ Sami, *Kadınlar*, 59.

⁴⁵⁰ Aliye - Esad, *Çok Eşlilik*, 39.

⁴⁵¹ Durmuş, "Ahmed Hamdi Akseki'nin Birden Fazla Evlilik Konusundaki Yaklaşımı", 276.

⁴⁵² Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2002), 196.

3.2.4. Abdünnâsır Tevfik Attâr:

Tevfik Attâr, ilgili âyetin (Nisâ, 4/3) nüzûl sebebi çok eşliliği mübah kılmak için değildir. Kur'an'ın böyle bir durumu mübah hale getiren âyeti yoktur tezini savunmaktadır. Attâr, âyet yorumlamasında çok eşlilik ile ilgili âyetin mübahlığa delalet etmediği ile alakalı şunları söylemektedir: Âyette kullanılan üslûb, Kur'an'da yer alan ibaha üslûbu ile aynı değildir. Zira Kur'an'daki ibaha lafızları genellikle “bunu yapmanızda sakınca yoktur”, “bu size helal kılındı” şeklindeyken çok eşliliğe delalet ediyor denilen âyette mübahlık üslûbu “emir kipi” ile gelmiştir. Buradan çıkan sonuç çok eşliliğe delalet ediyor denilen âyet aslında çok eşliliğe delalet etmemektedir.⁴⁵³ Dolayısıyla da âyetin yetim kızların haklarını korumakla alakalı olduğu görüşünü savunmaktadır.

3.2.5. Halil Cin:

Prof. Dr. Halil Cin; “İslâm ve Osmanlı Hukukunda Aile” adlı kitabında, İslâm'ın çok eşliliği kaldırmadığını ancak dört ile sınırladığını belirtmektedir. Ona göre Nisâ sûresi 3. âyet çok eşliliği dört olarak belirtmekle beraber gerçekleştirilmesi imkânsız şartlara bağlamıştır. Bu aslında ustaca yasaklamak, o yola taş koymaktır.⁴⁵⁴

Halil Cin, konuyla alakalı yaptığı yorumlarda çelişik ifadelerde bulunmuştur. Zira ilk söylediği çok eşliliğin İslâm'da yasaklanmaması olup, bir sınırlandırma olduğunu savunurken, daha sonra Allah'ın çok eşliliği aslında yasakladığını ileri sürmektedir. O'na göre Allah bu yasaklamayı direkt değil de imkânsız şartlara bağlamak suretiyle yasaklama yoluna gitmiştir.

3.3. Çok Eşliliğin Ancak Bazı Şartlarla Mümkün Olduğunu Savunanlar

Bazı araştırmacılar, çok eşliliği kabul etmemekle beraber kimi istinâi durumlarda ancak caiz olabileceğini savunmuşlardır. Ya da bazı şartlarla mümkün olacağını ileri sürmüşlerdir. Bu düşünceleri ile çok eşliliği oldukça zorlaştırmışlardır.⁴⁵⁵ Öyle ki bazıları Kur'an çok eşliliği reddetmektedir görüşünü bile ileri sürmüşlerdir. Bu

⁴⁵³ Abdünnâsır Tevfik Attâr, *Teaddüdü'z-zevcât mine'n-nevâhî'd-dîniyye ve'l-ictimâiyye ve'l-kânûniyye* (Kahire: eş-Şirketü'l-Mısriyye li'tıbbâati ve'n-neşr, 1972), 19/269.

⁴⁵⁴ Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, 125.

⁴⁵⁵ Salih Akdemir, “Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın”, *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* 10/4 (1997): 256.

görüŖte olanlar çok eŖliliğin ancak ilk eŖin izniyle mümkün olabileceğini savunmuşlardır.⁴⁵⁶

Çok eŖliliğin meŖru olabileceği Ŗartlar sıralanacak olursa bunların en başında hiç kuŖkusuz âyetin (Nisâ 4/3) temas ettiği adalet Ŗartı gelir. Adalet Ŗartı çok eŖlilikle alakalı Ŗartlardan doğrudan ve açıkça ilgili olan tek Ŗarttır.⁴⁵⁷ İlgili âyet; “Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur”⁴⁵⁸ Âyette açık ve net bir Ŗekilde kocanın eŖleri arasında maddi adaleti gözetmesi emredilmektedir. Konuyla alakalı Allah Resûlü’nün Ŗu sözü bu emri pekiŖtirmektedir. “Kimin iki hanımı olur da bunlardan birine farklı ilgi gösterirse kıyamet gününde bir tarafı felçli olarak haŖredilecektir.”⁴⁵⁹

Adalet kavramının farklı anlamlarının olmasının yanında konuyla alakası bağlamında “ferdi ve sosyal yapıda dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eŖitlik esaslarına uygun Ŗekilde davranmayı sağlayan ahlaki erdem”⁴⁶⁰ Ŗeklinde tarif edilebilir. Adaletin başka bir tanımı da Ŗöyle yapılmıŖtır. “Taraflar veya kiŖiler arasında dengeyi sağlamak, herkese hakkını vermek”⁴⁶¹ Bütün bunlardan hareketle koca, eŖleri arasında adaleti gözetmekle mükelleftir.⁴⁶² Çok eŖlilik İslâm hukukçularına göre ancak adalet Ŗartını gözetmekle mümkün olabilir. Bu konuda ittifak vardır.⁴⁶³

Adalet kavramı kendi içinde birçok husus barındırmaktadır. Bunların en başında nafaka gelir ki en önemli husus bu olarak görölmektedir. Hemen arkasından kocanın geceleme ve sohbet konusunda adil olması ve eŖit davranması anlamına gelen

⁴⁵⁶ UlaŖ, “İslâm’da Çok Kadınla Evlilik”, 57.

⁴⁵⁷ ReŖid Rıza, Tefsîrü’l-Menâr ,4/348-349; Akseki, “İslâmiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, 303; Abdullah Durmuş, “Ahmed Hamdi Akseki’nin Birden Fazla Evlilik (Çok EŖlilik) Konusundaki YaklaŖımı”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 32, (2015), 268-273.

⁴⁵⁸ Nisâ 4/3

⁴⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2: 295, 347, 471; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 38; Tirmîzî, “Nikâh”, 42.

⁴⁶⁰ Mustafa Çağrıçı, “Adalet” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/341; Mehmet Erdoğan, “Adalet” mad., Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 3.

⁴⁶¹ Hayreddin Karaman, (Fıkıh), “Adalet” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/343.

⁴⁶² Kurtubî, el-Câmi’, 6: 37. Ayrıca bkz. Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Yay. Haz. Orhan Çeker, (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2012), 39 (md. 74); Ali-Öğüt, “Çok Evlilik”, 8/366.

⁴⁶³ Kurtubî, el-Câmi’, 6: 37; Elmalılı, Hak Dini, 2: 1281-1282; Karaman, İslâm’da Kadın ve Aile, 393; Zeydan, el-Mufassal fi ahkâmî’l-mer’e, 6: 286; Zühaylî, el-Fikhü’l-islâmî, 7/168.

“kasm” gelir.⁴⁶⁴ Buna bağılı olarak kocanın, eşleri arasında nöbet tayini yapmak ve bu tayin ettiğı nöbet sıralamasına uygun davranması şarttır. Ancak bu nöbet esnasında eşleri ile karı koca birlikteliğı yaşaması zorunlu değildir. Hatta koca bu sıralamaya uymazsa kadın onu mahkemeye şikâyet edebilir. Hâkim gerekli uyarılara rağmen kasm’a uymayan kocaya ceza verebilir.⁴⁶⁵ Konuyla alakalı Ahmet Hamdi Akseki şunları kaydetmiştir. “*Nafakada olduğu gibi gece nöbetinde eşitliğe riayet etmek erkek üzerine vaciptir... Fıkıh kitaplarında açıkça bildirildiğine göre erkek, nöbeti olan kadının hanesine girmek istediğı zaman kadın evin kapısını kapatırsa, erkeğın başka birisinin hücreğine gitmeyerek o kadının hücresinin önünde yatması vaciptir. Meğerki soğuk veyahut diğer bir mani ola...*”⁴⁶⁶

Adalet kapsamına giren diğer bir husus da cima meselesidir. Evlilikte maksatlardan biri cinsel ihtiyaçların karşılanmasıdır.⁴⁶⁷ Karı kocanın birbiri üzerinde hakları vardır. Kadının kocası üzerindeki haklarından bir tanesi de cimadır.⁴⁶⁸ Bunlara ek olarak adalet kavramının içine mesken şartı ve maddi manevi zarara uğratmama da girmektedir.⁴⁶⁹

3.4. Aile ve Hukuk Kararnamesinde Taaddüd-i Zevcât

1917 tarihli Aile Hukuk Kararnamesi’nin 14. maddesine göre çok eşliliğın önünde hiçbir engel yoktur. Aile Kararnamesi’nin 38. maddesine göre “*Üzerine evlenmemek ve evlendiğı surette kendisi veya ikinci kadın boş olmak şartıyla bir kadını tezevvüç sahih ve şart muteberdir*”⁴⁷⁰ buna göre nikâh esnasında kadın üzerine evlenilmemesini şart koşabilir, eğer buna riâyet edilmezse kadın boşanma hakkı elde eder. Bu da dolaylı yoldan bir sınırlandırmadır.⁴⁷¹

⁴⁶⁴ Muhammed Ravvâs Kal’acî-Hamid Sâdık Kuneybî, “Kasm”, Mu’cemü lügati’l-fukhâ, (Beyrut: Daru’n-nefâis, 1985), 363; Erdoğan, “Kasm”, 233.

⁴⁶⁵ Bilmen, Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu, 2: 160-165; Attâr, Teaddüd’z-zevcât, 224-241; Ali-Öğüt, “Çok Evlilik”, 8/366.

⁴⁶⁶ Akseki, “İslâmiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, 309-310.

⁴⁶⁷ Hayreddin Karaman, Anahatlarıyla İslâm Hukuku, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 2/97; Ali Bardakoğlu, “Haramlar ve Helaller”, İlmihal (İslâm ve Toplum), (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 2/126-127.

⁴⁶⁸ el-Mevsûâtü’l-fıkhiyye, “Nikâh”, Vizâratü’l-evkâf ve’ş-şuûni’l-dîniyye, (Kuveyt: 2002), 41/318.

⁴⁶⁹ Kurtubî, el-Câmi’, 6: 37; Elmalılı, Hak Dini, 2: 1281; Zeydan, el-Mufassal fî ahkâmî’l-mer’e, 6/288; Ali-Öğüt, “Çok Evlilik”, 8/366. Ayrıca bkz. Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 73-74.

⁴⁷⁰ Aile Hukuku Kararnamesi, 23, 32, 45.

⁴⁷¹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türk Medeni Hukuku* (İstanbul: Nurgök Matbaası, 1965), 255.

Güncel yaklaşımlardan anlaşılabilir ki; taaddüd-i zevcât İslâm'ın zorunluluk halinde, çaresiz durumlar karşısında, tarafların rızası dâhilinde başvurulabilir bir çözüm yoludur. Keyfi uygulamalara ve istismara açık olması kabul edilir bir durum değildir.⁴⁷²

3.5. Günümüzde Çok Eşlilik

Günümüzde, çok eşlilikle alakalı olarak İslâm ülkelerinde üç farklı uygulama söz konusudur. Bunlar serbest bırakanlar, bazı kısıtlamalarla uygulayanlar, tamamen yasaklayanlar şeklindedir.⁴⁷³

Bu uygulamanın ilki çok eşliliğin meşru olduğunu savunanlar ve bu meşruiyetin kamu otoritesi ve denetimine müsaade etmeyen uygulamadır ki, Suudi Arabistan, Yemen, Ürdün, Kuveyt, Libya, Katar, Sudan Mısır gibi ülkelerde bu uygulama söz konusudur.⁴⁷⁴

Diğer bir uygulama türü çok eşliliğin geçerli olması için yargı denetiminin gerekliliğini savunanların uygulamasıdır. Bu konuda bazı ülkeler adalet şartı, bazıları da nafaka şartının bulunup bulunmamasını veya çok eşliliğin haklı bir gerekçesinin olup olmamasını yargı disiplinine bırakmışlardır. Bu uygulama Malezya, Suriye Irak, Fas gibi ülkelerde vardır.⁴⁷⁵

Son olarak çok eşliliği yasaklayan ve uyulmadığı takdirde ceza veren uygulama çeşididir. Buna örnek olarak Arap ülkesi olmasına rağmen Tunus verilebilir.⁴⁷⁶ Türkiye'de ise çok eşlilik tamamen yasaklanmıştır. Yine Fas, Endonezya, Pakistan, Cezayir gibi İslâm ülkelerinde yargı denetimi çok eşlilik üzerinde etkilidir. Bu ülkelerden bazıları çok eşlilik için adalet şartını koyarken bazıları hem adalet hem nafaka şartına bağlamıştır. Kimi ülkelerde ise hem adalet hem nafaka hem de geçerli bir sebebin olması koşuluyla çok eşliliğin meşru olabileceğini savunmuşlardır.

⁴⁷² Ulaş, "İslâm'da Çok Kadınla Evlilik", 61.

⁴⁷³ Şelebî, Ahkâmü'l-üsre, 244-245; Sibâî, el-Mer'e, 88-90; Attâr, Teaddüdü'z-zevcât, 271-291; Âlim, Nazariyyetü's-siyâseti's-şer'iyye, 172-177; Ali-Öğüt, "Çok Evlilik", 367; İsmail Yalçın, "Günümüz İslâm Aile Hukuku Kanunlarında Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlamalar", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 6/3 (2017), 1717-1718.

⁴⁷⁴ Attâr, Teaddüdü'z-zevcât, 276.

⁴⁷⁵ Ali-Öğüt, "Çok Evlilik", 367; Sibâî, el-Mer'e, 90; Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlamalar", 1714.

⁴⁷⁶ Attâr, Teaddüdü'z-zevcât, 282.

3.6. Ülkemizde Çok Eşlilik

Ülkemizde çok eşlilik konusu değerlendirilirken meselenin Osmanlı'dan günümüze geniş bir yelpazede ele alınması gerekmektedir. Zira Osmanlı'da belli bir dönemde çok eşliliğin yasal olarak var olduğu görülmektedir. Bununla beraber bu uygulamaya sık rastlanılmadığı bilinmektedir.

XVI. yüzyılda Alman papaz Salomon Schweigger, Osmanlı'nın aile hayatıyla alakalı şunları kaydetmektedir; “*Türkler dünyaya, karıları da onlara hükmeder. Türk kadını kadar gezen, eğleneni yoktur. Çok karılık yoktur. Her halde bu işi denemiş, dert ve masrafa neden olduğunu anlayıp vazgeçmişler. Boşanma pek görülüyor. Çünkü boşanırken erkek para ve eşya veriyor ve kız çocuk anaya kalıyor.*”⁴⁷⁷ Amerikalı bir seyyah Osmanlı devletine yaptığı bir gezisinde gözlemini şöyle aktarmıştır; “*Türkiye’de çok eşlilik genel olarak sanılandan çok daha az yaygın. Kur’an erkeklere dört kadın alma izni veriyor, ancak çok eşlilik pahalı bir kurum. Bir Türk erkeği ancak çocuk sahibi olma isteği çok güçlüyse bu masrafa girişecek ve evinin huzurunu tehlikeye atacaktır.*”⁴⁷⁸ Verdiğimiz iki örnek ve daha nice seyyah veya yazarın Osmanlı aile yapısına ilişkin aktardıkları bilgilerden hareketle çok eşliliğin Osmanlı’da yaygın olduğu yoktur. Buna rağmen farklı yazıp çizilenler Türkiye’deki gerçekliği yansıtmamakla beraber Batılı şarkiyatçıları memnun etmek için o talepler doğrultusunda açıklama yapanlardır.⁴⁷⁹

Görüldüğü üzere aslında Osmanlı’da çok eşlilik, nadir görünen bir meseledir. Tercih edilen aile modeli ekseriyetle tek eşliliktir.⁴⁸⁰ Zira kadın toplumun en önemli bireyi olarak görülürdü.⁴⁸¹ Hal böyle olunca ve kadın konusunda Kur’an’ın iyi muamele emri sözkonusu iken ve kadının nafakasının kocasının üzerine yüklenmesi gibi etkenler çok eşliliği asgari düzeye düşürmüştür.⁴⁸² Taaddüd-i zevcât, tüm İslâm

⁴⁷⁷ İlber Ortaylı, *Anadoluda XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları, 1980), 37; İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile* (İstanbul: Kronik Yayınları, 2018), 460.

⁴⁷⁸ Cem Behar - Alan Duben, *İstanbul Hâneleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 169-170.

⁴⁷⁹ Behar - Duben, *İstanbul Hâneleri*, 161.

⁴⁸⁰ Sami, *Kadınlar*, 2.

⁴⁸¹ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 87, 93, 154.

⁴⁸² Abdolonyme Ubicini, *Türkiye 1850*, trc. Cemal Karaağaçlı (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, No: 30, 1977), 2/479.

topluluklarındaki gibi Osmanlı'da da zorunlu durumlarda başvurulan bir çıkış kapısıdır. Kadını istismar etmek ya da erkeğin isteğini yerine getirmek değildir.

Osmanlı'da özellikle Tanzimat sonrası (1861-1876) birçok alanda düzenleme yapılmıştır.⁴⁸³ O dönemde çok konuşulup tartışılan meselelerin başında “kadın” meselesi gelir. Kadın erkek eşitliği, tesettürü, ailede kadının konumu gibi konular üzerinde çok yazılar yazılıp çizilmiştir. Bu sebeple özellikle Tanzimat döneminde kadınla ilgili ıslahatlar yapılmıştır. Daha sonra Meşrutiyet döneminde bazı modernleşme taraftarları bu konuya yönelmişlerdir. Bu dönemde konuyla alakalı modern aydınlar dediğimiz kişilerin en çok savunduğu, çok eşliliğin zaruri olmayıp tercihi olduğu ve devlet otoriteleri tarafından yasaklanabileceği görüşüdür. Bunların başında Mansûrîzade Said, Celal Nuri, Tahsin Nahid ve Şemsettin Sami gibi aydınlar gelmektedir.

Buna karşı bazı İslâm bilginleri ise Müslümanların yanlış uygulamaları ve hatalı davranışlarının İslâm'a nispet etmenin doğru olmadığını savunmuşlardır. Bu dönemde öne çıkan isimlerden bazıları şunlardır: Mahmud Esad, Ömer Nasuhi Bilmen, Musa Kazım, Fatma Aliye, Ahmed Hamdi Akseki'dir.⁴⁸⁴ Bunlardan Mahmud Esad, çok eşliliğin zorunlu olmayıp tercih meselesi olduğunu söylemiş dolayısıyla taaddüd-i zevcâtı savunmuştur.⁴⁸⁵ Ayrıca Ahmed Naim de taaddüd-i zevcâtın yasaklanmayacağını savunmuştur. Çünkü O, çok eşliliğin meşru bir uygulama olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁸⁶

Ülkemizde 1917 senesinde çıkarılan aile kanunu ile ikinci eş almak isteyen koca, birinci eşin rızasını alarak ikinci eşe sahip olabilmekteydi. 1924-1925 yıllarında ise çok eşlilik yapmak için devletin görevlendirdiği hâkimlerden izin almak gerekmekteydi. Ayrıca bu kanunlara göre ikinci eş almak isteyen koca, ikinci eşe ihtiyaç duyduğunu ve her iki eşe adil olacağını ispatlamak zorundaydı. Ve nihayetinde 17 Şubat 1926'da kabul edilen medeni kanun ile çok eşlilik tamamen yasaklanmıştır.⁴⁸⁷

⁴⁸³ Yıldız Ramazanoğlu, “Osmanlı Kadın Hareketinde İslamcı Temalar”, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi* (İstanbul, 2013), 129.

⁴⁸⁵ Fatma Aliye - Mahmud Esad, *Çok Eşlilik*, 39.

⁴⁸⁶ Ahmed Naim, “Taaddüd-i Zevcât İslamiyet’ten Men Olunabilir mi İmiş”, *Sebilü’r Reşad* 7/298 (1329): 218.

⁴⁸⁷ Halil Cin, “İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme”, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:341 Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974), 48.

Cumhuriyet'ten önce çok eşlilik, genellikle kadının kısır olması veya erkek çocuğu doğurmaması durumlarında görülmekteydi. Bu durum kentlerde yok denilebilecek kadar azaldı denilebilir. Bununla birlikte doğu ve güneydoğu bölgelerimizde özellikle kırsal kesimlerde varlığını sürdürmektedir. Hatta bu ikinci evlilikle beraber ilk eş adeta ikinci plana atılır. Bu durum birinci eşi oldukça etkilemekle beraber çeşitli çözüm arayışlarına girer. Bunlardan birtanesi ilk eş kumasını bizzat kendi bulur ki gelen ikinci eş onu kayınvalide olarak görür. Davranışlarını büyük anneye göre ayarlar. İlk eş de böylece evdeki konumunu ve yerini güvence altına almış olur.⁴⁸⁸

Ülkemizde yasak olmasına rağmen dini nikâh adı altında çok eşliliğe rastlanılmaktadır. Bilhassa Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bu oran artmaktadır. Doğu bölgelerindeki bu çok eşlilik uygulamalarının başlıca sebepleri; aşiret algısı, çok çocuk sahibi olma, dul kadınların kendilerini güvence altına alma düşüncesi, sosyo-kültürel ve psikolojik faktörlerdir.⁴⁸⁹

Evlilik dinin önerdiği ve şekillendirdiği bir yapı olsa da toplumun kültür, eğitim ve değer yargılarıyla şekillenen ve toplumdan topluma farklılık gösteren bir müessesedir. Bu farklılıklar arasında ailenin tek eşli veya çok eşli olma durumu da vardır. Yine tek eşli veya çok eşli olmakta kültürel faktörler, yöresel farklılıklar, eğitim durumu ve ekonomik etkenler büyük rol oynamaktadır. Yine ülkemizde görülen çok eşliliklerde kadının eğitimsiz oluşu büyük bir etkendir.⁴⁹⁰ Çünkü özellikle eğitim düzeyinin yükselmesi kadın açısından birçok sonuç doğurmaktadır. Bunlar arasında evliliğin ertelenmesi, erken yaşlarda gebeliğin olmaması ve çok evliliğe rıza gösterilmemesi sayılabilir.

Ülkemiz aile yapısı tek eşliliğe daha uygundur. Ne erkeğin gücü birkaç kadını adaletle nikâhı altında tutmaya ne de kadının yapısı kendisiyle aynı nikâhta başka kadınların olmasına tahammül etmeye müsaittir. Ülkemizdeki çok eşlilik örneklerine bakıldığında genelde bu konuda başarısız sonuçlara rastlanılmaktadır. Bunun çift yönlü

⁴⁸⁸ Nerinin Edenluğ, "Türkiye'de Karadeniz Bölgesi'nde Evlenme Gelenekleri ve Töreleri". Antropoloji Dergisi 1968, 4/36.

⁴⁸⁹ "Çok Eşlilik Nedenleri" (1.Aile Şurası Bildirileri, Ankara, 1990), 43.

⁴⁹⁰ İlhan Tunç, "Van'da Kadın Sorunları ve Eğitim", Yüzüncü Yıl Üniversitesi Elektronik Eğitim Fakültesi Dergisi (2005); 1/12.

nedeni incelendiğinde erkeğin hem sebepleri hem de gerektirileri açısından gereken hassasiyeti göstermediği gibi kadınların da bu duruma psikolojik ya da sosyolojik açılardan sıcak bakmadıkları gözlemlenmektedir. Özellikle kadınların bu konuda çok hassas oldukları bilinmektedir. Şaka yapılması bile onları incitmekte ya da agresif davranmaya sevk etmektedir. Gözlemlenildiği kadarıyla çok eşli bir şekilde yaşamaktansa boşanmayı tercih edenlerin sayısı daha fazladır.

Ülkemizde yasak olan çok eşliliğin son zamanlarda gizli olarak yapıldığını şahit söylemek mümkündür. Dinimizde belli şartlar çerçevesinde caiz olan⁴⁹¹ çok eşliliğin günümüzdeki sebeplerine bakıldığı zaman; karısının ilgi göstermemesi, ikinci kadına aşık olması, yine ikinci kadının peşini bırakmaması ya da ikinci kadına acıması gibi İslâmî olmayan bir takım sebeplerin öne sürüldüğü görülmektedir. Genelde islâm'ın çok eşliliğe izin verdiğini ve bunun âyette yer aldığını ileri sürerek kendilerini savunmaktadırlar. Âyette yer aldığı muhakkaktır fakat âyette bulunan sadece izin değildir. İzinle beraber adalet şartı da ileri sürülmüştür.⁴⁹² Adalet kavramını geniş değerlendiren fakihler,⁴⁹³ özellikle geceleme konusu üzerinde çok fazla durmuşlardır. Zira Hz. Peygamber, geceleme konusunda eşleri arasında çok dikkatli davranmıştır.⁴⁹⁴ Ancak bu tür gizli evliliklerde geceleme konusunda adaletli davranılmadığı görülmektedir. Bunun yanında nafaka konusu da adaletli olunması gereken temel alanlardan biridir.⁴⁹⁵ Gizli tutulan evliliklerde ise nafaka konusunda adil davranmanın mümkün olduğu söylenememektedir.

⁴⁹¹ Carullah, Hatun, 432.

⁴⁹² Nisâ, 4/3.

⁴⁹³ Kevser, "Çok Evlilik", 8/366.

⁴⁹⁴ İbn Sa'd, Tabâkat, 8/43; Akın - Özbey, *İşretü'n-Nisâ (Hadislerle Kadın)*, 317.

⁴⁹⁵ Muhammed Ravvâs Kal'acî-Hamid Sâdık Kuneybî, "Kasm", Mu'cemü lüğati'l-fukhâ, (Beyrut: Daru'n-nefâis, 1985), 363; Erdoğan, "Kasm", 233.

SONUÇ

Aile, aralarında evlenme engeli bulunmayan bir kadın ve bir erkek ile kurulur. Zaman içerisinde çocukların da eşlik ettiği bu birlikteliğin kurumsal bir nitelik kazanması sebebiyle dinimizin bu kuruma bir takım hak ve sorumluluklar yüklediği görülmektedir. Aile birliğinin devamı ve huzuru için tarafların bu sorumluluklara hakkıyla riayet etmesi gerekmektedir. Allah'ın ve Resûlü'nün koyduğu kuralların ihlal edilmesi durumunda ise ailenin üzerine kurulduğu temeller sarsılır. Huzursuz bir aile ortamında kişiler de mutsuz olur. Böyle bir aile ortamında sağlıklı bireyler yetişmesi düşünülemez.

Bir erkeğin birden çok kadınla evli olmasına polygamy (taaddüd-i zevcât), bir kadının birden çok erkekle evli kalmasına ise polyandry (taaddüd-i ezvâc) denilmektedir. Taaddüd-i zevcât aslında hem bir kadının birden çok erkekle evli olması hem de bir erkeğin aynı anda birden çok kadınla evli olması anlamına gelmektedir. Fakat bir kadının birden çok erkekle aynı anda evli kalmasının örneği çok fazla yoktur. Zira bu durumun yaşanması halinde nesil karmaşası söz konusu olur. Çocukların kimin soyundan olduğu tespit edilemez. Bu durumda aile mefhumu önemini kaybeder. Hatta aile denilen o kutsal yapı ortadan kalkar. Ailenin olmadığı bir düzende dünya yaşanmaz bir hal alır. Bu sebeple de polygamy denilince genel itibariyle bir erkeğin birden fazla kadınla evli olması anlamı kastedilmektedir.

Bu çalışmamızda çok eşliliği tarihten günümüze kadar mercek altına almaya gayret ettiğimizde aslında çok eşliliğe temas eden âyetler ışığında meselenin meşruluğu ve bu meşruiyetin zorunlu olmadığı, hangi şart ve durumlarda çok eşlilik yapılabileceği üzerinde durduk. Ayrıca hangi hadislerin çok eşliliğe delalet ettiği, çok eşlilik yapan erkeğin sorumlulukları, adaletle muamele etmeyen kişinin ahiretteki durumu gibi konuları Hz. Peygamber'in hayatından örneklerle ortaya koymaya çalıştık. Kendisi çok eşli olduğu halde damadı Hz. Ali'nin Hz. Fatıma üzerine evlilik yapmasına izin vermemesinin sebep ve hikmetleri üzerinde durduk. Hz. Peygamber'in evlilikleri ve çok eşliliğin onun hayatındaki etkilerini tespit etmeye çalıştık. Daha da önemlisi çok eşliliğin aile bireyleri üzerindeki etkisi, özellikle de kadını nasıl etkilediği üzerinde durduk.

Çok evlilik, birçok uygarlıkta ve milette bazen sıklıkla bazen nadiren yaşanmıştır. Bazı topluluklarda tamamen serbest iken bazılarında ise kısıtlamalarla mevcut olduğu özellikle de siyasetçi ve askerlerde çok eşliliğin daha çok uygulandığı görülmektedir. Yaptığımız araştırmada gördük ki, özellikle Yahudilik'te çok evlilik ile alakalı herhangi bir sınırlama yoktur. Bir erkek kendi istediği sayıda kadınla evlenebilir. Çok eşlilik Yahudilik'te daha çok kral gibi üst düzey makamlarda ve zenginlerde görülmektedir. Tevrat'ta çok eşliliğin yasaklandığına dair herhangi bir ibare yoktur. Birçok peygamberin çok eşli olduğu da kaynaklarda mevcuttur. Yine Hristiyanlık'ta da herhangi bir sınırlama olmadığını müşahade ettik. Sınırlamanın olmamasını âlimler, Hz. İsa'nın Matta'da geçen bir ifadesine bağlamaktadırlar. Görüldüğü üzere birçok din ve uygarlıkta çok evlilik sıradan bir aile biçimidir. İslâm dini, bu sınırsızlığı bir kayda bağlamıştır. İslâm'ın sınır getirdiği bu konu, zarûret durumlarında uygulanması ve uygulanma durumunda da şartlara uyulması esasına dayanır. Bu şartlara riayet edilmemesi sebebiyle problemlerin yaşandığı da bir hakikattir.

Taaddüd-i zevcât konusunu, gerek Nisâ sûresinde geçen haliyle gerekse Hz. Peygamber'in uygulamaları ışığında değerlendirdiğimizde, konunun dinin bir gereği, bir buyruğu olmayıp gerekli durumlarda başvurulmuş bir ruhsat olduğunu görmekteyiz. Hz. Peygamber'in otuz sekiz yıllık evlilik süresinin yirmi dokuz yılını tek eşli olarak geçirmesi, taaddüd-i zevcât konusuna yaklaşımında önemli ipuçları vermektedir. Bunun yanında genç yaşında kendisinden on beş yaş büyük ve kendisinden önce iki defa evlenmiş olan Hz. Hatice ile yirmi beş yıl tek eşli yaşamış ve bu evliliğinde kaynaklar tek bir sorun kaydetmemiştir. Hâlbuki çeşitli sebeplerle çok eşli yaşadığı dönemde âyetlerde de geçen bazı sıkıntılar yaşamıştır. Yuvaların huzuru ve selameti için âyetin de ifade ettiği gibi kişiye daha uygun olan tek eşlilik yapmaktır. Çok eşlilik zarûreti hasıl olduğu takdirde ise çok dikkatli olunması gerektiğinin bilincinde olmak ve sorumluluklarını yerine getirmek gerekir.

Bütün bunlarla birlikte birden fazla evliliğin kapıları kapatılmamıştır. İslâm hukuku çok eşlilikte eşler arası hak ve sorumlulukları detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Gerekli görüldüğü takdirde zarûret hâsıl olunca birden fazla evlilik bazı şartlar dâhilinde yapılabilir. Bu zarûretler arasında kadının kalıcı bir hastalığa yakalanması, herhangi bir sebeple dul kalmış kadını koruma altına alma düşüncesi, gûhahtan koruduğu inancı gibi

etkenler gösterilebilir. Şartların en başında ise âyetin de buyurduğu gibi adaleti gözetmek gelmektedir. Adalet ilkesine riâyet edildiği takdirde bazı zorunlu durumlarda elbette birden çok evlilik yapma ruhsatı vardır.

Birden çok evliliğin bazı faydaları olduğu gibi birtakım olumsuz etkilerinin de olduğu bir gerçektir. Bunların başında hiç şüphesiz hali hazırdaki nikâhlı eşin olumsuz etkilenmesi gelmektedir. Bunu da en güzel şekilde Hz. Peygamber'in Hz. Fâtıma üzerine Hz. Ali'nin evlenmesine müsaade etmemesi anlatmaktadır. Yine eşler arasında yaşanan kıskançlıklar, çok eşliliğin olumsuz sonucudur. Bu kıskançlıklar neticesinde kişiler birbirini üzmemekte, bu sıkıntılar zaman zaman ailenin diğer bireylerine de yansımaktadır. Hz. Peygamber'in hayatında bile bu olumsuz etkilerini görmek mümkündür. Yine çok eşliliğin olduğu ailelerde nafakanın bölünmesi söz konusudur. Bu da normal gelirli bir ailede sıkıntılar yaşanmasına sebebiyet vermektedir.

Ülkemizde çok eşlilik konusunu ele aldığımız son bölümde, yasalar yönüyle yasak olmakla beraber bazı bölgelerde imam nikâhı kıymak suretiyle çok eşliliğin devam ettiği gerçeğine vurgu yapmak gerekir. Araştırmalarımız neticesinde ülkemizde çok eşliliğin genelde çok çocuk sahibi olmak, erkek çocuk sahibi olmak, güç ve otorite sahibi olanların bu güçlerini göstermeleri gibi nedenlerle yapıldığını müşahade ettik. Değinmek gereken bir diğer mesele de ülkemizde yasak olmakla beraber dinde meşru olduğu gerekçesiyle resmi evlilik dışında imam nikâhı yoluyla çok evliliğin gizli olarak yapılıyor olmasıdır. İlk eşin ilgisizliğini öne sürerek evlenen olduğu gibi, gizli evlendiği kişiye aşık olmasını veya ona acıdığı hissi ile evlendiğini ileri sürenler de vardır. Bu gerekçelerin meşru mazeretler olmadığını, yapılan gizli evliliklerde -temel şart olması gereken- adaletle hükmetme şartının da ihmal edildiğini söyleyebiliriz. Yine nafaka temini ve geceleme taksimi şartlarının ihlal edildiği de başka bir gerçektir. Vardığımız başka bir sonuç ise, çok eşliliğin yaşandığı bazı toplumlarda kadınların örfen alışık olması sebebiyle bu durumu normal karşılarken ülkemizdeki kadınların bunu normal karşılamamasıdır. Bu da gerek psikolojik gerekse de sosyolojik bazı tahribatlara sebep olmakta, ailenin mutluluğunu olumsuz etkilerken dolaylı olarak toplumu da mutsuzluğa ve huzursuzluğa itmektedir.

Neticede Allah Resûlü, “Sizin en hayırlınız, ailesine en hayırlı davrananızdır” derken aile bireylerine adeta bir hayat dersi vermektedir. Allah Resûlü'nün ailenin her

haliyle ilgili tarihin kaydettiği öğüt ve uyarıları olmuştur. Kendisi her şeyde olduğu gibi bu konuda da en güzel örnekliği sunmaktadır. Herkesin rahatlıkla hayatına geçirip mutlu ve huzurlu yaşayacağı bir hayat modeli çizmiştir. Rivâyetlere göre otuz sekiz yıllık evlilik hayatı boyunca ne eşlerini ne de çocuklarını üzecek veya kıracak olumsuz bir davranış sergilememiştir. Hep daha güzel nasıl yaşanır şeklinde bir çabası olmuş, mesajları dillere destan olmuştur. Bütün bunlardan ulaştığımız bir sonuç vardır ki, o da İslâm'ın insan fitratına uygun çok güzel bir din olduğudur. Bu güzel din, en güzel şekilde mutlu bir ailede yaşanır. Hz. Peygamber, hem tek eşli hem de çok eşlilikte bu ümmete en güzel örneği kendi yaşantısıyla ortaya koymuştur. Ümmetine düşen her konuda olduğu gibi aile konusunda da Allah Resûlü'nü rol model almak, Allah rızası için aile bireyelerine güzel muamele etmektir.

KAYNAKÇA

- Abdünnâsır Tevfîk Attâr. *Teaddüdü'z-zevcât mine'n-nevâhî'd-dîniyye ve'l-ictimâiyye ve'l-kânûniyye*. Kahire: eş-Şirketü'l-Mısriyye li'tibâati ve'n-neşr, 1972.
- Acarlıoğlu, Ahmet. "Sahâbîlerin Yaptıkları Evlilikler Bağlamında Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (2020): 83-109.
- Açık, Sümeyra. *İslam Hukukunda Çok Eşlilik Ve Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, 2019.
- Afzalur Rahman. *Sîret Ansiklopedisi*. Trc. Kenan Dönmez. İnkılâb Yayınları, 1996.
- Ahatlı, Erdinç. "Hasâisü'n-Nebî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 277-281. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. Thk. Şu'ayb el-Arnaût - ve Âdil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Akdemir, Salih. "Tarih Boyunca ve Kur'ân-ı Kerim'de Kadın". *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* 10/4 (1997).
- Altuntaş, Halil - Muzaffer Şahin, trc. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. 3. Bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Âlûsî, Es-Seyyid Mahmud Şükri. *Bülûğu'l Ereb fî Ma'rifeti Ahvali'l Arab*. Thk. Mahmut Behcet Eleseriy. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.
- Âlûsî, Maḥmûd b. 'Abdullâh el-Ḥuseynî el-. *Rûḥu'l-Me'ânî fî Tefsîr el-Ḳur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Meşânî*. Thk. 'Alî 'Abdubârî 'Aṭiyye. 16 Cilt. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye; Beyrut: y.y., 1415.
- Ansay, Sabri Şakir. *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2002.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber'in İlk Eşi: Hz. Hatice (r.anha)". *Diyanet İlmi Dergi*. Temmuz (2010).

- Aras, M. Özgü. “Ad Koyma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 332-333. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Atar, Fahrettin. “Nikâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ateş, Ali Osman. *İslama Göre Cahiliye ve Ehli Kitap Örf ve Adetleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.
- Aybey, Salih. “Aile İçi İletişim Problemlerinde Dini Danışmanlığın Önemi (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2017): 19-33.
- Aynî, Ebu Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn el-. *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.
- Bağdâdî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Habîb el-. *Tarihi'r-Rüsûl ve'l-Mülûk*. Thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim. Mısır: Daru'l Marife, t.y.
- Bardakoğlu, Ali. *Cahiliye Döneminde Kadın*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996.
- Behar, Cem - Duben, Alan. *İstanbul Hâneleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ el-. *Ensâbu'l-eşrâf*. Thk. Süheyl ez-Zekkâr - ve Riyâd ez-Ziriklî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Birekul, Mehmet - Yılmaz, Fatih Mehmet. *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat Ve Aile*. İstanbul: Yediveren Kitap, 2001.
- Birsen Gökçe. “Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”. *Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları* 4 (1990): 385-390.
- Boynukalın, Mehmet. “Zevce”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 306-307. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahîh*. Beryrut: Mustafa Dîb el-Buğâ, 1993.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Edebü'l-müfred*. Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî'. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1989.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *Sahih*. Thk. 'Izzuddîn Dali - 'Imadu't-Tayyâr - ve Yâsir Hasen. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Can, Sevim. *Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*. İstanbul: Ufuk Ötesi Yayınları, 2008.
- Carullah, Musa. *Hatun*. Thk. Mehmet Görmez. Ankara: Otto Yayınları, 2018.
- Cevâd Alî. *el-Mufasssal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*. Beyrut, 1993.
- Cezîri, Abdurrahman. *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Cin, Halil. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Ankara Üniversitesi Basım Evi: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1974.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf el-. *Kitâbu't-ta'rîfât*. Thk. Muhammed Abdurrahman el-Mara'shî. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007.
- Çağatay, Neşet. *İslam Dönemine Dek Arap Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- “Çok Eşlilik Nedenleri”. s,43. Ankara, 1990.
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-. *Sünen*. Thk. İmadu't-Tayyâr - ve İzzuddîn Dali. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2017.
- Davudoğlu, Ahmed. *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1977.
- Dellu, Burhanuddin. *Ceziretü'l Arab Kable'l İslam Tarihi'l-İktisadi İctimai Sekafi Siyasi*. Lübnan: Daru'l Farabi, 2004.
- Demir, Perihan. *Zeyneb bint Cahş'ın Hayatı ve Rivâyetleri Üzerine Bir İnceleme*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003.

- Demircan, Adnan. *Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- Demircan, Adnan. “Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik”. *İSTEM: İslâm San‘at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 1/2 (2003): 9-32.
- Demircan, Adnan. *Hz. Peygamber’in (s.a.s) Ailesi*. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2014.
- Demircan, Adnan. *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2008.
- Durmuş, Abdullah. “Ahmed Hamdi Akseki’nin Birden Fazla Evlilik Konusundaki Yaklaşımı”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 32 (2015): 251-276.
- Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî - Hanifi Akın- F.Havva Özbey. *İşretü'n-nisa (Hadislerle Kadın)*. 2 Cilt. İstan: Tahlil yayınları, 2017.
- Ebu Ceyb, Sa’di. *Mevsuatül İcma fil Fıkhil İslami*. Lübnan: Dâru’l Fikr, 2011.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş‘as. *Sünen*. Thk. Yâsir Hasen - ‘Izzuddîn Dali - ve ‘Imadu’t-Tayyâr. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş‘as es-Sicistânî. *Sünen*. Dârü’r-risâle el-âlemiyye, 2009.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî. *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-asfiyâ’*. I-X Cilt. Kahire: Matbaatü’s-Saade, 1974.
- Ekrem Ziya Ömerî. *Bâkî b. Mahled el-Kurtubî ve Mukaddimetü Müsnedih*. Thk. Adedu ma li külli vahıdın mine’s-sahabeti mine’l-hadis. Medine, 1984.
- El-Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Meâni’l-Kur‘ân*. Thk. Muhammed Ali en-Neccâr - ve Ahmed Yûsuf en-Necâtî. Beyrut: Alemu’l-Kutub, 1980.
- Erten, Hatri. “Aile Din Münasebeti (Osmanlı Ailesinden Kesitler)”. *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmî Mecmuası* 1/1 (2004): 72-92.
- Fahreddin er-Râzî. *Mefâtihu’l-ğayb (et-Tefsîru’l-Kebîr)*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-turâsi’l-Arabî, 1420.

- Fatma Aliye - Mahmud Esad. *Çok Eşlilik*. Ankara: Hece Yayınları, 2007.
- Fayda, Mustafa. “Âişe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 201-205. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Fehd, Tevfik. “Kur’a”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 375-378. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Galanti, Avram. *3 Sami Va’z-ı Kanun: Hammurabi, Musa, Muhammed*. Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, 1927.
- Günaltay, Şemseddin. *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
- Günaltay, Şemseddin. “İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türlü Nikâh Şekilleri”. *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 1/3 (2001): 189-199.
- Gündüz, Mustafa. *II. Meşrutiyetin Klasik Paradigmaları*. Ankara, 2007.
- Gürkan, Salime Leyla. “Yahudilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 187-197. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Güzel, Ahmet. “Hz.Hatice’nin Hz.Peygamber’le Evliliği, Çocukları Ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme”. *İSTEM*. 19 (2012): 57-100.
- Hâkim en-Nisâbûrî, Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrekü ala’s-Sahîhayn*. Thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ’. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1990.
- Halebî, Ali bin Burhanettin. *İnsânü’l- Uyun fî Sîreti’l -Eminî’l- Me’mun*. Kahire, 1902.
- Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, trc. *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*. 3. Basım. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Trc. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2009.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)*. Ankara, 2003.
- Heysemî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Ebi Bekr el-. *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*. Thk. Hüsâmuddîn el-Kudsî. Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994.
- İbn Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelusi. *İ'kdu'l Ferîd*. Thk. Müfid Muhammed Kamiha. Beyrut: Darü'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen. *Târîhu medîneti Dimaşk*. Thk. Amr b. Ğarâme el-Ömerî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Hacer el-Askalânî, Hâfız Ahmed b. Ali. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hacer el-Askalânî, Hâfız Ahmed b. Ali. *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hacer el-Askalânî, Hâfız Ahmed b. Ali. *Takrîbu't-Tehzîb*. Thk. Abdulvehhâb Abdullatîf. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1975.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'id. *Ensâbü'l-Fütyâ*. Thk. İhsan Abbâs-Nâsırüddin el-Esed. Kahire, t.y.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Cemalüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâru'l-Hayr, 2004.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Dâru'l-Fikr, 1986.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*. Thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd. *Sünen*. Thk. İmâdu't-Tayyâr - Yâsir Hasen - ve İzzuddîn Dali. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâsirûn, 2010.

- İbn Sa'd, Muhammed. *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*. Thk. Ali Muhammed Ömer. Kâhire: Mektebetü'l-Üsre, 2002.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed elMeâfirî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. el-Esîr el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târih*. Thk. Ömer Abdusselaâm Tedmurî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997.
- İbnü'l-Esîr el-Cezerî, 'İzzüddîn Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. Thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- İbnü'l-Esîr el-Cezerî, 'İzzüddîn Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. Thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- İncegöl, Sümeyye. *Tanzimattan Günümüze Çok Evlilik Tartışmaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2008.
- Joseph, Schact. *Ümmü Veled*. İstanbul: MEB İslam Ansiklopedisi, 1986.
- Kamil Ali, Kevser - Söğüt, Salim. "Çok Evlilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 365-369. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kandemir, M. Yaşar. "Fâtıma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 223-224. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hafsa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 119-120. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hatice". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 465-466. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Kandemir, M. Yaşar. *Hız. Peygamber ve Aile Hayatı, "Hanımlarının Dilinden Hız. Peygamber"*. İstanbul: İlmî Neşriyat, 1991.
- Kandemir, M. Yaşar. "Meymûne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 506-507. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Kandemir, M. Yaşar. *Örneklerle İslam Ahlâkı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ümmü Seleme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 328-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Karaman, Hayreddin - Çağrııcı, Mustafa - Dönmez, İbrahim Kafi - Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. 6. Bs, I-V Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed el-. *İrşâdü's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Mısır: el-Matbaatü'l-kubrâ, 1905.
- Kazan, Tahsin. "Hız. Hatice'nin Evliliği ve İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2020): 307-337.
- Kazıcı, Ziya. *Hız. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1993.
- Keskin, Yusuf Ziya. "Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet Ve Hadislerin Tahlili". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (2001): 5-26.
- Kevser, Kâmil Ali. "Çok Evlilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 365-369. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Koçyiğit, Oya Topdemir. "İnfertilite ve sosyo-kültürel etkileri". *İnsan Bilim Dergisi* 1/1 (2012): 27-37.
- Komisyon. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1986.
- Kurt, Abdurrahman. "Osmanlı Toplumunda Poligami". *Yeni Türkiye Dergisi* 5 (t.y.): 11-13.

- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'an*. Thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Atfeyš. Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964.
- Mâlik, Ebu Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik. *Muvattâ*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, 1985.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî el-*Te'vîlâtü'l-Kur'an*. Thk. Bekir Topaloğlu - ve Yusuf Şevki Yavuz. 18 Cilt. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2004.
- Mevdudî, Ebu'l Ala. *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.
- Mevdudî, Ebu'l Ala. *Tefhimü'l Kur'an / Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*. Trc. Muhammed Han Kayani - Ali Ünal - Hamdi Aktaş - Nazife Şişman - Yusuf Karaca - İsmail Bosnalı. 2. Bs, 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. *el-Ahvâlu's-Şahsiyye fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*. İstanbul: Hanifiyye Yayınları, t.y.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi. *el-Câmiu's-Sahîh*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. I-V Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ty.
- Nabia, Abbott. *Ayşe: Hz. Muhammed'in Sevgili Eşi*. Trc. Tuba Asrak Hasdemir. Ankara: Yurt Kitap, 1999.
- Naim, Ahmed. "Taaddüd-ı İ Zevcât İslamiyet'ten Men Olunabilir mi İmiş". *Sebilü'r Reşad* 7/298 (1329): 216-221.
- Nedvî, Seyyid Süleyman. *Hz. Aişe*. Trc. Ahmet Karataş. İstanbul: Timaş Yayınları, 2003.
- Nesâî, Ahmed b. Şu'ayb en-. *Sünen*. Thk. 'Imadu't-Tayyâr - Yâsir Hasen - ve 'Izzuddîn Dalî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2010.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî. 1. Bs, I-X Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

- Nîsabûrî, Ebü'l Hasan Ali b. Ahmed Muhammed el-Vâhidi. *Esbâbü'n Nüzûl en-Nâsîh ve'l-Mensûh*. Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb, t.y.
- Ortaylı, İlber. *Anadoluda XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları, 1980.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2018.
- Ögel, Bahaeddin. *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Vakfı Yayınları, 1988.
- Özaydın, Abdülkerim. "Asr-ı Saâdet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 501-502. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Öznel, Nur. *İslam Ülkelerinde Aile*. Ankara, 1991.
- Râğıb el-İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*. Thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412.
- Ramazanoğlu, Yıldız. "Osmanlı Kadın Hareketinde İslamcı Temalar". *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*. İstanbul, 2013.
- Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*. el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitâb, 1990.
- Sami, Şemseddin. *Kadınlar*. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1996.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2000.
- Savaş, Rıza. "Cüveyriye bint Hâris". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 146. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Savaş, Rıza. *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1991.
- Savaş, Rıza. *Raşit Halifeler Döneminde Kadın*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1996.

- Semhûdî, Nuriddin Ali b. Ahmed. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Suyûfî, Ebü'l-Fadl Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-. *el-Hasaisü'l-Kübra*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1407.
- Şahyar, Ayşe Esra. “Zeyneb bint Huzeyme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 361. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Şenyayla, Gencal. “Hz. Ali'nin, Ebû Cehil'in Kızı İle Evlenme Teşebbüsü Hakkındaki Rivayetlerin Değerlendirilmesi”. *İSTEM*. 30 Haziran 2021. <https://doi.org/10.31591/istem.957847>.
- Şiblî, Mevlana. *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet*. Ed. Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Eser Neşriyat, 1977.
- Şulul, Kasım. *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Thk. Hamdi Abdülmecid Selefi. 3. Bs, I-XXV Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed et-. *el-Mu'cemu'l-evsat*. Thk. Târik b. 'Ivedillah ve Abdulmuhsin b. İbrahim. Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1995.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ (ö. 279/892) et-. *Nevadiru'l usûl fî ahâdisi'r resûl*. Beyrut, t.y.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ (ö. 279/892) et-. *Sünen*. Thk. Şuayb el-Arnâvut, Adil Mürşid vd. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001.

- Ubicini, Abdolonyme. *Türkiye 1850*. Trc. Cemal Karaağaçlı. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, No: 30, 1977.
- Ulaş, Semra. “İslâm’da Çok Kadınla Evlilik”. *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* 6/1 (1992).
- Uraler, Aynur. “Safiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 474-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Uraler, Aynur. “Ümmü Habîbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 318-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer el. *Kitâbü-l Mağâzî*. İstanbul: İlkharf Yayınevi, 2015.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. *Türk Medeni Hukuku*. İstanbul: Nurgök Matbaası, 1965.
- Yakut el-Hamevî, Şihabüddin Ebû Abdillâh er-Rûmî. *Mu’cem ’ül-büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdir, 1995.
- Yakut, Esra. “Eski Türklerde Hukuk”. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1/3 (2002): 401-426.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Elmalılı Muhammed Hamdi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 57-62. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yazır, M. Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. İstanbul: Azim Dağıtım, ts.
- Yeniçeri, Celal. *Hazreti Muhammed ve Yaşadığı Hayat: Peygamber, Devlet Başkanı, Aile Reisi*. İstanbul: İfav Yayınları, 2015.
- Yıldırım, Suzan. “Hz. Âişe’nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar”. *İSTEM: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 2/4 (2004): 239-247.
- Yılmaz, İbrahim. “İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar Ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar”. *Bilimname*. 1 (2019): 559-591.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed ez-. *Tâcu’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs*. b.y.: Dâru’l-Hidâye, ts.

Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 25 Cilt. Beyrut: er-Risâle, 1985.

Zehebî, Şemsuddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-. *Târîhu'l-islâm ve vefeyâtu meşâhîri ve'l-'alâm*. Thk. Ömer Abdusselâm et-Tedmurî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993.

Zemaşşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr ez-. *el-Keşşâf 'an Ḥaḳâîkı Ğavâmiḍi't-Tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.

Zirikli, Hayreddin. *el-A'lâm Kamusu Teracim li-Eşheri'r-Rical Ve'n-Nisâ*. Beyrut, 1984.